

Karapara ve Aklamamanın Ekonomik Teoriler Çerçevesinde Açıklanması

**Dr. Sedat Yetim
Arş. Gör. Orhon Can Dağtekin**

Yayın No: 318

Ankara, 2016

Türkiye Bankalar Birliği

Nispetiye Caddesi
Akmerkez B3 Blok Kat:13
34340 Etiler-İSTANBUL
Tel. : +90 212-282 09 73
Faks : +90 212-282 09 46
İnternet sitesi: www.tbb.org.tr

Baskı-Yapım

G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.
100. Yıl Mah. MAS-SİT 1.Cadde No:88
34204 Bağcılar - İSTANBUL
Tel. : +90 212 629 00 24 (pbx)
Fax : +90 212 629 20 13
e-mail: bilgi@goldenmedya.com.tr
İnternet sitesi: www.goldenmedya.com.tr

© Kitapta yer alan görüşler eser sahiplerine aittir.
Türkiye Bankalar Birliği'nin görüşlerini yansıtmaz.
Türkiye Bankalar Birliği bu kitabın hatasız olarak
basılmasında gerekli özeni göstermekle birlikte
kitaptaki olabilecek hatalardan dolayı herhangi
bir hukuki sorumluluk üstlenmemektedir.

Bu yayın Türkiye Bankalar Birliği internet sitesinde yer almaktadır.

ISBN 978-605-5327-73-6 (Basılı)
ISBN 978-605-5327-72-9 (Elektronik)

Sertifika No: 17188

2016.34.Y.5327.318

Baskı Tarihi: Ağustos 2016

Özgeçmiş

Dr. Sedat Yetim

Sedat Yetim, 1966 yılında doğmuştur. 1988 yılında Ankara Üniversitesi (SBF-İktisat) bitirmiş ve aynı yıl Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nda Bankalar Yeminli Murakıplı Yardımcısı olarak göreve başlamıştır. 1991 yılında yapılan yeterlik sınavını başarıyla tamamlayarak Bankalar Yeminli Murakıplı olarak atanmıştır.

1993 yılında Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi nezdindeki Temel Eğitim ve Uzmanlık Programını tamamlayarak Avrupa Topluluğu uzmanı olmuştur.

1993-95 yılları arasında ABD-Washington'da The American University'de Ekonomi-Bankacılık konusunda Master, 1995-2000 döneminde Hacettepe Üniversitesi'nde ise Doktora yapmıştır.

2000 yılında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'na naklen atanmıştır. 2002-3 döneminde 1 yıl ABD-Washington'da geçici görevle banka denetim ve derecelendirme rehberlerini hazırlamış, karapara ve aklama konularında çalışma yapmıştır. Bilkent Üniversitesi'nde Bankacılık-Finans Bölümünde 1995-2013 döneminde dersler vermiştir. Dr. Sedat Yetim, ayrıca kamuda birçok teknik konuda çalışma, proje, analiz ve danışma gruplarında yer almıştır. Bunlar arasında, Karaparanın Aklanması ile ilgili Kanun ve Alt Düzenlemelerin Hazırlanması, Basel Projesinin Tamamlanması, Aklama, Yolsuzluk, Terörün Finansmanı, Terör, Bankacılık Sektörünün Teknik ve Konsolide Bazda Analizleri yer almaktadır.

Yurtiçi ve yurtdışında değişik dergi ve gazetelerde olmak üzere 100 civarında yayınlanmış makalesi ve 5 kitabı ile çok sayıda akademik çalışması olan Sedat Yetim, iyi derecede Fransızca, çok iyi derecede İngilizce bilmektedir. Kitapları; "Kredi Kartları ve Tüketici Kredileri", "Repo, Ters Repo ve Menkul Kıymet Ödünç İşlemleri", Swap İşlemleri ve Tek Düzen Hesap Planına Göre Bankalarda Muhasebeleştirilmesi" "Türkiye'de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonomi", ve "KaraParanın Aklanması, Boyutları ve Mafyokrasi" dir.

Sedat Yetim evli ve bir çocuk sahibidir.

Özgeçmiş

Orhon Can Dağtekin

Orhon Can Dağtekin, 1988 Ankara doğumludur. TED Ankara Koleji mezunudur. 2009 yılında Bilkent Üniversitesi İngilizce İktisat bölümünden mezun olup, 2011 yılında yüksek lisansını Finans Mühendisliği ve Risk Yönetimi alanında İngiltere’de University of Essex’te tamamlamıştır.

Hâlihazırda 2013 yılında başladığı doktora eğitimine İktisat alanında, Gazi Üniversitesi’nde devam etmektedir. İlgili alanları arasında risk yönetimi, davranışsal finans/İktisat ve bankacılık öne çıkmaktadır. Araştırmalarının ağırlığını davranışsal İktisat konuları oluşturmaktadır.

Gazi Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu’nda araştırma görevlisi olarak kariyerine devam etmektedir. İleri derecede İngilizce, başlangıç seviyesinde Almanca ve Japonca bilmektedir.

İçindekiler

Bölüm I

Kayıtdışı Ekonomi, Karapara ve Aklamanın Tanımı.....

Bölüm II

Doğrudan Üretken Olmayan Faaliyetler (Yasal ve Yasa Dışı) (Directly Unproductive–Dup) .....

Bölüm III

Kayıtdışı Ekonomi, Karapara ve Aklama Konusunda Bilimsel Çalışma ve Araştırma Yapılmasının Önemi .....

Bölüm IV

Karaparayla (Doğrudan Üretken Olmayan Faaliyetlerle (Dup)) İlgili Ekonomi Teorisi.....

1. Bhagwati ve Hansen Modeli .....

1.1. Hipotez.....

1.2. Modelin Varsayımları ve Yapısı.....

1.3. Kaçakçılığın Refah Etkisi.....

1.4. Modelin İmplikasyonları .....

2. Sheikh Modeli .....

2.1. Hipotez.....

2.2. Modelin Varsayımları ve Yapısı.....

2.3. Kaçakçılıkta Üretim Olanakları Eğrisi .....

2.4. Kaçakçılığın ve Üçüncü Malın Üretim Düzeyinin Belirlenmesi.....

2.5. Kaçakçılığın Ticari Malların Üretimi Üzerindeki Refah Etkisi .....

2.6. Modelin İmplikasyonları .....

2.7. Sheikh Modelinin Bhagwati ve Hansen Modeli İle Karşılaştırılması.....

3. Pitt Modeli .....

3.1. Hipotez.....

3.2. Modelin Varsayımları ve Yapısı.....

3.3. Kaçakçılığın Refah Etkisi.....

3.4. Modelin İmplikasyonları .....

4. DUP Genel Teorisi.....

Bölüm V

Aklamaya İlişkin Ekonomi Teorisi.....

1. Genel Olarak.....
2. Aklamının Mikroekonomik Teorisi.....
  - 2.1.Hipotez.....
  - 2.2.Modelin Varsayımları ve Yapısı.....
  - 2.3. Modelin İmplikasyonları .....
3. Aklamının Makroekonomik Teorisi .....
- 3.1.Hipotez .....
- 3.2.Modelin Varsayımları ve Yapısı.....
- 3.3.Modelin İmplikasyonları .....

Bölüm VI

Özet ve Sonuç .....

Kaynakça .....

Karapara ve Aklamanın Ekonomik Teoriler Çerçevesinde Açıklanması

Anahtar Kelimeler: Kayıtdışı Ekonomi, Karapara, Aklama, Terör, Terörizmin Finansmanı, Doğrudan Üretken Olmayan Faaliyetler, Optimizasyon, FATF, Mali İstihbarat Birimi, FIU.

ÖZET

Karapara yasa dışı yollardan elde edilen her türlü para ve aktif değerdir. Bu paranın türlü yollarla yasallaştırılması ise aklama olarak tanımlanmaktadır.

Karapara faaliyetleri (öncül suçlar) ekonomi teorisi çerçevesinde yasa dışı Doğrudan Üretken Olmayan, (Directly Unproductive (DUP)) faaliyetler kapsamında yer almaktadır. Kâr amaçlı söz konusu DUP faaliyetleri, sosyal fayda fonksiyonuna giren malların üretimindeki temel üretim faktörlerini kullanarak refahı azaltmakta, üretime doğrudan herhangi bir katkıda bulunmamakta ve bu faaliyetlerde dönen cironun da üzerinde maliyetlere yol açmaktadır.

Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Departmanı (UNODC) 2009 yılı için dünya çapında elde edilen karapara miktarını küresel GSMH'nin; %3.6'sı, bundan yapılan aklama tutarının ise %2.7'si oranında (1.6 trilyon dolar) olduğunu tahmin etmiştir (FATF, 2016).

Aklama faaliyetleri mikroekonomi ve makroekonomi teorisi açısından analiz edilebilir. Mikroekonomik yaklaşımda, aklayıcı davranışı optimizasyon teorisine uygundur. Karapara; potansiyel, aklanmış suç geliri de, fiili satın alma gücü anlamına gelmektedir. Aklayıcı karaparasını maruz olduğu getiri ve riskleri değerlendirerek, aklayıp aklamayacağına karar vermek zorundadır. Aynı yasal mal ve hizmetler gibi aklamanın da talep ve arz koşulları tarafından belirlenen bir piyasası vardır.

Aklama ile ilgili mikroiktisadi bir temel oluşturulması, yasa dışı piyasalar ile aklama faaliyeti arasındaki makroiktisadi bağlantıyı da kurabilmeyi sağlamaktadır. İktisat teorisindeki geleneksel çarpan yaklaşımı aklamanın makroiktisadi analizinde de kullanılabilir. Aklama eylemine konu ilk yasa dışı faaliyetten sonra meşrulaştırılan karaparanın aklama maliyeti (rüşvet, taşıma ve karartma gibi) düştükten sonraki kısmının; yasal ve/veya yasa dışı sektörlerle yatırılması ve/veya tüketimde kullanılması mümkündür. Karapara aklamanın makroiktisadi seviyedeki kirletme etkisi mikroiktisadi etkilerine kıyasla daha fazladır.

2000 sonrası terör olaylarının dramatik bir şekilde artışı ve terörün giderek küresel bir mahiyet arz etmesi, terörün finanse edilmesi olgusuna verilen önemi artırmıştır. Yasal ya da yasa dışı kaynaklar terörist eylemlerin finansmanında kullanılmaktadır. Karapara aklama faaliyetinde olduğu gibi, terör; finanse edildiğinde bu finansman işlemleri terör suçunun fark edilme olasılığını ve hüküm giyme olasılığını yükseltebilir. Aklamada yasa dışı faaliyetlerden elde edilen para ile bu faaliyet arasındaki bağ kopartılırken sadece yasal olmayan bir para söz konusudur, oysa terörizmin finansmanında hem yasal hem yasa dışı kaynaklar terör eylemlerinin finansmanı amacıyla kullanılabilir. Dahası çok az bir kaynaktan çok ciddi terör eylemleri yapılabilmektedir. Bununla birlikte terör grupları çok ciddi mali güce sahiptirler.

Karaparanın Aklanması ve Terörizmin Finansmanı ülkeleri coğrafî alan olmaktan çıkardığından ve global bir karakter kazandığından, hükümetlerin bunların etkilerini ve sonuçlarını dikkate almaları gerekmektedir. Ancak yasa dışı faaliyetleri tespit etmek ve boyutlarını ölçmek zor olduğundan, karapara ve aklama ekonomik ve finansal göstergeleri çarpıtmakta ve ekonomik politikaları hedeflerinden saptırmaktadır. Terörizmin finanse edilmesi ise, yıkıcı sonuçları itibarıyla terörü küresel bir tehdit haline getirmiş ve öncelik olarak her şeyin önüne koymuştur. Karapara, yasa dışı faaliyetlerden elde edilmekte ve aklama yoluyla yasallaştırılmaktadır. Karapara yanında yasal para da terörizmin finansmanında kullanılmaktadır.

Karapara, aklama ve terörün finansmanı; ekonomik, sosyal, ahlaki, politik ve güvenlik açılarından; kişileri, firmaları, toplumları ve hükümetleri hem ulusal hem de uluslararası bazda olumsuz etkilemektedir. Aklama ve Terörün finansmanı çoğu ülkede ekonomik ve finansal sistemi tehdit etmekte ve demokratikleşme çabalarını baltalamaktadır. Aklama, Terörün Finansmanı ve Terör, ulusal ve uluslararası güvenlik meseleleri haline gelmiştir. Uluslararası işbirliği temelinde ülkelerin ve uluslararası kuruluşların; aklamanın ve terörün finansmanının önlenmesi yönündeki çabaları finansal piyasaların istikrar ve güvenliğine katkıda bulunarak makro ekonomik etkinliğin ve büyümenin sağlanmasına yardımcı olacaktır.

Key Words: Off Record Economy, Black Money, Laundering, Terror, Terrorist Finance, Directly Unproductive Activities, FATF, Financial Intelligence Unit, FIU.

Summary

The term “black money” refers to any type of money or asset acquired through illegal ways. Legalizing this money through various ways can be expressed as money laundering.

Money laundering activities (predicate offences) are considered as types of illegal DUP (Directly Unproductive) activities in economic theory. These profit-seeking DUP activities use basic production inputs which are used in social utility functions, resulting in a decrease in social welfare, do not directly contribute to the production, creating costs which are higher than the revenue resulting from activities themselves.

The United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) estimates that in 2009, criminal proceeds amounted to 3.6% of global GDP, with 2.7% (or USD 1.6 trillion) being laundered (FATF, 2016).

Money laundering activities can be analyzed both on microeconomic and macroeconomic levels. In microeconomic approach, laundering is coherent with optimization theory. Black money can be considered as potential purchasing power whereas laundered money can be considered as the real purchasing power. The launderer has to decide whether to launder or not, taking the revenue and the risks he is exposed to into account. Like legal goods and services, laundered money too has a market that is determined by a supply and a demand on its own.

Formation of a microeconomic base on laundering also enables us to make the macroeconomic connection between illegal markets and laundering activity. The typical multiplier approach in economic theory can also be used in macroeconomic analysis of laundering. The first laundered amount (after bribing as a transaction cost, transportation cost and camouflage cost etc.) associated with the laundering activity can be transferred to legal and/or illegal sectors and/or can be used for consumption. The contamination effect of money laundering is higher on macroeconomic level compared to the microeconomic level.

The dramatic rise of terrorist attacks after 2000 and the transformation of terrorism into a global threat, more attention has been given to the finance of terrorism. Besides, now terror has become borderless and is a threat worldwide. Terrorism is financed by legal or illegal sources. Like money laundering activities, when terror is financed, this results in an increase in detection and punishment possibilities. The main difference between terrorism finance and money laundering is the source of the money. Money laundering activities break the bond between the black money and the illegal activity associated with it, resulting in only an illegal money whereas terrorism is financed by both legal and illegal sources to finance the terrorist

attacks. To add more, even little amounts of money from these sources can result in huge terrorist activities. Terrorist groups also have great financial power.

Because money laundering and the finance of terrorism removes the borders among the countries and gain a global character, governments must take their effects and results into account. Since these illegal activities are difficult to be detected and measured, they distort economic and financial indicators as well as complicate governments' efforts to manage economic policies. The fact that terrorism finance has transformed terror into a global threat by its devastating effects and made it a priority before everything else. Black money is financed through illegal activities and legalized via laundering. Black money, along with legal money, is used to fund terrorism.

Black money, money laundering and finance of terrorism have negative effects on individuals, firms, societies and governments in terms of economic, social, moral, political and strategic aspects, both on national and international levels. Money laundering and terror, which is financed by both illicit or legal money, threaten economic and financial system in many countries and undermine the stability of democratization efforts. Laundering, finance of terrorism and terrorism itself have become national and international security issues. The efforts to prevent laundering and finance of terrorism by the countries worldwide and international agencies based upon the global cooperation will contribute to the stability and the security of financial market, and help macroeconomic efficiency and growth.

Şekiller

- Şekil 1: DUP Faaliyetlerinin Refah Azaltıcı Etkileri .....
- Şekil 2: Bhagwati ve Hansen Modeli: DUP Faaliyetlerinin Refah Azaltıcı Etkisi .....
- Şekil 3: Bhagwati ve Hansen Modeli: Kaçakçılık ve İthalat Biraradayken Kaçakçılıkta Sabit Maliyet .....
- Şekil 4: Kaçakçılıkta Sabit Maliyet ve Tam Rekabet Koşullarında Fiyat Farklılığının Yasal İthalatı Ortadan Kaldırması .....
- Şekil 5: Artan Kaçakçılık Maliyeti ve Tam Rekabet Koşullarında Fiyat Farklılığının Yasal İthalatı Ortadan Kaldırması .....
- Şekil 6: Artan Kaçakçılık Maliyeti ve Tam Rekabet Koşullarında Kaçakçılık ve Yasal Ticaretin Birarada Yürütülmesi .....
- Şekil 7: Kaçakçılıkta Üçüncü Mal Yaklaşımı Altında Üretim Olanakları Eğrisi .....
- Şekil 8: Kaçakçılık Miktarı ve Üçüncü Malın Üretimi .....
- Şekil 9: Kaçakçılık ve İthalatın Bir Arada Olduğu Durumda Arz Eğrisi ....
- Şekil 10: Pitt Modeli: Kaçakçılığın Refahı Artırması .....
- Şekil 11: Üçüncü Kategori DUP Faaliyetlerinin Refah Etkisi .....
- Şekil 12: Suç Örgütünün Aklamayla İlgili Karşı Karşıya Kaldığı Alternatifler .....
- Şekil 13: Suç Örgütünün Beklenen Faydası .....
- Şekil 14: Optimal Aklama Seviyesiyle Aklama Suçunun Fark Edilme Olasılığı Arasındaki İlişki .....
- Şekil 15: Aklama Miktarının Optimum Seviyesiyle Aklama Suçunun Cezası Arasındaki İlişki .....
- Şekil 16: Aklamanın Optimum Seviyesiyle Aklamanın Getirisi Arasındaki İlişki .....
- Şekil 17: Optimum Aklama Miktarı ile Aklama İşleminin Parasal Maliyeti Arasındaki İlişki .....

Tablolar

Tablo 1:	Kayıt Dışı Ekonomiye Oluşturan Sektörler .....
Tablo 2:	Karapara Konusu Yasa dışı Faaliyetlerin Etkileri.....
Tablo 3:	Aklamanın Etkileri .....
Tablo 4:	Karapara ve Aklamanın Farklı Ülkelerde Yapılması Durumunda Ortaya Çıkan Uluslararası Etkiler.....
Tablo 5:	Üretimi ve Sunulması Yasal ve Yasal Olmayan Mal ve Hizmetlerle İlgili DUP Faaliyetleri.....
Tablo 6:	Piyasa Şartlarını Bozucu Etkiler İtibariyle DUP Kategorileri .....
Tablo 7:	Doğrudan Üretken Olmayan Faaliyetler ve Sonuçları .....
Tablo 8:	Aklamayı Belirleyen Değişkenler .....

Kısaltmalar

Directly Unproductive (Doğrudan Üretken Olmayan)	: DUP
Mali İstihbarat Birimi	: Financial Intelligence Unit (FIU)
Uluslararası Mali Eylem Gücü	: Financial Action Task Force (FATF)
Gayri Safi Milli Hasıla	: GSMH
Gayri Safi Kriminal Hasıla	: GSKH
Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Departmanı	: UNODC
Heckscher-Ohlin-Samuelson	: HOS
National Risk Assesment	: NRA

I. Kayıt Dışı Ekonomi, Karapara ve Aklamanın Tanımı

Muhtelif sayıda piyasadan müteşekkil olan ekonomi, *kayıtlı* ve *kayıt dışı ekonomi* olmak üzere iki grup faaliyetten oluşmaktadır. Kayıtlı ekonomideki faaliyetler, piyasa faaliyetleri ve piyasa dışı faaliyetler olarak ikiye ayrılır. Piyasa faaliyetleri neticesinde mal ve hizmetler üretilmekte ve bunlar fiyatlanmaktadır. Piyasa dışı kayıtlı ekonomide kamuca üretilen ve sunulan mal ve hizmetler ile örneğin kendi evinde oturanların faaliyetleri yer almaktadır (Yetim, 1999).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler de, aynı kayıtlı ekonomide olduğu gibi yine piyasa faaliyetleri ve piyasa dışı faaliyetler olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Kayıt dışı piyasa faaliyetleri, vergi kaçacağı amaçlı yasal ekonomik faaliyetler ile konusu suç teşkil eden karapara faaliyetlerinden oluşmaktadır. Öte yandan, kayıt dışında yer alan piyasa dışı ekonomik faaliyetler ise, geçimlik ekonomi ve diğer ev ekonomisi faaliyetlerinden müteşekkildir. Netice itibariyle bu ilişkiler aşağıdaki gibi formüle edilebilir;

Toplam Ekonomi = Kayıtlı Ekonomi + Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıtlı Ekonomi = Piyasa Faaliyetleri + Piyasa Dışı Faaliyetler

Kayıt Dışı Ekonomi = Piyasa Faaliyetleri + Piyasa Dışı Faaliyetler

Kayıt Dışı Ekonomi Piyasa Faaliyetleri = Suç Sektörünün Faaliyetleri + Düzenlemelere Uymayan Sektörün Faaliyetleri + Belge ve Kayıt Düzenine Uymayan Sektörün Faaliyetleri

Kayıt Dışı Ekonomi Piyasa Dışı Faaliyetler = Geçimlik Ekonomi + Diğer Ev Ekonomisi Faaliyetleri

Kayıt dışı ekonomiyi oluşturan sektörler (Yetim, 1999, 2000);

- Ticaretin, üretimin, dağıtımın (Akar, 1997) ve tüketiminin olup olmamasına,
- Piyasa mekanizmasının ve fiyatlamasının olup olmamasına,
- Kayıt dışılığın derecesine,
- Devletin vergileme amacının olup olmamasına,
- Milli Gelir hesaplarına dahil olup olmamasına,

göre Tablo 1'deki gibi özetlenebilir;

**Tablo:1-Kayıt Dışı Ekonomiyi Oluşturan Sektörler (Akar 1997),
(Yetim 1999)**

Sektörün Adı	Ticaret	Üretim	Dağıtım	Tüketim	Milli Gelir Hesabına Dahil mi?	Fiyatlama	Kayıt Dışılık	Devletin Vergileme Amacı
Hane Halkı	Yok	Yasal	Yasal	Kendisi	Hayır	Yok	Tam	Yok
Belge ve Kayıt Düzeni Olmayan	Var	Yasal	Yasal	Kendisi veya Başkası	Hayır	Var	Tam	Var
Düzenlemelere Uymayan	Var	Yasal	Yasa dışı	Başkası	Kısmen	Var	Tam veya Kısmi	Var
Suç	Var	Yasa dışı	Yasa dışı	Başkası	Hayır	Var	Tam	Yok

Kayıt dışı ekonomi, üretimin aşamaları açısından a) kayıt ve belge düzenine uymayan, b) hane halkı, c) düzenlemelere uymayan ve d) karapara sektörü olarak; hukuki açıdan a) yasal ve b) yasal olmayan kesimler şeklinde ve fiskal açıdan da a) vergi kapsamı dışında tutulan, b) vergiye tabi, c) vergilenebilir ve d) vergileme amacı olmayan kesimler olarak ayrımlanabilmektedir. Buna göre, hane halkı sektörü; yasal ve fakat vergiye tabi olmayan kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden oluşmaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler aile içi ihtiyaçları karşılamak amacıyla yapıldığında yasal olmasına ve kısmen milli gelir hesaplamalarına dâhil edilmesine karşın, büyük bir kısmı yasa dışı olup milli gelir dışında kalmaktadır (Temel, Şimşek, & Yazıcı, 1994).

Kayıt ve belge düzeni olmayan kesimin faaliyetleri ise, yasal olmakla beraber ya düzenlemeler gereği ya da kendi iradeleriyle vergi düzenlemelerinin dışında yer almaktadırlar. Düzenlemelere uymayan sektör yasal ve vergiye tabi olmakla beraber kendi iradesiyle vergi ödememektedir. Karapara sektörü ise yasalar gereği izin verilmeyen yasa dışı faaliyetlerde bulunmaktadır. Devlet bu sektörden vergi almayı ancak ikinci planda düşünebilir. Devletin amacı bu faaliyetleri ortadan kaldırmaktır. Netice itibariyle karapara tanımının içine suç sektörü ve düzenlemelere uymayan sektör tamamen girmekte, hane halkı sektörü ile belge ve kayıt düzeni olmayan sektör ise girmemektedir (Akar, 1997). Karapara aynı zamanda yasa dışı faaliyetler sonucunda elde edilen gelirin ya da faydanın paylaşımı aşamasında da ortaya çıkabilmektedir. Rüşvet, haraç ve yolsuzluk bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Yetim, 2000).

Kayıt dışı ekonomi, karapara ve aklama zaman zaman karıştırılmaktadır. Ancak kayıt dışı ekonomi karaparayı kapsamına karşın, karapara kapsamına giren her şey ise kayıt dışı değildir. Benzetmek gerekirse kayıt dışı bir ağaç ise, karapara ancak onun bir daldır. Aklama ise bu dalın daha küçük bir kısmını teşkil etmektedir (Yetim, 2000). Aklama, kanunlarda öncül suç olarak tanımlanan yasa dışı faaliyetlerden elde edilen

gelirin yani karaparanın meşrulaştırılan kısmıdır. 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Önlenmesi Hakkındaki Kanun'un "Tanım" başlıklı 2. maddesinde; Suç geliri: Suçtan kaynaklanan malvarlığı değerini, Aklama suçu ise 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 282 nci maddesinde düzenlenen suçu ifade eder denilmektedir. Türk Ceza Yasası'nın 282. Maddesi ise,

"Suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama

Madde 282- Alt sınırı altı ay veya daha fazla hapis cezasını gerektiren bir suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini, yurt dışına çıkaran veya bunların gayrimeşru kaynağını gizlemek veya meşru bir yolla elde edildiği konusunda kanaat uyandırmak amacıyla, çeşitli işlemlere tâbi tutan kişi, üç yıldan yedi yıla kadar hapis ve yirmibin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

- (2) Birinci fıkradaki suçun işlenmesine iştirak etmeksizin, bu suçun konusunu oluşturan malvarlığı değerini, bu özelliğini bilerek satın alan, kabul eden, bulunduran veya kullanan kişi iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*
- (3) Bu suçun, kamu görevlisi tarafından veya belli bir meslek sahibi kişi tarafından bu mesleğin icrası sırasında işlenmesi halinde, verilecek hapis cezası yarı oranında artırılır.*
- (4) Bu suçun, suç işlemek için teşkil edilmiş bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, verilecek ceza bir kat artırılır.*
- (5) Bu suçun işlenmesi dolayısıyla tüzel kişiler hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.*
- (6) Bu suç nedeniyle kovuşturma başlamadan önce suç konusu malvarlığı değerlerinin ele geçirilmesini sağlayan veya bulunduğu yeri yetkili makamlara haber vererek ele geçirilmesini kolaylaştıran kişi hakkında bu maddede tanımlanan suç nedeniyle cezaya hükmolunmaz."*

hükmünü amirdir. Görüldüğü üzere, Ülkemizde öncül suç en az altı ay hapis cezasına tabi her türlü yasa dışı faaliyet olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım uluslararası en iyi uygulamalara ve standartlara da uyum sağlayan bir tanımdır. Nitekim FATF tarafından yayımlanan "Karapara Aklama Suçu" başlıklı 3 no'lu tavsiye, Viyana ve Palermo Konvansiyonlarında ifade edildiği üzere aklamanın en geniş suç yelpazesini içerecek şekilde tanımlanmasını gerekli kılmaktadır. Buna göre karaparanın aklanması, yasa dışı faaliyetten elde edildiği bilinen değerlerin gayrimeşru kaynağını gizlemek için yapılan her türlü eylem; ya da yasa dışı faaliyetten elde edildiği bilinen gelirin kaynağını, sahibini, yerini, hareketini ve kontrol edenini gizlemek ya da yasa dışı faaliyetten elde edildiği bilinen varlığın iktisabı ve kullanımı faaliyetidir. Öte yandan aklamayla ilgili bir çok tanım yapılmaktadır. 10 Haziran 1991

tarihinde “Mali Sistemin Karapara Aklanması Amacıyla Kullanılmasının Önlenmesine Yönelik 91/308 EEC sayılı Konsey Direktifi” kararının aklanması ile mücadele konusunda Topluluk müktesebatı içerisinde yer alan ilk bağlayıcı düzenleme özelliğini taşımaktadır. Direktifin amacı; sermaye akışını ve mali hizmetlerin sunulmasını sınırlamaksızın mali sistemin karapara aklanmasında bir araç olarak kullanılmasının engellenmesidir. Direktif esas itibariyle Viyana Konvansiyonu ve FATF'nin 40 Tavsiyesi temel alınarak hazırlanmıştır. Direktifin 1. maddesinde, üye ülkelerce karapara aklamanın suç olarak kabul edilmesinin sağlanması öngörölmüş ve karapara aklama suçu tanımlanmıştır. Buna göre kasıtlı olarak işlenen aşağıdaki fiiller karapara aklama suçunu oluşturmaktadır:

- Bir malvarlığının öncül suçtan ya da bu tür suça iştirakten kaynaklandığını bilerek, bu malvarlığının yasa dışı kaynağını gizlemek veya öncül suçun işlenmesine karışan herhangi bir şahsın, eylemlerinin hukuki sonuçlarından kaçınmasına yardım etmek amacıyla malvarlığının niteliğinin değiştirilmesi ya da transfer edilmesi,
- Malvarlığının, öncül suçtan ya da bu suça iştirakten kaynaklandığını bilerek, gerçek niteliğini, kaynağını, yerini, durumunu, hareketini, malvarlığına ilişkin hakları veya sahipliğini gizlemek,
- Alındığı tarihte, bir malvarlığının öncül suçtan ya da bu suça iştirakten kaynaklandığını bilerek, iktisap edilmesi, zilyetliği veya kullanılması,
- Yukarıdaki paragraflarda sözü edilen eylemlerden herhangi birinin işlenmesine iştirak, işlenmesi amacıyla teşekköl oluşturmak, teşebbüs, yardım ya da teşvik etmek, kolaylaştırmak ve yol göstermek.

Üçüncü Direktif olarak bilinen 2005/60/EEC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi ile Mali Sistemin Karaparanın Aklanması Amacıyla Kullanılmasının Önlenmesine İlişkin 1991/308/EEC sayılı Avrupa Topluluğu Konsey Direktifi yürürlükten kaldırılmış, tanım yukarıda verildiği haliyle korunmuştur. Bu direktifte, terörizmin finansmanı ile ilgili çeşitli hükümler de yer almıştır. Direktifin tanımları düzenleyen maddesindeki ciddi suçların kapsamı genişletilerek, 2002/475/JHA Konsey Çerçeve Kararının 1 ila 4. maddelerde tanımlanan eylemler ile Ceza üst sınırı 1 yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçları veya yasal sistemlerinde asgari ceza miktarı usulü bulunan ülkeler bakımından en az 6 aydan fazla cezayı gerektiren suçlar da kapsama alınmıştır. Dolayısıyla öncül suç eşik değeri açısından AB direktifi ile Türkiye Mevzuatı büyük ölçüde uyumlu hale gelmiş ve FATF tarafından yapılan ülke teftişlerinde eşik değer açısından ülkemize büyük ölçüde uyumlu (largely full compliant) notu verilmiştir. Son olarak, 2015/849 sayılı dördüncü direktif FATF'in 2012 yılı itibariyle yürürlükte olan

tavsiyelerini dikkate alarak karapara aklama ve terörizmin finansmanına ilişkin AB düzenlemelerini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Direktif özellikle risk bazlı yaklaşım, risk değerlendirmesi, asgari özen yükümlülüklerinin kapsamının genişletilmesi, risk derecesi, nihai kullanıcının tanınma ve tespitinde şeffaflık, siyasi nüfuz sahibi kişiler, yüksek riskli ülkelerin tanımlanmasında yeni standartlar getirilmesi konularında katı düzenlemeler getirmiştir. Bu direktifin getirdiği en önemli uygulamalardan birisi de ulusal risk değerlendirmesidir (National Risk Assessment – NRA). Bu direktife göre üye ülkelerin ulusal mevzuatlarını AB mevzuatlarına kalibre etmek için Haziran 2015'ten itibaren 2 yıllık süreleri bulunmaktadır.

Akademik çalışmalarda da aklamayla ilgili bir çok tanım yapılmaktadır. Tanımlar aslında öncül suçun tanımı ile aklama eyleminin kapsamı etrafında farklılaşmakta veya birleşmektedir. Örneğin Quirk'e göre karaparanın aklanması yasa dışı yollardan veya faaliyetlerden elde edilen paranın ekonomiye sokulması ve meşru amaçlar için kullanılması süreci veya yasa dışı her türlü veya bazı faaliyetlerden elde edilen para veya para ile ölçülebilen değerın gayrimeşru olan kaynağını gizlemek veya kamufle etmek amacıyla diğer varlıklara dönüştürülmesi veya herhangi bir şekilde yasallık kazandırılmasıdır (Quirk, 1996). Terörizmin finansmanı yasa dışı bir başka faaliyettir. Terörün hem yasa dışı kaynaklarla, hem de yasal parayla finanse edilmesi mümkündür. Kaynağı yasal veya değil, terörün finansmanı; dramatik boyutlarda can ve mal kaybına yol açan terörist eylemlere hayat veren çok ciddi bir suçtur.

Karaparanın elde edilmesi ile bu paranın aklanması hukuki açıdan ayrı suçları oluşturmaktadır. Ancak, aklama suçunun maddi unsuru yasa dışı yollardan elde edilen karapara dır.

Karaparanın kaynağını teşkil eden başlıca suçlar; uyuşturucu ticareti, rüşvet, haraç ve kaçakçılıktır. Bu yollarla elde edilen fonların elde edenlerce aklanması yani sistem içine sokulması zorunluluğu bulunmaktadır. Ancak bu faaliyetler yasa dışı ve ağır cezaya tabi olduklarından, hem elde edilen karapara hem de bu paranın aklanması karmaşık, zor, tehlikeli ve riskli bir süreci gerektirmektedir. Örneğin karaparanın kaynağını oluşturan suçlardan uyuşturucu ticaretinde çok sayıda aşamanın olduğu uzmanlarca ifade edilmektedir (Akar, 1997). Buna göre, öncelikle gerekli hammaddele rin tarımsal üretimi yapılmakta, daha sonra da uyuşturucu hammaddesinin, nihai mala dönüştürülmesi için gerekli ara malların üretimi veya tedariki gerçekleştirilmektedir. Hammadde ve ara mallarının, kamu otoritesinin bilgisi dışında uyuşturucu laboratuvarlarına ve fabrikalarına ulaştırılarak işlenmesi sonraki aşamadır. İşleme sonrasında ambalajlama işlemini müteakip toptancılara nihai ürün dağıtılmaktadır. Toptancılar ise, malı aracılar ve satıcılara ulaştırmaktadırlar. Son aşamada da, mal aracı ve satıcılar tarafından perakende kullanıcılara ulaştırılmaktadır. Uyuşturucu ticaretinde en büyük payı perakendeciler almaktadır. Yüz liralık yasa dışı gelirin yaklaşık

olarak; on lirası toptancılara, otuz lirası aklama maliyetlerine, kalan altmış lira ise perakendecilere gitmektedir.¹ Elde edilen gelir ise, çeşitli ve karmaşık yollarla sahibine iletilmekte ve bu aşamadan sonra aklama işlemleri gündeme gelmektedir. Aklama ise çok sayıda yöntem ve yolla gerçekleştirilen karışık ve çok aşamalı bir işlemdir. Bu aşamalar; ülkelerin mevzuatına, faaliyetlerin çapına ve kapsamına göre çoklukla kamufle edilmek suretiyle yasal veya yasa dışı yollarla, karaparanın kaynağının ve aklayıcının açığa çıkmasını engellemek amaçlarıyla gizli bir şekilde faaliyet gösteren kişiler, gruplar ve kurumlar ile büyük firmalar tarafından yapılmakta, organize ve idare edilmektedir.

Yasa dışı faaliyetlerin amacı gelir elde etmek olmakla beraber, bu paranın yasallaştırılamaması nedeniyle elde tutulması aklayıcılar açısından riskli bir eylemdir (Yetim, 2000). Bu riskin ortadan kaldırılması ancak başarılı bir aklama eylemiyle mümkündür. Başarılı bir aklama eylemi ise, otoritenin daima önünde giderek, işlemleri karmaşıklaştırarak, yeni ve tespit edilmesi zor sürekli değişen aklama yöntemleri, teknikleri ve araçları geliştirmek suretiyle mümkün olabilir. Tüm bu aklama yolları ve tercihleri; kişiye, ülkeye ve zamana (Yetim, 2000) ve de ülkelerin gelişmişliğine, ülkenin yatırım açısından güvenli olup olmadığına, finansal gelişmişliğine, yatırımların getirilerine, kişi başına milli gelire, banka müşteri sır ve gizlilik yasalarının olup olmamasına, coğrafi uzaklık, dil ve kültürel açılardan farklılığına ve de ticaretin gelişmişliğine (Masciandaro, Unger ve Takats, 2007) göre değişmektedir. Hatta aklayıcıların herhangi bir yerde elde ettikleri karaparayı aklayacakları ülkeyi seçerkenki davranışları ve tercihleri, Newton tarafından geliştirilen ve 1960'larda Timbergen tarafından ekonomiye uyarlanan Çekim Modeli (The Gravity Model) çerçevesinde açıklanmaya çalışılmaktadır (Masciandaro ve diğerleri, 2007). FATF ve EGMONT gibi kuruluşlar sürekli olarak topoloji raporlarını yenilemektedirler.

Karaparanın aklanmasında yaygın olarak aşağıdaki yöntemler kullanılmaktadır (Yetim, 2000):

- Nakit Para Kaçakçılığı
- Yapılandırma (Bütünleşme)
- Fiktif veya Yanlış İsimle Hesap Açma
- Borç Ödeme
- Yasal Olarak Faaliyet Gösteren Şirketlerden Yararlanma
- Sahte veya Paravan Şirketlerden Yararlanma
- Yeraltı Bankacılığı Sistemi Yoluyla (Çit-Çap, Hawala Hundi)
- Nakit Değişimi veya Takas
- Küçük Parçalara Bölme (Şirinleme, Mantarlama, Smurfing)
- Döviz Arbitrajı

---

¹ Emniyet yetkilileriyle yapılan mülakatlarda ifade edilen dosyalara dayalı yaklaşık değerdir.

- Şirketlere İştirak Edilmesi
- Uydu Satın Alınması
- Çek Kullanımı ve Sahtekarlığı Yoluyla
- Şirket; Birleşmeleri, Konsolidasyonlar, Devralmalar, Elden Çıkarmalar
- Modern Ödeme Yöntemleri (Her türlü Kredi, Ödeme, Nakit, Çek, Euro-Çek, Garantili Çek, Firma, Petrol, Altın ve Quasi Kartları, Elektronik Para, Bitcoin, Sanal Para, Digital Para, Smart Kart, İnternet Bankacılığı, Ev/Ofis Bankacılığı Gibi)
- Casinolar
- Küçük Banknotları Büyükleriyle Değiştirmek (Refining)
- Hileli Alım (Reverse Flip)
- Paralel Kredi
- Şirketleri Satın Alarak, Kurarak veya Kullanarak
- Döviz Büfeleri (Yetkili Müesseseler)
- Para Piyasası Araçlarına Yatırım
- Sermaye Piyasası Araçlarına Yatırım
- Leasing (Kiralama)
- Elektronik Fon Transferleri Yoluyla
- Otomatik Para Çekme Makinaları (ATM) ve Para Vericiler (CD) ile Smart Kart Okuyucuları ve Doldurma Makinalarında
- Golf, Uzak Doğu Sporları, Futbol ve Basketbol Gibi Spor Kulüpleri Kurulması ve Faaliyetleri
- Fiduciary (Karşılıklı veya İnanca Dayalı) İşlemlerle
- Fon Transferiyle Uğraşan Yasal ve Yasa Dışı Mali Kurumlarca veya Bunlar Kullanılarak Posta Havalesi, Banka Havalesi ile Overdraft Yoluyla
- Danışman veya Aracı Olarak Faaliyet Gösteren Avukat, Noter ve Muhasebeciler Gibi Görevliler Eliyle
- Sahte ya da Şişirilmiş Faturaların Kullanılması
- Oto-Finans Borç Metodu
- Nakit Para Ödeyerek İş Makinaları Dahil Her Türlü Kara, Hava ve Deniz Nakil Vasıtalarının ve Lüks Malların Alımı ve Satımı
- Tarihi Eser, Antika, Değerli Taş ve Sanat Eserine Yatırım veya Bunların Aracıları, Komisyoncuları ve Satıcıları Yoluyla
- Gayrimenkul Alım Satımıyla İştigal Eden Şirketler ve Emlakçılar Kullanılarak
- Galeriler Yoluyla
- Mal Şeklinde Aklama
- Serbest Ticaret Bölgelerinde
- Offshore (Kıyı) Bankacılığı Yoluyla
- Sigorta Şirketleri Yoluyla ve Üzerinden
- Özelleştirilen Şirketlerle İlgili İhalelere Doğrudan veya Dolaylı Olarak Katılma Yoluyla Aklama

- Sahte Borç ve Alacak Davaları Açarak
- İkrazatçılar Yoluyla
- Taksitli ve Kapıdan Satışlar Yoluyla
- Posta ve Kargo Şirketleri
- Seyahat Şirketleri ve Turistler Yoluyla
- Piyango ve Talih Oyunları
- Kuyumcular, Altın Aracı Kurumları ve Kıymetli Maden, Taş ve Mücevherlerin Alım Satımını Yapanlar

Yukarıdaki liste aklama trendlerine, ülkelerin aklama karşıtı mevzuat, uygulama ve etkinliklerine ve diğer bir çok faktöre bağlı olarak sürekli değişebilmektedir. Öte yandan yukarıdaki yollarla karaparanın aklanması eylemi, çeşitli süreçlerde cereyan etmektedir. Buna göre aklama beş aşamadan oluşmaktadır (Yetim, 2000):

1. Aşama: Şeklini Değiştirme (Hazırlama)
2. Aşama: Plasmn (Makinaya Atma)
3. Aşama: Ayrıştırma (Makinada Yıkama)
4. Aşama: Birleştirme (Makinadan Çıkartma)
5. Aşama: Sisteme Dahil Etme (Yasallaştırma, Kurutma)

Aklama olayında birbiriyle ilintili üç unsur vardır: nakit akımı (karapara), bu akımın neticede hangi mal ve servet kalemlerine dönüştürüleceği (aklama); temel aktörler yani mal ve serveti elinde tutan aklayıcılar (Masciandaro ve diğerleri, 2007). Aklama suçunun ortaya çıkarılabilmesi için öncül suç olarak tanımlanan bir yasa dışı faaliyetin olması, bu faaliyet sonucunda bir gelir elde edilmesi, bu gelirin aklama suçunun tanımında yer alan eylemler marifetiyle yasal sisteme sokularak meşrulaştırılması gerekmektedir. Konuya hukuki ve iktisadi açıdan tüm yönleriyle bakarsak aklamadan bahsedebilmek için şu unsurların varlığı gerekmektedir; öncül suç, bu suçtan elde edilen iktisadi varlık, karaparanın yasa dışı olarak elde edildiğinin kabulü, suçtan elde edilen gelirin failin olağan ve beklenen gelirinden önemli ölçüde farklı olması ve paranın kaynağının yasal olarak izah edilememesi (Yetim, 2000). Zira, yasa dışı yollardan elde edilse bile, para meşru görüldüğü sürece karapara olarak nitelenemeyecektir (Yetim, 2000).

Uluslararası *yasa/* yabancı sermaye akışındaki karar süreçlerinde kişi, kurum ve ülkelerin en başta dikkate aldığı iki husustan birisi de kâr yanında karapara aklamayla ve terörizmin finansmanıyla mücadelede ülkelerin ve ilgili kurumların mevzuat, uygulama ve bu alanlarda elde ettikleri etkinliğin boyutlarıdır.

Karaparanın konusunu teşkil eden faaliyetlerin failine, mağduruna, failin ve mağdurun yakın çevrelerine, topluma, ulusal ve uluslararası sisteme;

ekonomik, sosyal, siyasi ve ahlaki bakımlardan maliyetleri bulunmaktadır (Yetim, 2000).

Yasa dışı faaliyetlerin ve bu faaliyetler sonucunda elde edilen karaparanın; olumsuz etkileri Tablo şeklinde aşağıdaki gibi şematize edilebilir (Yetim, 2000)

Tablo 2: Karapara Konusu Yasa dışı Faaliyetlerin Etkileri (Yetim, 2000)

ULUSAL	ETKİLER	ULUSLARARASI
	1. EKONOMİK AÇIDAN	
	2. SİYASİ AÇIDAN	
	3. SOSYAL AÇIDAN	
	4. AHLAKİ AÇIDAN	
	5. GÜVENLİK AÇISINDAN	
	ZARAR (YARAR) GÖREN TARAFLAR	
	1. Mağdur ve Yakınları	
	2. Fail ve Yakınları	
	3. Hükümet	
	4. Toplum ve Ekonomi	
	5. Demokratik Kurumlar ve Ekonomik ve Sosyal Sistem	

Karapara ülke içinde veya dışında elde edilir. Ülke içinde yaratılan faaliyetlerden elde edilen karaparanın tamamı içeride aklanmayarak, yurtdışına gönderilebilir. Ya da tersi olabilir. Sonuç olarak, yasa dışı fonlar hem ülke içinde hem de ülke dışında aklanmaktadır. Bazen de ülkeler sadece transit olarak aklama amaçlı fon akımına konudurlar (Yetim, 2000). Aslında bu alternatif durumlar için ortaya çıkan etkiler farklılaşabilmektedir. Esasen aklayıcılar hangi ülkede aklama yapacaklarına yine bir optimizasyon problemi çerçevesinde ve Newton'un çekim yasasına uygun olarak karar verirler (Masciandaro ve diğerleri, 2007). Acaba özellikle gelişmiş ülkeler de başka ülkelerde elde edilen karaparanın kendi ülkelerinde aklanması açısından rekabet halinde olabilir mi? Eğer bu doğruysa aklayıcıların tercihleriyle bu ülkelerin tercihleri bir noktada örtüşmekte midir? Zira aklayıcılar da karaparalarını gelişmiş ülkelerde aklamayı tercih etmektedirler (Masciandaro ve diğerleri, 2007).

Ülke dışında elde edilen karaparanın ülke içinde aklanmasının ve ülke içinde elde edilen karaparanın da ülke dışında aklanmasının etkileri doğal olarak farklıdır. Karaparadan yapılan aklamaların etkileri, karaparanın elde edildiği ve amlandığı yere göre ulusal ve uluslararası düzeyde ve ülkede, ülkeye ve ülkeden şeklinde üç ayrı başlık altında incelenmelidir. Bu etkiler topluca aşağıdaki gibi şematize edilebilir (Yetim, 2000).

Tablo 3: Aklamaların Etkileri (Yetim, 2000)

ULUSAL AKLAMA	ETKİLER		ULUSLARARASI AKLAMA	
	1.MAKRO	2.MİKRO	1. ÜLKEYE	2. ÜLKEDEN
1. ÜLKEDE	1.EKONOMİK AÇIDAN			
	2.SİYASİ AÇIDAN			
	3.SOSYAL AÇIDAN			
	4.AHLAKİ AÇIDAN			
	5. GÜVENLİK AÇISINDAN			
	ZARAR GÖREN TARAFLAR			
	1. Birey			
	2. Toplum			
	3. İşletmeler			
	4. Piyasalar			
	5. Ekonomi			
6. Hükümet				
7. Uluslararası Sistem				
8. Ulusal Güvenlik				
9. Demokratik Kurumlar				
10. Ekonomik ve Sosyal Sistem				

Tablo'dan da görüleceği üzere, ulusal ve uluslararası düzlemde aklanmış karapara ekonomik, siyasi, sosyal, ahlaki ve güvenlik açılarından; bireyi, toplumu, işletmeleri, piyasaları, ekonomiyi, hükümeti, uluslararası sistemi, ekonomik ve ulusal güvenliği, demokratik kurumları ve ekonomik ve sosyal sistemi etkilemektedir. Ulusal aklamada yurtiçinde elde edilen paranın yurtiçinde aklanması söz konusudur. Buna göre ülkede yasa dışı yollardan elde karapara, ülke dışına çıkarılmayarak ülke içinde bırakılmakta ve yasallaştırılmaktadır. Ülke içinde yürütülen karaparadan yine ülkede yapılan aklamaların makro anlamda direk ve dolaylı olarak gözlenen etkileri ve sonuçları bulunmaktadır. Yasa dışı faaliyet sonrasında karaparadan ülkede, ülkeden ve ülkeye aklama yapılmasının etkileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4: Karapara ve Aklamanın Farklı Ülkelerde Yapılması Durumunda Ortaya Çıkan Uluslararası Etkiler

Öncül Suç Aklama	Ülke İçinde	Ülke Dışında	Transit
Ülke İçinde	Hem yasa dışı faaliyetin hem de aklamanın tüm olumsuz etkileri yurt içinde görülür.	Yasa dışı faaliyetin etkileri yurtdışında, buna mukabil aklamanın olumsuz etkileri yurtiçinde görülür.	
Ülke Dışında	Yasa dışı faaliyetin tüm sonuçları ülke içinde, buna mukabil aklamanın olumsuz etkileri yurtdışında görülür.	Hem yasa dışı faaliyetin etkileri hem de aklamanın olumsuz etkileri yurtdışında görülür.	
Transit			Esas itibariyle transit ülkede yasa dışı faaliyet ve/veya aklama etkisi görülmez.

Yukarıdaki Tablo'dan görüldüğü üzere, yasa dışı faaliyetin ve aklamanın aynı veya farklı ülkelerde yapılması durumundaki etkiler farklılaşmaktadır. Buna göre hem yasa dışı faaliyet hem aklama aynı ülkede yapılıyorsa, hem yasa dışı faaliyetin hem de aklamanın olumsuz etkileri bu ülkede görülecektir. Buna mukabil yasa dışı faaliyet ülke içinde, aklama ülke dışında yapılırsa, yasa dışı faaliyetin olumsuz etkileri ülke içinde ve fakat aklamanın olumsuz (belki de olumlu (Masciandaro ve diğerleri, 2007)) etkileri ülke dışında görülecektir. Transit aklamada ise yasa dışı faaliyetin ve aklamanın etkileri ilgili ülkelerde görülecektir. Öte yandan, ülke dışında elde edilen karaparanın ülke içinde aklanmasına ilişkin ülkeler arası rekabetin varlığından söz edilmektedir (Masciandaro ve diğerleri, 2007). Genellikle gelişmiş olan bu ülkelerin tercihleriyle karapara elde eden aklayıcıların aklama tercihleri de örtüşmektedir.

II. Doğrudan Üretken Olmayan Faaliyetler (Yasal ve Yasa Dışı) (Directly Unproductive – Dup)²

Amerikan Kongresi uzmanlarına göre yıllık bazda Dünya kayıt dışı ekonomisinin 5,8 trilyon dolara ulaştığı, IMF'ye göre yıllık olarak karaparanın aklanan tutarın da 590 milyar dolar ile 1,5 trilyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. Öte yandan dünya genelinde aklama tutarının dünya GSMH'sinin yaklaşık %2,7'sine yani 1.6 trilyon dolara tekabül ettiği FATF tarafından ifade edilmektedir. Karapara miktarı aynı kaynak tarafından dünya GSMH'sinin %3.6'sı olarak tahmin edilmiştir (FATF, 2016). Bu rakamların aşağı değil yukarı sapmalı olduğu düşünüldüğünde, ortaya çıkan rakamın daha da korkutucu boyutlara varacağı açıktır. Bu tutar, siyasi, iktisadi, sosyal, ahlaki ve stratejik düzlemde hem ulusal hem de uluslararası açıdan çok tehlikeli bir durum anlamına gelmektedir. Yasa dışı yollarla elde edilen paranın ulaşmış olduğu tutarın yüksekliği ve GSMH'nin önemli bir kısmını oluşturması nedeniyle, özellikle uyuşturucu üreten ülkeler için artık "Gayri Safi Kriminall Hâsıla" (GSKH) olarak tanımlanan yeni bir kavramdan söz edilmektedir (Yetim, 2000). Aklama; artık, bir ülkenin enerji, doğalgaz gibi ulusal kaynaklarını, üretim sistemlerini, ticaret altyapısını, kamusal yapısını, her türlü güvenliğini, jeo-ekonomik, politik ve stratejik konumunu kullanma kabiliyetini sürdürülebilir ve korunaklı kılması, bu kabiliyetlere ve yapılara zarar verebilecek iç ve dış terör dahil tüm risk ve tehditlere karşı gerekli tedbirleri önceden oluşturması ve sürekli geliştirmesi olarak tanımlanabilecek ekonomik güvenlik konusu haline gelmiştir.

Bugüne kadar karapara ve aklama, ekonomi teorisi noktasında bilimsel çalışmaya hakettiği kadar konu olmamıştır. Bunun temel nedenlerinden birisi, bu faaliyetlerin ülkelerin gündemine son 20-30 yılda alınmış olmasıdır. Esasen karapara ve aklama faaliyetleri sadece dış ticaretle ilgili olarak 1970'li yıllardan sonra ekonomi teorisi çerçevesinde ciddi şekilde incelenmeye başlanmıştır. Bu çalışmalardan hareketle karapara faaliyetlerinin ekonomi geneline genişletilerek doğrudan verimsiz, "Directly Unproductive (DUP)" faaliyetler kapsamında ilk defa teorik temeller üzerinde analiz edilmesi mümkün olmuştur. Kâr amaçlı, refah azaltıcı, sosyal fayda fonksiyonuna giren mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan üretim faktörlerini tüketen ve üretime doğrudan katkıda bulunmayan karapara faaliyetleri yasa dışı DUP faaliyetleri altında sınıflandırılmakta ve bu işlemlerde dönen cironun da üzerinde milli ve küresel ekonomi üzerinde maliyetlere yol açmaktadır. Aklama da, yasa dışı bir faaliyet olarak aslında doğrudan üretken olmayan bir faaliyettir. Ancak ekonomideki üretim faktörlerini kullanıp kullanmamasına göre DUP şeklinde kategorize edilebilir.

---

² Bu bölümün teorik altyapısının 2000 yılına kadar olan kısmı esas itibarıyla yazarın doktora tezi ve "Karaparanın Aklanması, Boyutları ve Mafyokrasi" (Yetim, 2000) isimli eseri baz alınarak oluşturulmuştur.

III. Kayıtdışı Ekonomi, Karapara ve Aklama Konusunda Bilimsel Çalışma Ve Araştırma Yapılmasının Önemi

Kayıtdışı ekonomi, karapara ve aklama konusunda ölçümlerinin zorluğundan dolayı sayısal amaçlı bilimsel çalışma yapmada deneysel açıdan çeşitli engeller sözkonusu olmuştur. Öncelikle çok sayıda bilinmeyen bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni, karaparanın elde edilmesi ve aklanmasının karmaşık yollarla yasa dışı olarak ve gizli bir şekilde yapılmasıdır. Dolayısıyla karapara ve aklama hakkında bilgi edinilmesi esasen oldukça zordur. İkinci olarak aklama genelde arkada iz bırakmamaktadır. İz bıraktığında ise, aklama çoğu zaman sisteme bir şekilde girmiş olmakta, şüphe çekmemekte ve meşru görünmektedir. Üçüncü olarak, yasa dışı faaliyetler sonucunda elde edilen gelir ile daha sonra bu gelirden yapılan aklama arasındaki ilişki; karmaşıktır, dağınıktır ve tespit edilmesi de çok zordur. Dördüncü olarak, istatistiki bilgi hem düzenli değildir, hem de yok denecek kadar azdır. Ancak hem ölçülemeyenin kontrol altına alınması ve idaresinin zorluğundan dolayı, hem de ekonomik, siyasi, güvenlik, sosyal ve diğer alanlardaki etki, sonuç, implikasyon ve komplikasyonlarından dolayı bu alanlarda bilgi üretiminin zarureti ve ekonomi teorisi kapsamında analiz edilmesi de aşikârdır.

Aklama, bir yandan ekonomi-politik öte yandan da sosyal ve ahlaki bakımdan, etkileri ve sonuçları olan yasa dışı faaliyetler zinciridir. Bu faaliyetler sadece ülke düzeyinde değil aynı zamanda küresel düzlemde yapılmakta ve karmaşa yaratmaktadır. Aklama aslında sürecin ikinci aşamasıdır. İlk aşamada yasa dışı faaliyetler sonucunda karapara elde edilmektedir. Bu itibarla aklama daha büyük bir parçanın –karapara- daha küçük bir kısmıdır. Öte yandan, aklama dünyadaki en önemli ve yüksek ciroya sahip ikinci iş olarak tanımlanmaktadır. Birinci iş ise, bu paranın elde edilmesidir. Aynı ekonomilerde ve piyasalarda olduğu gibi, suç ve karapara aklama da küreselleşmiştir. (Yetim, 2000) Hatta mafyokrazi denilen bir kavramdan bahsedilmektedir. Özellikle uyuşturucu ticaretinin ve aklamanın yoğun olduğu ve Mafya'nın tüm devlet kurumlarını etkileyebildiği, kamunun demokratik kurumlara olan inancının yok olduğu, yargının gücünü yitirdiği ve yasamanın kendisinden umulanı veremez hale geldiği bazı Latin Amerika ülkelerindeki demokratik olmayan düzen mafyokratik, kriminal düzenlere örnektir. Mafyokrazi; komünizm ve kapitalist demokrasiden sonra bazı ülkelerin gündemine birincisi ya da ikincisi içinde yeşerme imkanı bulabilen üçüncü ve yasa dışı bir tür olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda mafyokraside mülkiyet, gelir ve hakların demokrasinin tersine yasa dışı suç örgütü mafya tarafından kontrol edilmektedir (Yetim, 2000). Aslında mafya bu manada demokrasinin zayıfladığı noktada yeşermektedir. Yine Yetim'e (2000) göre, sosyal sistem anlamında demokratik güçler, yasama, yargı ve yürütme ile demokrasiye özgü tüm araçlar mafyokraside mafyanın baskısı veya etkisi altındadır. Bu itibarla suç ve otorite arasındaki mücadele bir varlık yokluk savaşıdır.

Bu çalışmanın amacı; münhasıran karapara ve bu karaparanın aklanmasıyla ilgili iktisat teorisinin temellerini ortaya koymaktır.

Karaparanın ve aklamanın; hacmini ölçmeye çalışan ve hem makro hem mikro bazda ekonomi-politik, sosyal, güvenlik açılarından, ulusal ve uluslararası düzlemde ele alan çalışmalar özellikle 11 Eylül 2001 saldırısından sonra artmaya başlamıştır. Bu meyanda anılan yasa dışı faaliyetlerin; bireye, aileye, topluma, devlete, piyasalara etkisini, maliyetini ve sonuçlarını da ortaya koyan çalışmalar mücadelede büyük önem taşımaktadır.

IV. Karaparayla (Doğrudan Üretken Olmayan Faaliyetlerle (Dup) İlgili Ekonomi Teorisi³

Ekonomi literatüründe Doğrudan Üretken Olmayan (Directly Unproductive-DUP) Faaliyetler 1970'li yıllarda tartışılmaya başlanmıştır.⁴ “DUP Faaliyetler” genel başlığı altında toplanan analizlerin bir kısmı; kâr amaçlı, doğrudan üretken faaliyette bulunmayan, sosyal fayda fonksiyonunda yer alan mal ve hizmetlerin üretimine doğrudan ya da dolaylı katkısı olmayan, hatta ulusal geliri ve refahı azaltan yasal faaliyetleri ele almaktadır. Analize konu olan aynı nitelikteki diğer grup faaliyetler ise yine kâr amaçlı, ekonomideki reel kaynakları kullanarak bunları azaltan, üretime katkısı olmayan ve refahı düşüren yasa dışı faaliyetlerdir ki bunların teorisi çalışmamızın teorik temellerini oluşturacak analizlerdir.

DUP faaliyetlerinin saf ekonomik teorisinin temelleri Bhagwati ve Hansen, (1973), Sheikh (1974), Pitt (1979), Bhagwati ve Srinivasan (1980), Bhagwati ve Srinivasan (1983), Tollison (1982), Bhagwati ve Srinivasan (1973) ve Bhagwati, Brecher ve Srinivasan (1984) tarafından atılmıştır. Bu çalışmalardan netice itibariyle üç farklı analiz ortaya çıkmıştır. Ancak bu analizlerde oluşturulan modellerin tamamı, esas itibariyle dış ticaret teorisi üzerine kurulmuştur. Bununla birlikte Bhagwati ve Srinivasan (1983), sosyal fayda fonksiyonuna girmeyen ve yasaların yapılmasına izin vermediği mal ve hizmetlerin üretimiyle ilgili ekonomik faaliyetlerin de DUP faaliyetleri kapsamında olduğunu belirtmiştir. Bhagwati ve Hansen (1973) ile Sheikh (1974) modellerinden hareketle Bhagwati ve Srinivasan (1983), DUP Genel Teorisini oluşturmuşlardır.

DUP faaliyetleri, tarifeler açısından başlıca üçe ayrılabilir (Bhagwati ve Srinivasan, 1983);

1. Kaçakçılık (tariff evasion, smuggling),
2. Tarifeye ya da Korumacılığa Yönelik Lobi Faaliyeti (tariff-seeking lobbying),
3. Gelire Yönelik Lobi Faaliyeti (revenue seeking).

Kaçakçılık gümrük vergisi ödenmeksizin yurt dışına mal çıkarılması ya da yurda mal getirilmesidir. Korumacılıktan yarar sağlama amacındaki baskı/çıkar gruplarının lobicilik faaliyeti sonucunda ithal mallarına tarife konulması, tarife amaçlı DUP faaliyetidir. Gelire yönelik lobicilik ise korumacılığın yan ürünü olarak ithalat üzerinden toplanan tarife gelirinin paylaşımını amaçlayan DUP faaliyetidir.

³ Bu bölümün teorik altyapısının 2000 yılına kadar olan kısmı esas itibariyle yazarın kendi doktora tezi ve “Karaparanın Aklanması, Boyutları ve Mafyokrası” (Yetim, 2000) isimli kendi eseri baz alınarak güncellenmiş haliyle oluşturulmuştur.

⁴ Bu faaliyetleri, ekonomi literatüründeki yerleşmiş şekliyle DUP olarak kısaltacağız.

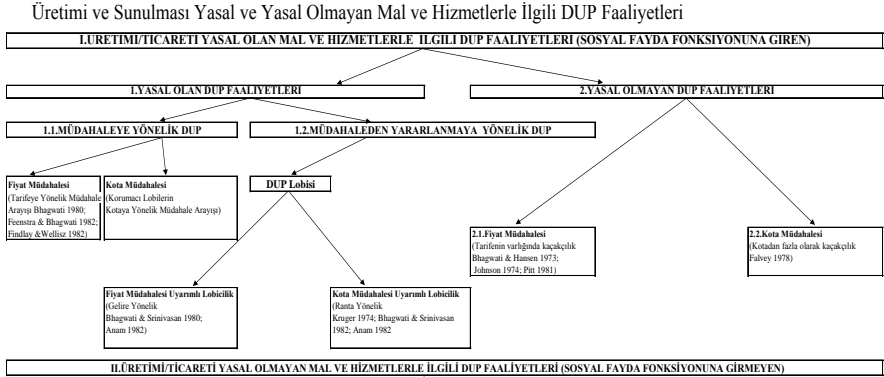
DUP faaliyetleri tarife yerine miktar kısıtlamaları esas alındığında da;

1. Kaçakçılık (Kotayla izin verilen miktarı aşan kısmın yasal olmayan yollarla ithali veya ihracı)
  2. Miktar Kısıtlamaları Lehinde Lobi Faaliyeti
  3. Ranta Yönelik Lobi Faaliyeti
- olarak üç şekilde gruplandırılabilir.

DUP faaliyetleri Politika Değişikliği Yönündeki DUP Faaliyetleri (Tarife kaçakçılığında olduğu gibi politika değişikliği -tarife konulması- DUP'a yol açmaktadır.) ve Mevcut Politikanın Sonuçlarından Yararlanmaya Yönelik DUP Faaliyetleri (Gelire yönelik DUP örneğinde olduğu gibi politika, modelde dışsal mahiyet taşımaktadır.) olmak üzere ikiye de ayrılabilir (Bhagwati J. N., 1987).

Üretimi veya sunulması yasal olan mal ve hizmetlerle ilgili DUP faaliyetleri ile üretimi veya sunulması yasal olmayan mal ve hizmetlerle ilgili ve karaparanın ve aklamının kapsamına giren ekonomideki tüm DUP faaliyetleri izleyen sayfadaki gibi şematize edilebilir (Tablo:5).

Tablo 5: Üretimi ve Sunulması Yasal ve Yasal Olmayan Mal ve Hizmetlerle İlgili DUP Faaliyetleri (Yetim, 2000)

DOĞRUDAN ÜRETKEN OLMAYAN DUP FAALİYETLERİ

İ.KARA PARA FAALİYETLERİ

Ulaştırma Üretimi, Satış, Kaçakçılığı ve Dağıtım

Silah ve Nükleer Maddeler Üretimi, Satış, Kaçakçılığı ve Dağıtım

Yasa Dışı Benzin ve Kömür Üretimi, Satış, Kaçakçılığı ve Dağıtım

Beyaz Kadın ve Çocuk Ticareti

Altın ve Değerli Madenler Üretimi, Satış ve Kaçakçılığı

Organ ve Doku Kaçakçılığı ve Ticareti

Fuhuş

Rüşvet ve Yolsuzluk

Vergi Kaçakçılığı

Hacca Gidelerim Dolandırılması

İhalelere Fesat Karşıtararak Yarar Elde Edilmesi

Yabancıların Para Karşılığı Sınır Dışına Kaçırılması

Sahte Para, Koyunlu Evrak ve Değerli Maden Basımı (Kalpazanlık) ve Sahtecilik

Sigorta Dolandırıcılığı

Organize Çete Kurmak ve Suç İşlemek

Terörizm ve Terörizmin Finansmanı

Yasadışı Komisyon Karşılığı Kredi Tahsis ve Kullanımı Yapılması

Kredi Takibi

Organize Olarak Zorla Kredi Açtırmak

Kumar

Bilişim Suçları

Eğlence Sektöründe Yasa Dışı Faaliyetler

Hırsızlık, Dolandırıcılık ve Sahtekarlık

Tefecilik

Haraç Alma Suçları

Halkın Aykırı Olarak İş ve İşçi Bulmak

Marka Sahtecilikleri

Kredi Kartları, İnternet ve Diğer Modern Ödeme Sistemlerinde Yapılan Sahtekarlıklar

Gerçek Ticari İşlemlere Dayanmayan veya Sahte Değerli Evrak Çıkararak Piyasaya Sürmek

Naylon Fatura Düzenlemek

Kamu Taşıma Biletlerinde Kalpazanlık Yapmak

Sahte Kredi Kartı Basmak

Sahte ATM Cihazı Üretmek Piyasada Kullanma Sunmak

Organize Yağmacılık

Hileli İflas

Yasa Dışı Atık İmhası

Koruma Karşılığı Ödeme (Yücel 1997:39)

Emtia Kaçakçılığı

Para Karşılığı Cinayet

Sistematik Yangınlarla Organize Sigorta Dolandırıcılığı

Yasa Dışı İş Takibi

Çevre Suçları Yoluyla Yasa Dışı Servet Edinme

Göçmen Ticareti

Fidiye Amaçlı Adam Kaçırma

Finansal Kesimde Organize Zimmet

Hayali İhracat

İkinci Piyasaların Yasa Dışı Kontrolü

Organize Pomografik Suçlar

Kumar İşlerinden Pay Almak

Beyaz Yaka Suçları

Organize İşsizlik Sigortası Dolandırıcılığı

Organize Refah Ödemeleri Dolandırıcılığı

İçerden Öğrenenlerin Ticareti ve Manipülasyon

Kamu Araştırmanın Yasa Dışı Yollarla İşgal Edilerek Gelir

Elde Edilmek Amacıyla Kullanılması

Okullarda Çete Faaliyetleri

Kiralık Suç İşlemesi

Para ya da Çıkar Karşılığında Yasa Dışı Telefon Dinleme ve İzleme Çetesi

DUP faaliyetlerinin başlıca özelliği, doğrudan verimli olmaksızın kâramacı gütmeleridir. Sosyal fayda fonksiyonundaki nihai çıktıya doğrudan katkıda bulunmaksızın verimli kaynaklar kullanılarak DUP faaliyetleri yürütülmektedir. Bu faaliyetler ara malı üretimine de katkıda bulunmamaktadır (Bhagwati J. N., 1987). DUP faaliyetleri 1970'lere kadar refah artırıcı olarak kabul edilmiştir. Çünkü vergiler sub-optimal bir durumu temsil etmektedir. Bu nedenle vergiden kaçınmak amacıyla kaçakçılık yapılması optimuma doğru bir gelişmeyi temsil edeceğinden refah artırıcı olabilir. Ancak Bhagwati ve Hansen (1973) ile Bhagwati (1980) ve daha sonra da Bhagwati ve Srinivasan (1983) bu faaliyetlerin de istisnai durumlar dışında refah azaltıcı oldukları sonucuna varmışlardır. Refah azaltıcı etkiler üretim maliyeti dışında iki kaynaktan gelmektedir:

- i. Ekonomide çarpıklıkların olmadığı bir durumda, yani toplumdaki bir kişinin refahının başka bir kişinin refahı azaltılmaksızın artırılmadığı bir durumu temsil eden pareto-optimum koşullarında korumaya yönelik DUP faaliyeti sonucunda ortaya çıkan maliyet.

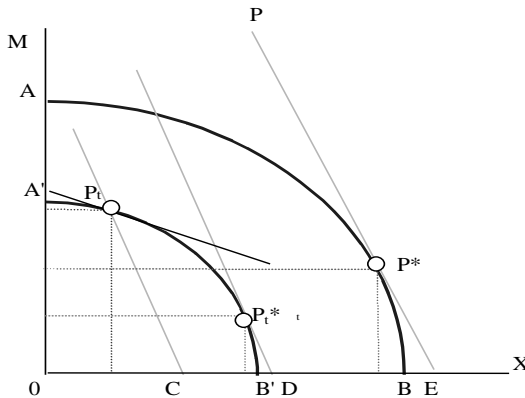
Bu faaliyet sonucunda yaratılan korumacılığın yol açtığı çarpıklık maliyeti nedeniyle üretim olanakları eğrisi aşağıya kaymaktadır.

- ii. Çarpıklığın olduğu bir durumdaki rant ya da gelire yönelik DUP faaliyetinden kaynaklanan maliyet.⁵

Dolayısıyla DUP faaliyeti nedeniyle refah azaltıcı etkiler iki unsurdan müteşekkildir;

- i. DUP faaliyetinin maliyeti (reel kaynak kullanımı),
- ii. DUP faaliyetinin sonucunda yaratılan müdahalenin etkileri.

Şekil 1: DUP Faaliyetlerinin Refah Azaltıcı Etkileri (Bhagwati J. N, 1989)

⁵ Böyle bir durumda yapılan DUP faaliyeti çarpıklığın giderildiği ölçüde dolaylı olarak verimli olabilir.

Yukarıda yer alan Şekil 1'de ülkenin üretim olanakları eğrisi AB, serbest ticaret fiyatı P ile gösterilmiştir. Şekil 1'de tarifeye yönelik lobi faaliyeti nedeniyle kaynak kullanılması bu kaynakların sosyal fayda fonksiyonuna giren malların üretiminden çekilmesi anlamına geldiğinden üretim olanakları eğrisi aşağıya doğru kayar (AB den A'B' ye). Serbest ticaret optimum üretim düzeyi P* dendir. Tarife uygulaması altındaki üretim ise P_t de gerçekleşir. Bu durumda X malı cinsinden reel üretim kaybı CD dir. Çarpıklığın olmadığı ancak tarife konulması için doğrudan verimsiz olan lobi faaliyetlerinin yürütülmesi için kaynakların kullanılmasının yol açtığı üretim kaybı dünya fiyatları ile birinci mal cinsinden DE dir. Eğer lobi faaliyeti için ayrılan kaynaklar üretken amaçlar için kullanılsaydı, ekonomi P* de faaliyet gösterecekti. Dolayısıyla toplam üretim maliyeti:

CD (üretim kaybı)+DE (DUP lobicilik maliyeti)=CE (korumacılığın toplam maliyeti)olarak hesaplanabilir.

1. Bhagwati ve Hansen Modeli

Dış ticarete görülen DUP faaliyetlerinden tarife nedeniyle kaçakçılık analizi ilk defa Bhagwati ve Hansen tarafından yapılmıştır (1973).

1.1. Hipotez

DUP faaliyetleri refah azaltıcıdır.

1.2. Modelin Varsayımları ve Yapısı

Analizde yapılan temel varsayımlar şunlardır:

1. Eriyen buz yaklaşımı kabul edilmiştir.⁶

⁶ Samuelson uluslararası ticarete taşıma maliyetlerini, iki ülke ve iki mallı standart modele üçüncü bir mal sokulmaksızın dâhil etmeyi başarmıştır (Samuelson, 1954). Bu yaklaşıma göre yüklenen her malın tamamı değil sadece bir kısmı karşı ülkeye varmaktadır. Taşıma maliyeti malı ihracatçı ülkeden ithalatçı ülkeye ulaştırmak için yapılması gereken tüm masrafları kapsamaktadır. Samuelson bunu eriyen bir buza benzetmektedir. Buna göre malın bir kısmı karşı ülkeye varana kadar erimekte, değer kaybetmektedir. Buzun (malın değerinin) eriyen kısmı, taşıma maliyetlerini yansıtmaktadır. Yasal ticarete engellerin olmadığı bir dünyada dünya fiyatları eşitlenmektedir. Bu durumda mallar ticaret edilebilirdir (tradables). Bir malın taşıma maliyeti, iki ülke fiyatları arasındaki farktan küçükse bu mal ticarete konu olur. Taşıma maliyetinin otarşi fiyatları farkından büyük olması, o malı "ticareti yapılmayan mal" (non-tradables) haline getirmektedir. Taşıma maliyeti bir malla ilgili tek fiyat kanununu da ortadan kaldırmaktadır. Samuelson'un eriyen buz yaklaşımı Sheikh modeli hariç DUP modellerinde de kullanılmıştır. Aynı yasal ticaretteki taşıma maliyeti gibi kaçakçılık maliyeti de bu yaklaşımla modelleştirilmektedir. Ancak kaçakçılık durumunda yasal ticarete söz konusu olan taşıma maliyetine ek olarak, ticaretin yasa dışı yapılmasının getirdiği; optimal olmayan bir taşıma yolunun ya da şeklinin kullanılması nedeniyle malın

2. İki ÷lke (I. ÷lke ve II. ÷lke) ve iki mal yaklaşımını (ithal malı M ve ihraç malı X) içeren standart Hecksher-Ohlin modeli varsayılmıştır. Sermaye (K) ve Emek (L) temel üretim faktörleridir.

3. M ve X malları arasındaki dönüşüm (değişim) oranı yasal olarak yapılan ticarete kıyasla kaçakçılık durumunda daha düşük bir hadde tekabül etmektedir.

4. Kaçırılan malın fiyatı yasal ticarete konu olan ithal malın fiyatından daha ucuzdur.

5. Kaçakçılık durumunda kaçırılan mala ilişkin taşıma maliyeti dışında yolda bozulma ve/veya yakalanmamak için malın denize dökülmesi gibi ilave maliyetler de söz konusudur.

Eriyen buz yaklaşımını modele dâhil ederek aynı yasal ticarete olduğu gibi kaçakçılıkta da yasa dışı olarak yüklenen malın varış ÷lkesine gidene kadar değer kaybededeğini kabul eden Bhagwati ve Hansen'e göre, kaçakçılık ya da yasa dışı ticaret; yasal ticarete kıyasla ithal ve ihraç malları arasında daha düşük bir dönüşüm haddine karşılık gelmektedir. Kaçakçılığa konu olan malın fiyatı ile yasal ticarete konu olan malın piyasa fiyatı aynı ve kaçakçılıkta da sabit maliyet varsayılırsa küçük bir ÷lkede tarife; **üretimi, tüketimi ve refahı azaltır**. Kaçırılan malın fiyatı, malın tarifeli yasal piyasa fiyatından küçük olacağından ticaret tamamen yasa dışı sektöre kayacaktır (Bhagwati ve Srinivasan, 1983). Yani kötü mal iyi malı kovacaktır. Bu durum aşğıdaki şekilde gösterilmektedir.

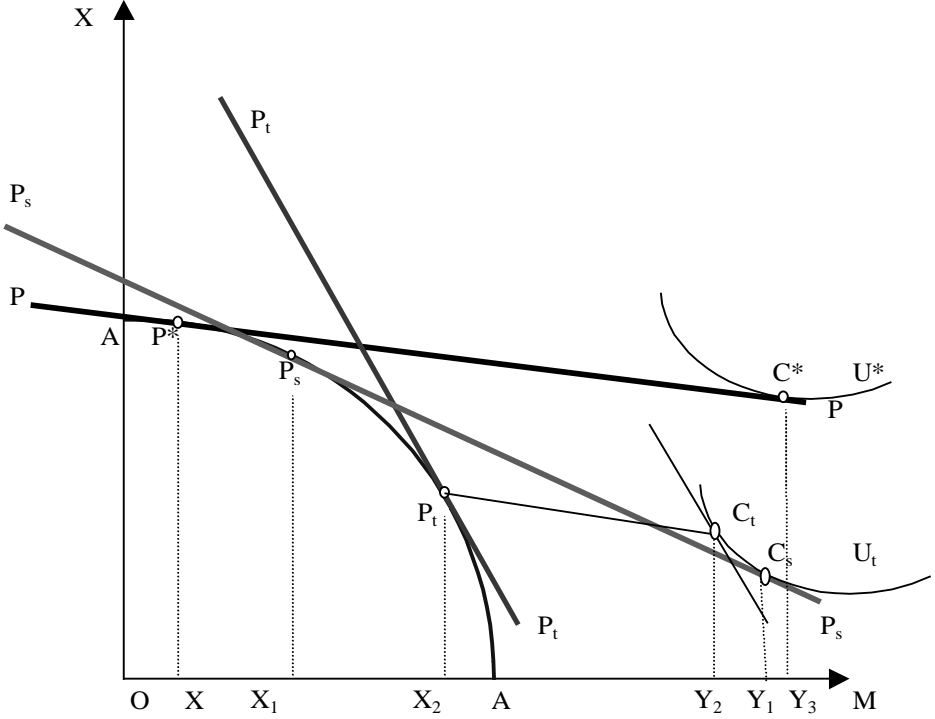
---

yolda kaybı, yakalanması, bozulması, yakalanma ihtimaline karşı denize dökülmesi ve rüşvet gibi unsurlar ile risk artışının (Sheikh) getirdiği diğer maliyetler de söz konusu olmaktadır. Ayrıca yakalanma durumundaki ceza riski ile kamu otoritesinin bu faaliyetleri engellemek ve yakalamak için yaptığı harcamalar da üretken kaynakları azaltıcı ve dolayısıyla üretim olanakları eğrisini aşğı kaydırıcı maliyet unsurlarıdır. Böylece kaçakçılıkta buzun daha fazlası erimekte yani kayıp daha büyük olmaktadır.

Ulaştırma maliyetinin varlığı, ihraç edilen her birim mal karşılığında daha az ithal malı alınacağı anlamına gelmektedir. Malın yasal olarak ihracına karar verilebilmesi için yasal ticarete ulaşım maliyetinin, kaçakçılıkta ise yukarıda değinilen tüm maliyetlerin karşılanabileceği bir optimum fiyatın söz konusu olması gerekmektedir.

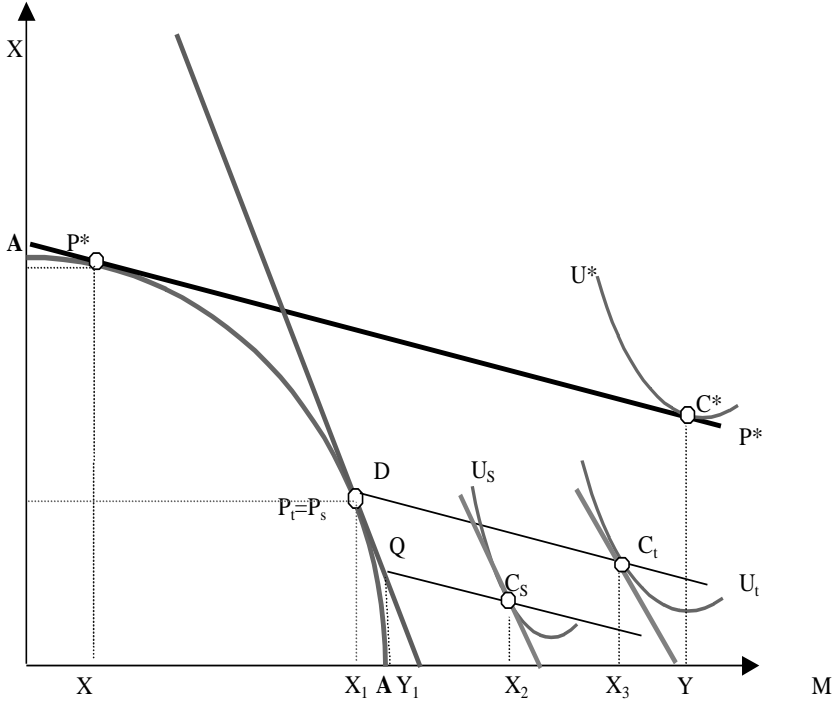
Şekil 2: Bhagwati ve Hansen Modeli: DUP Faaliyetlerinin Refah Azaltıcı Etkisi (Bhagwati ve Srinivasan, 1980)

Yukarıda verilen Şekil 2'de üretim olanakları eğrisi **AA**, serbest ticaret fiyatı P^*C^* , bu fiyatta üretim dengesi P^* ve tüketim dengesi de C^* ile gösterilmektedir. M malının ithalatı üzerine konan bir tarife; üretimi P^* 'den P_t 'ye, refahı U^* 'den U_t 'ye ve tüketimi de C^* 'den C_t 'ye kaydırmaktadır. Küçük ülke ve sabit kaçakçılık maliyeti varsayımları altında, kaçakçılık ithal ve ihracat malları arasında daha düşük dönüşüm haddine tekabül eder. P_sC_s kaçırılan malın fiyatını, P_tC_t tarifeli ithalat fiyatını ve P^*C^* ise dünya fiyatını temsil etmektedir. Kaçakçılıktaki değişim haddi (P_sC_s), yasal ticaretteki haddenden (P_tC_t) daha küçüktür. Ticaret tamamen yasa dışına kaymaktadır. Çünkü kaçakçılıktaki tarifesiz fiyatı temsil eden P_sC_s doğrusu; yasal ticarete konu olan malın fiyatını temsil eden P_tC_t doğrusundan daha yatıktır. Bunun anlamı ticaretin yasa dışına kaymasıdır. Sonuç olarak dünya fiyatında OX kadar üretim, XY_3 kadar ithalat; kaçakçılık fiyatında OX_1 kadar üretim, X_1Y_1 kadar kaçakçılık ve tarifeli fiyatta ise OX_2 kadar üretim ve X_2Y_2 kadar ithalat yapılmaktadır. Kaçakçılıktaki fiyat yasal ticaretteki tarifeli fiyattan düşük olduğu için, yasal ithalat ortadan kalkmaktadır.

Yukarıdaki analizde kaçak malın piyasa satış fiyatı o şekilde alınmıştır ki toplum refahı değişmemektedir. $P_s C_s$ 'den daha iyi bir değişim haddinde kaçakçılık fiyatı refahı artırır. Aşağıda ise aynı varsayımlar altında yasal ve yasa dışı ticaretin bir arada yürütüldüğü bir durum açıklanmaktadır (Bhagwati ve Srinivasan, 1983).

Şekil 3: Bhagwati ve Hansen Modeli: Kaçakçılık ve İthalat Biraradarken Kaçakçılıkta Sabit Maliyet (Bhagwati ve Srinivasan, 1983)

Şekil 3'de P^*C^* serbest ticaret fiyat doğrusunu, **AA** üretim olanakları eğrisini temsil etmektedir. Kaçakçılık tarifeli yasal ticaret fiyatına eşittir. Bu nedenle iki fiyat doğrusu tek bir doğruyla temsil edilmektedir. C^* serbest ticaret altında tüketim düzeyini, C_1 tarifeli fiyatta tüketim düzeyini, C_s kaçakçılıktaki tüketim düzeyini göstermektedir. Bu durumda kaçakçılık ticaret haddi, tarifeli yasal ticaret haddine eşittir ($P_s=P_t$). Bu nedenle, kaçakçılıkta sabit maliyet altında hiçbir faaliyet değerini dışlamaz. Bununla beraber, kaçakçılığın ve yasal ticaretin düzeyleri belirsizdir. Ancak kaçakçılık arttıkça refah, yasal ticarete ulaşılacak refah düzeyinin altına düşer. Zira kaçakçılık daha düşük fiyattan yapıldığında standart ticaret haddi kaybı ortaya çıkar. Aynı zamanda tüketicilerin ve üreticilerin karşılaştığı iç fiyatların yasal ticaretteki düzeylerinde hiç değişme olmadığından üretimde ya da

tüketimde ticaretin yarattığı kazanç ortaya çıkmaz. Sonuç olarak kaçakçılık ve yasal ticaret bir arada yürütülürken kaçakçılık, kayba yol açar ve refah azaltıcıdır. Şekilden de görüleceği üzere kaçakçılıktaki ve ithalattaki ticaret hadlerinin eşit olduğu bir ortamda OX_1 kadar üretim, X_1Y_1 kadar kaçakçılık ve Y_1X_2 kadar da ithalat yapılmaktadır. Ticaret haddi kaybı ve üretimde ve tüketimde değişme olmaması nedeniyle refah azaltıcı bir etki görülmektedir. Kaçakçılıkta refah U_s 'dedir. Bu da U_i 'nin altındadır. Yani refah kaybı vardır.

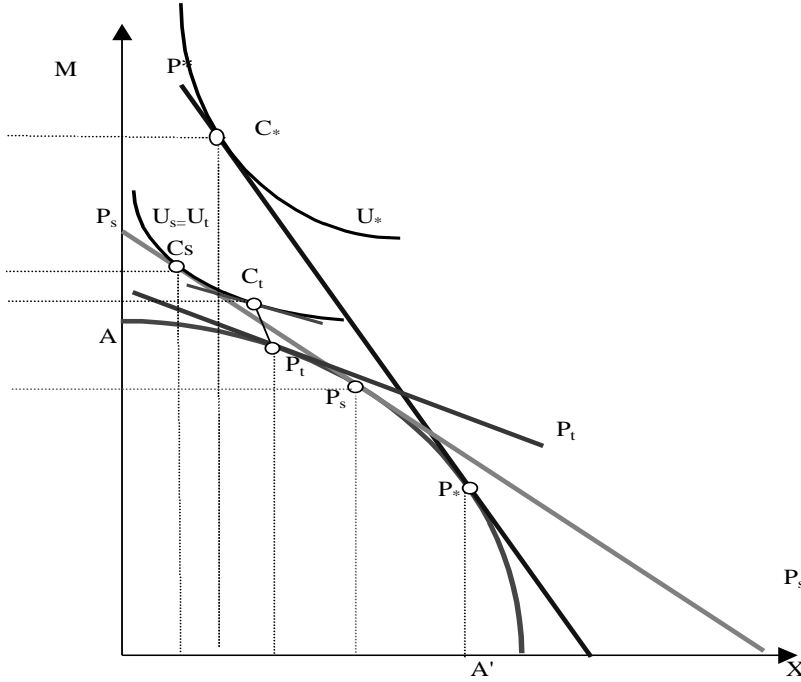
Netice itibarıyla kaçırılan malın fiyatı, yasal ticarete konu edilen malın fiyatından düşükse refah artar. Ancak kaçırılan malın fiyatı, yasal ticaret fiyatından yüksekse refah azalır. Bhagwati ve Hansen, tam rekabet veya tek el piyasası şartlarında kaçakçılığın refah etkisi ile kaçakçılıkta sabit ya da artan maliyetin refah etkisini incelemişlerdir. Bhagwati ve Hansen küçük açık ekonomide kaçakçılığın ekonomik refahı artırdığı şeklindeki yaygın kanıyı test etmişlerdir. Kaçakçılık dış ticaret işlemlerinde gümrük vergisi kaçırmak anlamına gelmektedir. Kaçakçılık, vergi hariç dünya fiyatlarından yapılmaktadır. Bhagwati ve Hansen dış ticaret sınırlamaları altında refah artırıcı görüşün yanlış olduğu sonucuna varmışlardır. Modelde yasal ticaret, kaçakçılık ve fiyat farklılığı aynı anda gerçekleşmemektedir. Bunun nedeni Bhagwati ve Hansen'in kaçakçılığın maliyetinin yasal ticaret miktarından bağımsız olduğunu varsaymasıdır. Buna göre kayba yolaçacağından yasal ihracat yapmanın anlamı yoktur. Bunun sonucu ise ihracatın ve fiyat farklılığının bir arada olmasıdır. Fiyat farklılığı ise yerli fiyat ile ihraç malının vergi dâhil dünya fiyatı arasındaki farklılığı ifade etmektedir. İhraç malının iç fiyatı, yasal ihraç fiyatından daha büyüktür, yani ihracat yapmak zararlı bir iştir. Kaçakçılık dünya fiyatlarından yapılmaktadır. Fakat daha düşük bir dönüşüm haddine yol açmaktadır. Çünkü kaçakçılık reel bir maliyet örneğinin ulaştırma maliyeti içermektedir. Bu maliyet modelde yer alan ve yasal ticaretle ilgili Samuelson'un eriyen buz varsayımından ileri gelmektedir.

1.3. Kaçakçılığın Refah Etkisi

Modelde üç farklı durum için refah etkisi; fiyat farklılığı, kaçakçılıkta sabit ve artan maliyetler ve yasal ticaretin birlikte yer alması durumları için aşağıdaki gibi analiz edilmektedir (Pitt, 1979):

i. Kaçakçılıkta Sabit Maliyet ve Tam Rekabet Koşullarında Fiyat Farklılığının Yasal İthalatı Ortadan Kaldırması

Şekil 4:Kaçakçılıkta Sabit Maliyet ve Tam Rekabet Koşullarında Fiyat Farklılığının Yasal İthalatı Ortadan Kaldırması (Pitt, 1979)

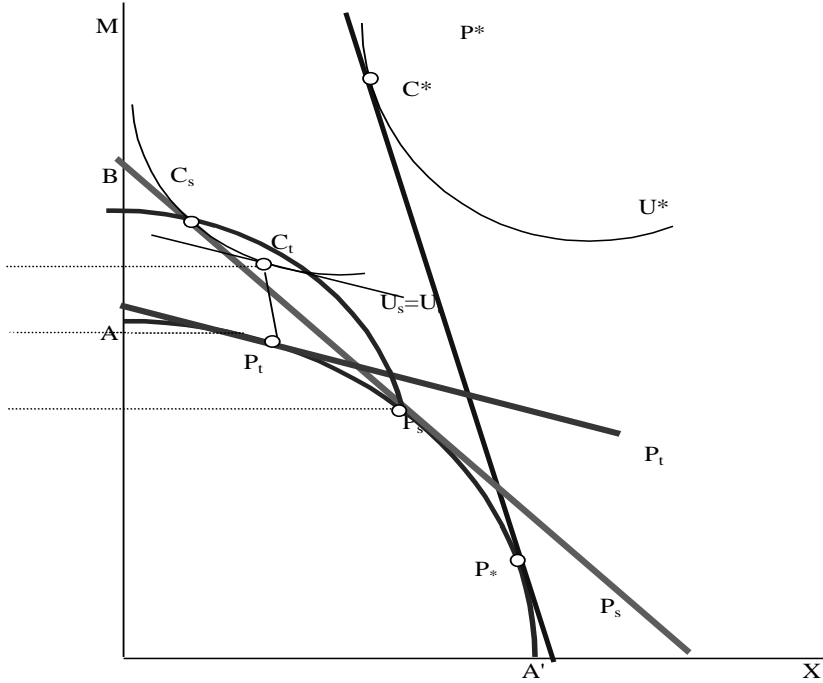
Sabit kaçakçılık maliyeti ve tam rekabet şartları altında üretim olanakları eğrisi AA' ve uluslararası ticaret haddi ise P_t dir. İhracata vergi (veya ithalata tarife) konduğunda vergi dâhil ticaret haddi, P_t dir. Vergili ticaret haddi, kaçakçılık yokken iç fiyatlara eşittir. Kaçakçılıkta sabit maliyet altında kaçakçılık doğrusu $P_s C_s$ 'dir.⁷ Kaçakçılık fiyatı tarifeli fiyattan daha düşük olduğundan, ucuz kaçakçılık fiyatı yasal ithalatı tamamen ortadan kaldırır. Öte yandan dünya fiyat doğrusu da diğer her iki doğrudan daha diktir. Bunun anlamı ülke için en kârlı ticaret haddi dünya fiyatlarında, ikinci olarak kaçakçılıkta ve son olarak da tarifeli fiyat düzeyinde olacaktır. Burada görüldüğü gibi eğer kaçakçılıktaki ticaret hadleri ülke lehineyse yani kaçakçılık fiyatı tarifeli fiyattan düşükse refah artar, aksi halde ise azalır.⁸

⁷ Eğer kaçakçılıktaki değişim eğrisi $P_s C_s$ 'den daha dik olsaydı refah artardı. Çünkü bu durum daha iyi bir ticaret haddi anlamına gelirdi. Bu eğri $P_s C_s$ 'den daha yatık olsaydı refah azalardı (Pitt, 1979)

⁸ $P_s C_s$, $P_t C_t$ 'ye eşit olduğunda, kaçakçılığın ve yasal ticaretin düzeyleri belirsizdir. Fiyat farklılığı yoktur. Kaçakçılık sadece yasal ticaretin olduğu duruma göre refahı azaltır (Pitt, 1979).

ii. Artan Kaçakçılık Maliyeti ve Tam Rekabet Koşullarında Fiyat Farklılığının Yasal İthalatı Ortadan Kaldırması

Şekil 5: Artan Kaçakçılık Maliyeti ve Tam Rekabet Koşullarında Fiyat Farklılığının Yasal İthalatı Ortadan Kaldırması (Pitt, 1979)

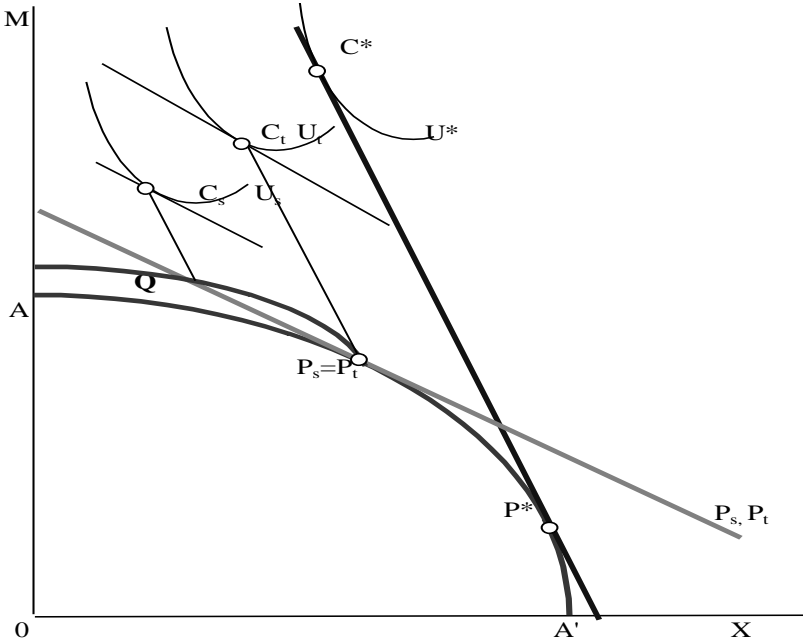
Artan kaçakçılık maliyeti ve tam rekabet şartları altında, üretim olanakları eğrisi AA' dır. P*C* ise sabit uluslararası ticaret haddidir. Kaçakçı, sabit marjinal değişim haddi ile karşı karşıyadır. Fakat kaçakçılık, endüstri ve firma içi negatif ölçek ekonomileri nedeniyle artan maliyetlere sahiptir. Kaçakçılık dönüşüm eğrisi P_sC_sB ile gösterilmektedir. Kaçakçılık fiyatı, P_sC_s doğrusunun eğimidir. Fiyat farklılığı nedeniyle yasal ticaret yapılmaz. Çünkü P_sC_s, P_t den daha diktir. Yani kaçakçılık fiyatı yasal ithalat fiyatından daha düşüktür.⁹

Öte yandan dünya fiyat doğrusu da, diğer her iki doğrudan daha diktir. Bunun anlamı ülke için en kârlı ticaret haddi dünya fiyatlarında, ikinci olarak kaçakçılıkta ve son olarak da tarifeli fiyat düzeyinde olacaktır. Kaçakçılık dönüşüm eğrisi P_sC_sB, kaçakçılık fiyatı P_sC_s dir. Ucuz kaçakçılık fiyatı sonucunda, fiyat farklılığı ortaya çıkar, yasal ticaret azalır ya da tümüyle ortadan kalkar.

⁹ C_t ve C_s aynı kayıtsızlık eğrisi üzerindeki kaçakçılık doğrusuna teğet noktalarıdır.

iii. Artan Kaçakçılık Maliyeti ve Tam Rekabet Koşullarında Kaçakçılık ve Yasal Ticaretin Birarada Yürütülmesi

Şekil 6: Artan Kaçakçılık Maliyeti ve Tam Rekabet Koşullarında Kaçakçılık ve Yasal Ticaretin Birarada Yürütülmesi (Pitt, 1979)

Yukarıdaki Şekil'de AA' üretim olanakları eğrisini, P*C* uluslararası fiyatları göstermektedir. Kaçakçılık ticaret haddi, tarifeli yasal ticaretin haddine eşittir. Bu örnekte artan kaçakçılık maliyeti ve tam rekabet şartları altında, kaçakçılık ve yasal ticaret biraradadır. P_sQB dönüşüm eğrisi boyunca Q noktasına kadar kaçakçılık olur. Dünya fiyatlarından ithalat ise Q noktasından C_s noktasına kadardır. Bu noktada kaçakçılık ve ithalat biraradadır. Fiyat farklılığı yoktur. Kaçakçılık, kaçakçılığın olmadığı duruma göre refahı azaltır.

1.4. Modelin İmplikasyonları

Bhagwati ve Hansen modeli eriyen buz varsayımını kabul ettiğinden, kaçakçılık fiyatının yasal ticaret fiyatına eşit olduğu durumda kaçakçılık; ticaret hadlerinde bir kayba yolaçar. Buna karşılık üretimde ve tüketimde bir etki yaratılmadığı için refah azalır. Bhagwati ve Hansen modelinde sabit ve artan kaçakçılık maliyetlerinde kaçakçılık-yasal ithalat fiyat eşitliğinde kaçakçılık refah azaltır, fakat kaçakçılık fiyatının küçük olması durumunda refah artışı olasılığı bulunmaktadır.

2. Sheikh Modeli

DUP faaliyetleriyle ilgili diğerk bir model olan Sheikh modeli (1974), bazı bakımlardan Bhagwati ve Hansen modeline benzemektedir.

2.1. Hipotez

Kaçakçılık ekonomide çarpıklığın olmadığı bir durumda refah azaltıcı bir DUP faaliyetidir. Ancak çarpık bir durumda kaçakçılık refah artırıcı da olabilir (Sheikh, 1974); (Bhagwati ve Srinivasan, 1983).

2.2. Modelin Varsayımları ve Yapısı

Sheikh modelinin varsayımları şunlardır:

1. Modelde eriyen buz varsayımı terk edilmekte ve kaçakçılığın birincil üretken kaynakları doğrudan kullandığı varsayılmaktadır. Kaçakçılığın maliyetini analize katmak için eriyen buz yaklaşımı yerine ülke içindeki başlıca üretim faktörlerini doğrudan kullanarak üretilen ticari olmayan üçüncü bir mal ele alınmaktadır.
2. Model (X ile gösterilen) bir ihraç malı ve (M ile gösterilen) bir ithal malı ile üçüncü bir mal (T) varsaymaktadır. Yine iki ülkeli ve kaçakçılığın da olduğu çarpık bir durum söz konusudur.
3. K ve L ile gösterilen sermaye ve emek başlıca iki üretim faktörüdür. Ekonomi tam istihdamdadır. Üretim fonksiyonu için ölçeğe göre sabit getiri, mal ve faktör piyasalarında ise tam rekabet koşulları geçerlidir.
4. Sosyal fayda fonksiyonunda yasalarca üretime izin verilen mal ve hizmetler bulunmaktadır. Sosyal fayda fonksiyonuna kaçakçılığa konu olsun olmasın iki mal girmektedir.
5. Sermaye hareketleri göz önüne alınmamaktadır. Bu nedenle sadece ticaret dengesiyle ilgilenmekteyiz.
6. Hükümet yasa dışı faaliyetlerle mücadeleye belli bir bütçe ayırmaktadır. Kaçakçılık faaliyeti, hükümetin bu konudaki politikasından etkilenmektedir. Modelde kaçakçılığın olup olmadığına bakılmaksızın hükümet yasa dışı faaliyetleri engellemek için sabit bir bütçe tahsis etmektedir. Dönüşüm eğrisi net dönüşüm eğrisidir. Diğerk bir deyimle Hükümetin doğrudan vergileme yoluyla elde ettiği ve yasa dışı faaliyetlerle mücadele sürecinde kullandığı sabit bir kaynak miktarı düşüldükten sonraki dönüşüm eğrisidir.
7. Modeldeki iki ülke; biri küçük ülkeyi, diğerk dünyanın geri kalan ülkelerini temsil etmektedir. Uluslararası ticaret haddinde dünya ülkeleri ithal mallarını sunmakta ve küçük ülke ise ihraç mallarını satmaktadır. 2. ülkenin mallarını kaçakçılara mı yasal ticaret yapanlara mı sattığı önemli değildir. Kaçakçılar uluslararası ticaret hadlerinden malları almakta ve tarife ödememektedirler. Kaçakçılığın maliyeti sadece 1. ülke için söz konusudur.

Kaçakçılığın iki tür maliyeti bulunmaktadır: riskten kaynaklanan maliyet ve reel kaynak maliyeti. Hükümet kaçakçılığa karşı mücadele ettiğinden, kaçakçılık belli bir risk taşımaktadır. Kaçakçılık maliyetine kaçırılan malların müsaderesi, yakalanma durumunda maruz kalınan para ve hapis cezası gibi unsurlar girmektedir. Sheikh riskin kaçakçılık düzeyiyle arttığını kabul etmektedir. Buna ek olarak kaçakçılık için T malının üretimiyle gösterilen reel kaynak kullanım maliyetinin varlığı kabul edilmektedir. Bu varsayımlara göre kaçakçılığın artan maliyetlere sahip olması ve ticarete konu olan malların dönüşüm eğrisinin kaçakçılıktan etkilenmemesi nedeniyle fakat kaçakçılık düzeyine bağlı olarak (T malı üretiminden) bu malların üretiminin etkileneceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Böylece model iki ticari ve bir ticari olmayan maldan oluşan üç mallı bir hale dönüşmektedir.

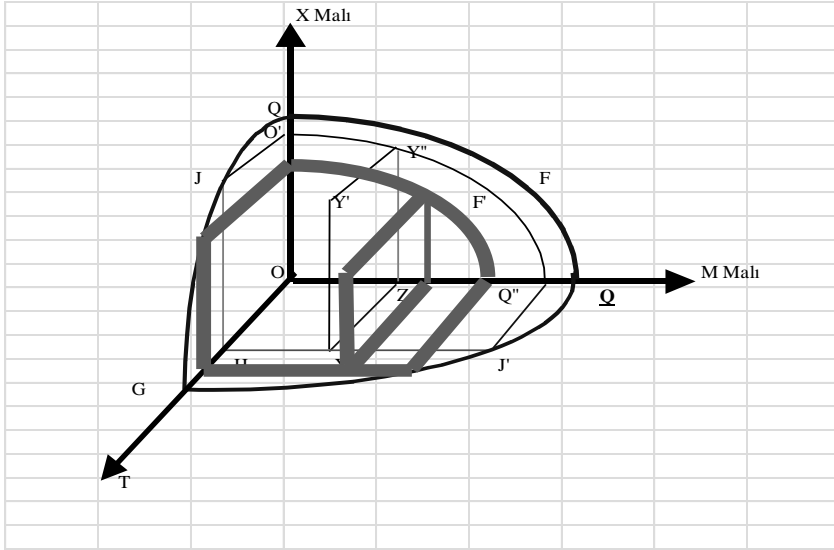
2.3. Kaçakçılıkta Üretim Olanakları Eğrisi

Aşağıdaki Şekilde Sheikh modelinde kaçakçılık durumundaki üretim olanakları eğrisi gösterilmektedir (Sheikh, 1974). Buna göre X malı dikey ve M malı ise yatay ekseninde gösterilmektedir. QQ ticarete konu olan malların üretim olanakları eğrisidir. Üretim K ve L gibi iki üretim faktörüyle yapılmaktadır. T'nin üretimi varsayım gereği sadece kaçakçılık faaliyeti için söz konusu olduğundan, QQ kaçakçılığın olmadığı durumdaki üretim olanakları eğrisini ifade etmektedir. Kaçakçılık ve T'nin üretiminin ortaya çıkışıyla üç mallı ve iki faktörlü modelde QQQ üretim olanakları düzlemi ortaya çıkmaktadır. Her bir yündeki üretim olanakları seti, iki malın brüt dönüşüm haddini vermektedir.

T kaçakçılık nedeniyle ortaya çıkan maliyet unsurunu yansıtan 3. maldır. OH; T'nin herhangi bir üretim düzeyi olsun. M malının üretimi sıfır iken maksimum X malı üretimi $HJ=OQ'$ olur. X malı üretimi sıfırken de, M malından üretilen tutar $HJ'=OQ''$ olur. Böylece veri bir T malı üretimi için X ve M mallarının üretim olanakları eğrisi üzerindeki maksimum noktalar belli olmaktadır. Şimdi T'den aynı OH kadar üretim yapıldığında M malı üretimi OZ olsun. YZ ye paralel Y'Y" çizilirse, M ve X malları düzleminde Y" düzeyini elde ederiz. Tam istihdamda T'nin üretim düzeyi=YZ, M malının üretim düzeyi=OZ iken, X malının maksimum üretim düzeyi=ZY" olacaktır. Bu yöntemi tekrarlayarak (OH'ya eşit) T'nin veri üretim düzeyine tekabül eden Q'Y"Q" üretim olanakları eğrisini elde ederiz. Q'Y"Q" orjine göre içbükeydir. Kaçakçılığın X ve M düzeylerindeki etkisini görebilmek için T'nin üretim düzeyini belirlememiz gerekmektedir. Aşağıdaki şekilde veri bir T malı için yeni durum (kalın çizgilerle) gösterilmiştir. Dolayısıyla T arttıkça, M ve X mallarının üretimi de azalmaktadır.

Şekil 7: Kaçakçılıkta Üçüncü Mal Yaklaşımı Altında Üretim Olanakları Eğrisi (Sheikh, 1974)

2.4. Kaçakçılığın ve Üçüncü Malın Üretim Düzeyinin Belirlenmesi

Sheikh modelinde kaçakçılığın M ve X mallarının üretimi üzerindeki etkisi ise aşağıdaki gibi belirlenmektedir (Sheikh, 1974).

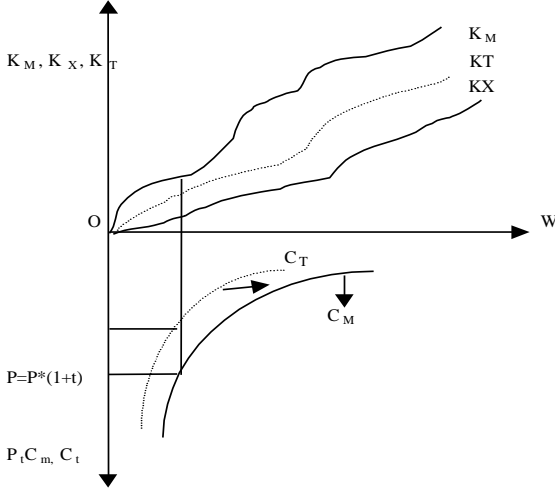
Üç mallı ve iki faktörlü modelde ticarete konu edilen M malının ve X malının dünya fiyatlarının veri olduğunu varsayalım. Veri bir tarifeye tekabül eden kaçakçılık düzeyini tayin edelim. P_t , T malının X malı cinsinden fiyatı, P, X malı cinsinden M malının fiyatı (P_1/P_2), W görelî ücretler ve k_X , k_M ve k_T sırasıyla X malının, M malının ve T malının sermaye/emek oranları olsun. X malı miktarını nümerik olarak alarak, M ve T malının minimum üretim maliyetini C_M ve C_T ile gösterelim. X malı cinsinden M malının uluslararası fiyatı P^* ve t kadar bir ad valorem tarife varsayarsak; $P^*(1+t)$, ikinci mal cinsinden M malının tarifeli yurt içi fiyatını temsil etmektedir.

$k_M > k_T > k_X$ ise, W artarsa C_M , C_T ve C_T/C_M azalır. Veri bir tarifede, M malının iç fiyatı olan P belirlenmiştir. Bu fiyat M malının üretim maliyeti olan C_M 'na eşitlenir. Böylece de W, k_i ($i=M, X, T$) belirlenir ve üçüncü malın (T) denge birim maliyeti C_T bulunur. Netice olarak toplam ithalatın arz eğrisi türetilerek kaçakçılığın düzeyi bulunabilir.

Bir birim ithal malı kaçırmak için gereken T malı üretim miktarının bir birim T olduğunu varsayalım. Bu miktarın (T), kaçakçılığa bağlı olarak değişmediğini varsayalım. Kaçırılan ithal malının birim başına reel maliyeti

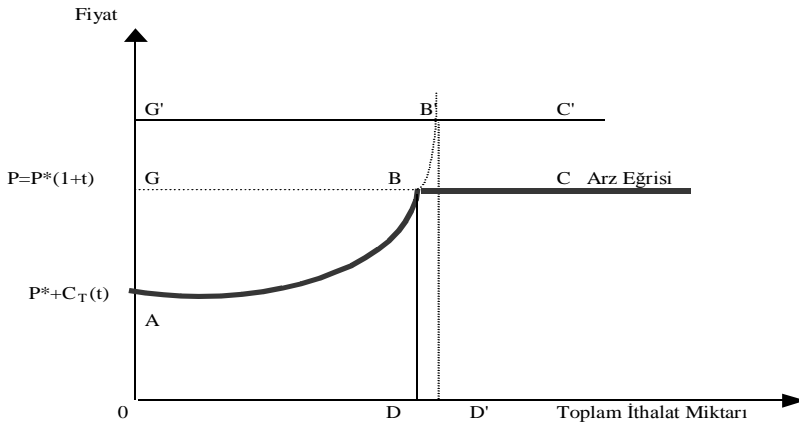
(P^*+C_T) 'dir. $S(q)$, q birim kaçırmanın birim risk maliyeti ise, kaçırılan ithal malının arz eğrisi $S^{-1}[P-P^*-C_T]$ dir. Burada $S^{-1}[\ ]$ eğrisi, $S(q)$ 'nin tersi fonksiyonudur. Kaçakçılığın fizibl olması için $P \geq P^*+C_T$ gereklidir. Kaçakçılıktaki risk maliyeti pozitifse, bu ilişki eşitsizlik olarak ifade edilir. Kaçakçılıktaki artan risk maliyeti varken arz eğrisi yukarı doğru bir eğime sahiptir.

Şekil 8: Kaçakçılık Miktarı ve Üçüncü Malın Üretimi (Sheikh, 1974)

Yasal ithalatın arz eğrisi küçük ülke varsayımı altında sonsuz esnekliğe sahiptir ve $P=P^*(1+t)$ 'dir. Kaçakçılık ve ithalat birlikte düşünüldüğünde, ithalatın toplam efektif arz eğrisi ABC olur (Şekil 9).

Şekil 9: Kaçakçılık ve İthalatın Bir Arada Olduğu Durumda Arz Eğrisi (Sheikh, 1974)

M malından OD kadar kaçırıldığında, kaçakçılık piyasasında denge olacaktır. Üretilen her bir T malı, kaçırılan ithal malının M birimine eşit olduğundan T için gereken üretim bu tarife düzeyinde OD'dir (Sheikh, 1974) (Bhagwati ve Hansen 1973).

2.5. Kaçakçılığın Ticari Malların Üretimi Üzerindeki Refah Etkisi

Sheikh modelinde tarife haddi verilince kaçakçılık düzeyi ve dolayısıyla T malı üretim düzeyinin nasıl belirlendiğini gördük. Veri bir T malı üretim düzeyine göre XM düzleminde üretim düzeyleri bulunabilir. Şekil 7'ye dönerek T malı üretim düzeyinin OH (Şekil 9'da OD), M ve X malları arasındaki tarifeli fiyat değişim oranının, Q'Q" üretim olanakları eğrisine (F')'de tanjant olduğunu ve bu noktanın (F')de X ve M mallarının üretim düzeylerini belirlediğini varsayalım. Kaçakçılık yokken (QQ')nün tanjant noktasının aynı fiyat dönüşüm oranında F noktasında, M ve X mallarının üretim düzeylerini belirlemektedir. Bu aşamada kaçakçılık teorisiyle "fakirleştirici büyüme" arasındaki paralellik görülebilir. Kaçakçılığın olduğu ve olmadığı durumları karşılaştırmak, büyüme öncesi ve sonrası durumu karşılaştırmaya benzemektedir. İthalatına tarife koymuş bulunan küçük ülkede büyüme fakirleştirici olabilir (Johnson, 1967). Benzer şekilde kaçakçılığın olmadığı bir durum, kaçakçılığın olduğu bir duruma göre refah azaltıcıdır. Kaçakçılıktan dolayı refahtaki böyle bir artış sadece $X_s^* > X^*$ ve $M_s < M^*$ durumunda ortaya çıkar (X^* ve M^* , X ve M mallarının kaçakçılığın olmadığı, X_s^* ve M_s^* ise kaçakçılık durumundaki üretim düzeyleridir). Diğer bütün durumlarda kaçakçılık refahı azaltır. Kaçakçılığın üretimi nasıl etkilediği malların görelî faktör yoğunluklarına bakılarak saptanabilir.

$\underline{k}$ ekonominin ortalama sermaye/emek oranıdır.

l_X ve l_M ($=1-l_X$), t gibi bir tarife altında kaçakçılık yokken, X ve M gibi iki malın üretimine tahsis edilen emek miktarlarıdır.

l_X^e , l_M^e ve l_T^e ($=1-l_X^e-l_M^e$), aynı tarife altında kaçakçılık varken X, M ve T gibi üç malın üretimine tahsis edilen emek oranlarıdır.

t veriyken, k_X , k_M ve k_T belirlenebilir.

$$l_X k_X + l_M k_M = \underline{k} \quad (1)$$

$$l_X^e k_X + l_M^e k_M + l_T^e k_T = \underline{k} \quad (2)$$

(1)'i (2)'den çıkartarak,

$$(l_X^e - l_X)(k_X - k_T) + (l_M^e - l_M)(k_M - k_T) = 0 \quad (1)-(2) = (3)$$

elde edilir. Bu aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$(l_X^e l_X)(k_X - k_M) + l_T^e(k_T - k_M) = 0 \quad (4)$$

$$(l_M^e l_M)(k_M - k_X) + l_T^e(k_T - k_X) = 0 \quad (5)$$

olur.

Yukarıdaki (3), (4) ve (5) no.lu eşitlikler kullanılarak kaçakçılığın üretim ve refah etkileri elde edilir. Aşağıda $k_M > k_X$ durumu için sonuçlar türetilmiştir.

A. $k_M > k_T > k_X$ ise, (5) no.lu eşitlikten $I_M^s < I_M$ ve (4) no.lu eşitlikten $I_X^s < I_X$ olur.

Bunun anlamı $X_s^* < X^*$ ve $M_s^* < M^*$ olduğundan, kaçakçılığın hem M malının hem de X malının üretimini azaltmasıdır. Şekil 7'de kaçakçılıktaki refah düzeyi U_s^* nin kaçakçılığın olmadığı durumdaki U^* refah düzeyinden daha düşük olduğu görülebilir.

B. $k_M > k_X = k_T$ ise, (5) no.lu eşitlikten $I_M^s = I_M$ ve (4) no.lu eşitlikten $I_X^s < I_X$ olur.

Yani $X_s^* < X^*$ ve $M_s^* = M^*$ dir (Yine $U_s^* < U^*$. Yani kaçakçılıktaki refah düzeyi U_s^* kaçakçılığın olmadığı durumdaki U^* refah düzeyinden daha düşüktür.)

C. $k_T = k_M > k_X$ ise, (4) no.lu eşitlikten $I_X^s = I_X$ ve (5) no.lu eşitlikten $I_M^s < I_M$ olur.

Yani $M_s^* < M^*$ ve $X_s^* = X^*$ dir (Yine $U_s^* < U^*$. Yani kaçakçılıktaki refah düzeyi U_s^* kaçakçılığın olmadığı durumdaki U^* refah düzeyinden daha düşüktür.)

D. $k_M > k_X > k_T$ ise, (5) no.lu eşitlikten $I_M^s > I_M$ ve (4) no.lu eşitlikten $I_X^s < I_X$ olur.

Yani $M_s^* > M^*$ ve $X_s^* < X^*$ (Yine $U_s^* < U^*$ olduğundan, kaçakçılık refah azaltır.)

E. $k_T > k_M > k_X$ ise, (5) no.lu eşitlikten $I_M^s < I_M$ ve (4) no.lu eşitlikten $I_X^s > I_X$ olur.

Yani $X_s^* > X^*$ ve $M_s^* < M^*$. Bu durumda U_s^* nun U^* e eşit, küçük ya da büyük olması mümkündür.

2.6. Modelin İmplikasyonları

Kaçakçılığa bağlı olarak üretim olanakları eğrisi değişmektedir. Kaçakçılık Pareto optimumda yani birinci en iyi durumda refah azaltıcıdır. Çarpıklıkların olduğu durumda ise refah artırıcı bir sonuç ortaya çıkabilir.

2.7. Sheikh Modelinin Bhagwati ve Hansen Modeli İle Karşılaştırılması

i. Bhagwati ve Hansen ile Sheikh modeli arasındaki fark şudur: Bhagwati ve Hansen modeli ticarete konu olan mallarla ilgili üretim olanakları eğrisinin kaçakçılığa bağlı olarak değişmediğini, buna karşın Sheikh modeli

bunun değiştiğini varsaymaktadır. Buna göre Bhagwati ve Hansen modelinde kaçakçılığın ve yasal ticaretin birlikte olduğu bir ülkede kesinlikle refah kaybı söz konusudur. Zira kaçakçılık, ticaret haddi kaybına yol açar ve kaçakçılığa rağmen yasal ticari fiyatlar değişmediğinden üretimde ya da tüketimde değişme söz konusu değildir.

ii. Sheikh modelinde kaçakçılık temel üretken kaynakları kullanmaktadır. Bu nedenle de ticari malların üretimi etkilenmektedir. Bu da refah azaltıcı bir etki ortaya çıkarır. Üretken kaynakların kaçakçılığa konu edilen malların üretimine gitmesi, üretim fonksiyonuna giren ticari malların üretimi için kullanılacak faktörlerin daha az olması anlamına gelmektedir. Ancak tarife, ticareti doğal seyirinden saptırdığından kaçakçılık nedeniyle tarifeli malın üretimindeki azalma bir kötüleşmeden ziyade refahta bir iyileşme de ortaya çıkarabilir. Böylece Sheikh modeline göre kaçakçılık ve ithalatın bir arada yürütüldüğü bir ortamda refah artırıcı bir sonuç da ortaya çıkabilir. Ancak Bhagwati ve Hansen modelinde bu sonuç kesinlikle ortaya çıkmaz. Ana farklılık da budur.

iii. Bhagwati ve Hansen modelinde kaçakçılığın reel maliyeti sosyal fayda fonksiyonuna giren iki mal formunda analiz edilmekte, bu reel maliyetin kaçakçılığın olmadığı duruma göre daha düşük bir dış ticaret değişim haddine yolaçtığı ve iki mal arasındaki yerli dönüşüm eğrisinin kaçakçılık ve ithalat miktarından bağımsız olduğu varsayılmaktadır.

Sheikh modeli ise kaçakçılık nedeniyle başlıca üretim faktörlerini kullanan üçüncü bir ticari olmayan malı modele dâhil etmektedir. Kaçakçılık sosyal fayda fonksiyonuna giren iki ticari mal arasındaki yerli dönüşüm eğrisi üzerinde doğrudan bir etki yapmaktadır. İthal malının tarifeli yerli fiyatı kaçakçılıktan etkilenmese bile bu yasa dışı faaliyet iki ticari malın yurtiçindeki üretimini etkilemektedir. Halbuki Bhagwati ve Hansen modelinde kaçakçılık yasal ticareti elimine etmedikçe, ticarete konu olan malların üretimi değişmez.

iv. Sheikh modelinde kaçakçılık ve ithalat birarada yapılmaktadır. Ancak kaçakçılık çarpık bir durumda refahı artırabilir de. Halbuki Bhagwati ve Hansen modelinde bu birliktelik kaçakçılıktaki ticaret haddi kaybı dolayısıyla illegal ticaret üzerindeki ilave bir maliyet demektir.

v. Yine Bhagwati ve Hansen modelinde tüketim ve üretim maliyetleri hem yasal hem de yasal olmayan ticarete aynı olup, kaçakçılık mutlaka yasal ticarete kıyasla refahı azaltır.

vi. Sheikh modelinde kaçakçılık için üretken kaynaklar kullanılmakta, Bhagwati ve Hansen modelindeki eriyen buz varsayımı terkedilerek 3. bir mal modele dahil edilmektedir. M malından yapılan kaçakçılık nispetinde kaçakçılığa bağlı olarak 3. bir malın üretiminin gerekli olduğu ve kaçakçılığa

artan maliyetlerin varlığı varsayılmaktadır. Netice itibariyle kaçakçılık M malının ve X malının üretiminde azalmaya yolaçar. Kaçakçılık dolayısıyla ticari malların üretimindeki bir azalma mevcut durum çarpık olduğundan, refahta azalmadan ziyade artma da ortaya çıkarabilir.

3. Pitt Modeli

Pitt modeli (1981), Bhagwati ve Hansen modeliyle Sheikh modeline alternatif olarak geliştirilmiştir. Model temelde ihracat kaçakçılığını ele almaktadır. Pitt modeli bazı durumlarda Bhagwati ve Hansen modeliyle Sheikh modelinin geçerli olmadığını ortaya koymaktadır (Pitt, 1979);(Bhagwati ve Hansen, 1973).

1.3.1. Hipotez

Kaçakçılık refahı artırır.

1.3.2. Modelin Varsayımları ve Yapısı

Pitt modelinde küçük bir ülke ve dünyanın geri kalanını temsil eden ikinci ülke olmak üzere iki ülkeli, iki mallı Hecksher-Ohlin modeli ele alınmaktadır.

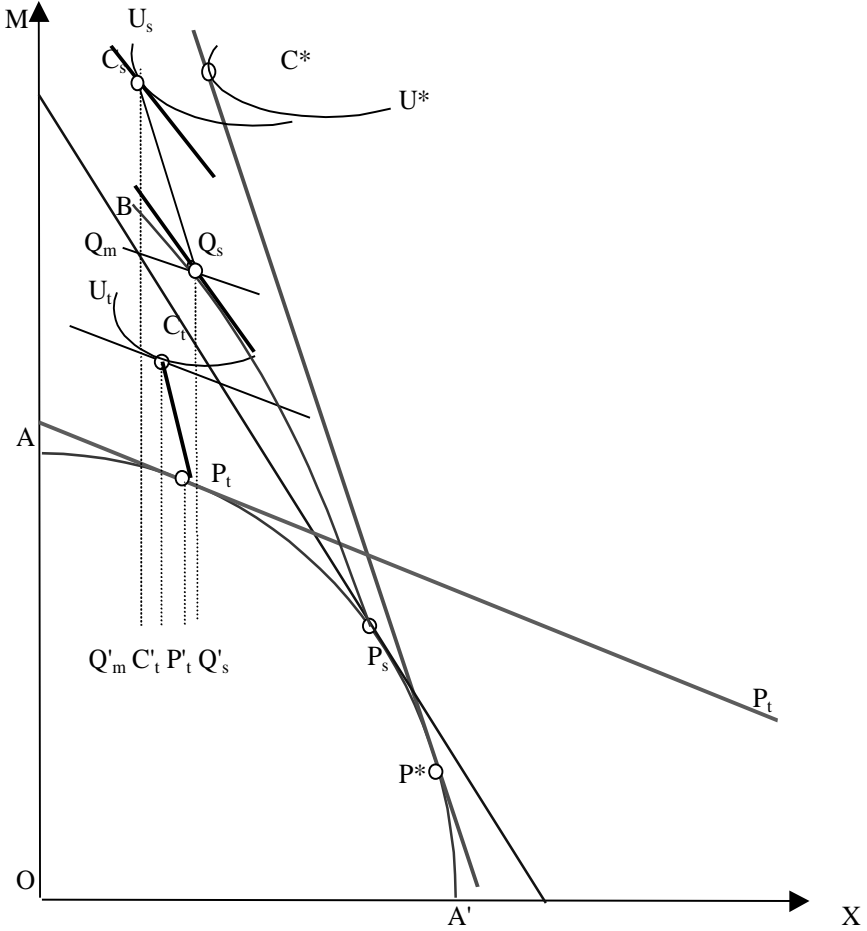
DUP faaliyetleriyle ilgili Pitt modelinde (1981), bazı kaçakçılık durumlarında (Endonezya ihracatı örneğinde olduğu gibi) Bhagwati ve Hansen ile Sheikh modellerinin geçerli olmadığı ortaya konulmaktadır. Zira bu modellerde kaçakçılık fiyatının daima ithal mallarının tarifeli fiyatlarına eşit veya küçük olduğu varsayılır. Ancak Endonezya örneğinde, yerli malın fiyatı ihraç vergili dünya fiyatının üzerindedir. Böylece ihraç malının gümrük vergisi ad valorem oran T_x ve FOB fiyat P_{ix} ise, yasal ticaretteki iç fiyat $P_{ix} (1-T_x)$ olmalıdır. Oysa Endonezya piyasasında yerli fiyat daha yüksektir. Bunun anlamı yasal ticaretin zararına yapılmasıdır. İhracat yapmaktansa yerli piyasada satmak daha kârlıdır.

Buradan hareketle Pitt, ihracatın kaçakçılığı kamufle etmek için gerekli olabileceğini ileri sürmektedir. Böylece de kaçakçılık ve yasal ticaret bir arada yer alır ve Endonezya'da olduğu gibi yasal ihracatın zararı kaçakçılığın nispeten fazla olan karını artırır. Dolayısıyla kaçakçılık refah artırıcıdır.

3.3. Kaçakçılığın Refah Etkisi

Pitt modelinde kaçakçılık refahı artırabilmektedir. Bu durum aşağıda yer alan Şekil 10'da gösterilmektedir.

Şekil 10: Pitt Modeli: Kaçakçılığın Refahı Artırması (Pitt, 1979)

Şekil 10'da ülkenin üretim olanakları eğrisi AA', dünya fiyatları P*C* ve bu fiyatta üretim ise P*O'dur. Kaçakçılık yokken üretim düzeyi P_t'de olup, vergili fiyat AA' dönüşüm eğrisine teğettir. Ticaret P_tC_t'de yer alır. Refah ise U_t'dedir. Kaçakçılık durumundaki üretim P_s de yer alır. Bu noktada içsel olarak belirlenen nispi fiyat, üretimin marjinal dönüşüm haddine eşittir. Kaçakçılık; kaçakçılık dönüşüm eğrisi olan P_sQ_sB üzerinde Q_s ye kadar

devam eder. Yasal ticaret, $Q_s C_s$ uluslararası ticaret haddinden değişime izin verir ve bu durumda refah ise U_s 'de gerçekleşir. Görüldüğü gibi U_s fayda düzeyi, kaçakçılığın olmadığı durumdaki fayda düzeyi U_i den daha yüksektir.

3.4. Modelin İmplikasyonları

Bhagwati- Hansen modelinde, devletin kaçakçılığı önleme girişimleri refahı artırmakta, Pitt modelinde ise devletin kaçakçılığa göz yumması refahın artmasına yol açmaktadır.

Pitt'e göre zararına yasal ticaret (ihracat) kaçakçılığı kamufle etmek için yapılmaktadır. İhraç konusu bir maldan büyük alımlar yapan yerli firmalar eğer yasal olarak çok az ihracat yaparlarsa bu yetkililerin dikkatini çekecektir. Esasen kaçakçılığın kamufle için ihracat da yapılmalıdır. Dolayısıyla yasal ihracat arttıkça kaçakçılığı gizlemek de kolaylaşmaktadır. Böylece ihracat, kaçakçılık faaliyetindeki bir girdi gibidir.

4. DUP Genel Teorisi

Yukarıdaki açıklamalar göstermektedir ki DUP faaliyetleri doğrudan verimsiz mahiyet taşıırken dolaylı olarak üretken (refah artırıcı) olabilmektedir. Bu bir çelişki midir? Yukarıda ele aldığımız üç model bu soruyu kısmen cevaplamaktadır. Bu sorunun yanıtı ancak genel bir DUP teorisiyle verilebilir (Bhagwati ve Srinivasan, 1983) .

Bhagwati (1982) çarpıklıkların olduğu (optimum olmayan) ve çarpıklıkların olmadığı (optimum) durumlar arasında ayırım yapmak gerektiğini ileri sürmüştür. Böylece çarpıklıkların olduğu bir durumda bir DUP faaliyeti çelişkili bir şekilde refah artırıcı olabilirken, piyasa çarpıklığını gideren ve birinci en iyi sonucu doğuran aynı DUP faaliyeti nihai olarak refah azaltıcı olabilir. Öte yandan optimum bir durumda üretken kaynakları kullanan bir DUP faaliyeti her zaman refah azaltıcıdır.

Şimdi DUP faaliyetlerinin yapılmadan önceki ve sonraki ekonominin optimum ve optimum olmayan durumlarda olmasına göre DUP faaliyetleri dört grupta toplanabilir (Bhagwati ve Srinivasan, 1983).

Her kategorideki faaliyetler yasal veya yasa dışı olabilir. Bu ayırım, başlangıçtaki çarpıklıkların var olduğu bir durumla (I. ve II. kategoriler), sonuçta optimum koşulların bulunduğu (III. ve IV. kategoriler) daha genel bir ayırım da ortaya koymaktadır.

Farklılık Birinci Kategori ve İkinci Kategori arasında ve Üçüncü Kategori ve Dördüncü Kategori arasındadır.

Tablo 6: Piyasa Şartlarını Bozucu Etkiler İtibariyle DUP Kategorileri (Bhagwati ve Srinivasan, 1983)

DUP KATEGORİLERİ	ÖNCE	SONRA	REFAH	DUP ÖRNEKLERİ	YAZARLAR
BİRİNCİ KATEGORİ DUP FAALİYETLERİ	Çarpıklık var.	Çarpıklık var.	Artırıcı	-Ranta Yönelik -Gelire Yönelik -Kaçakçılık	Kruger (1974) Bhagwati ve Sheikh (1980)
İKİNCİ KATEGORİ DUP FAALİYETLERİ	Çarpıklık var.	Optimal	Artırıcı		
ÜÇÜNCÜ KATEGORİ DUP FAALİYETLERİ	Optimal	Çarpıklık var.	Azaltıcı	-Lobiyle Tekel Güç - Elde Etme -Lobiyle Koruma Elde Etme	
DÖRDÜNCÜ KATEGORİ DUP FAALİYETLERİ	Optimal	Optimal	Azaltıcı	-Birbirine Karşı Lobi Faaliyetleri -Hırsızlık	Findlay (1982) & Wellisz ile Tullock (1967)

Birinci ve İkinci Kategori DUP faaliyetleri refah artırıcı, oysa Üçüncü ve Dördüncü Kategori DUP faaliyetleri refah azaltıcıdır.

Bu analizdeki kritik nokta ise şudur: Kaynaklar, doğrudan üretken faaliyetlerden doğrudan verimsiz faaliyetlere kaymaktadır. Ancak bu kayma DUP faaliyeti öncesi çarpıklığın olup olmamasına göre farklı sonuç vermektedir. Başlangıçta çarpıklık yoksa reel kaynak kaybı refah azaltıcıdır. Oysa DUP öncesi çarpıklıklar mevcutsa DUP faaliyeti mutlaka toplum refahında azalmaya yolaçmaz, hatta refah artabilir de (Bhagwati ve Srinivasan 1983,).

a. Birinci Kategori DUP Faaliyetleri

Bu grupta yasal faaliyetlere örnek olarak; ranta yönelik (Krueger, 1974) ve gelire yönelik DUP faaliyetleri (Bhagwati ve Srinivasan, 1980) verilebilir. Kruger'in ranta yönelik analizine göre korumacılığın bir sonucu olarak ithalat kotaları, başlangıç durumunu karakterize etmektedir. Buna göre rant getiren ithalat lisansları, talipleri arasında kaynak kullanan rekabeti yaratmaktadır. Analiz başlangıçtaki kota düzeyinin değişmediğini varsaymaktadır. Bu nedenle Kruger'in ranta yönelik analizi, çarpıklığın olduğu durumda yapılan yasal DUP faaliyetlerinin sürecine ilişkindir. Burada DUP faaliyetine yol açan çarpıklık analiz boyunca değişmemektedir.

Aynı özellik Bhagwati ve Srinivasan'ın gelir amaçlı DUP analizinde de vardır. Burada DUP faaliyeti, mevcut bir tarifenin gelirini paylaşmaya yöneliktir. Lobi faaliyeti DUP olmasına karşın yararlı olabilir. Kota miktar olarak konmadığı sürece bu durum rant arayıcı durumda da geçerlidir.

Kaçakçılık Birinci Kategori DUP faaliyetine girmektedir. Zira başlangıçta piyasa şartlarını çarpıtan bir tarife vardır. Bu tarife kaçakçılık yapılması durumunda değişmemektedir. Bu tip bir kaçakçılık, refah artırıcı da olabilir. Bhagwati ve Hansen modelinde de, üretken kaynakları kullanmasına rağmen kaçakçılığın refah artırıcı olabileceği sonucu elde edilebilmektedir. Zira kaçakçılık üretim düzeyini etkilediği sürece üretimde ve tüketimde kazanç ortaya çıkabilir. Bu kazançlar DUP faaliyetinin olumsuz etkilerinden büyükse, kaçakçılık refahı artırır.

Kota rantına yönelik, gelire yönelik ve kaçakçılık şeklindeki Birinci Kategori DUP faaliyetleri, bu faaliyetleri ortaya çıkaran çarpık durumun faaliyete dışsal olduğunu varsaymaktadır. Ancak bunun içsel olması durumunda ne olacaktır? Böylece gelire yönelik faaliyet; bu faaliyeti tetikleyen tarife şeklindeki korumayı, olumsuz bir şekilde etkileyebilir. Bhagwati ve Srinivasan (1980), gelire yönelik genel denge analizinde gelir amaçlı faaliyetin Metzler üretim paradoksuna¹⁰ yol açabileceğini göstermiştir. Yani korumacı tarife artı gelire yönelik faaliyet; serbest ticaretle kıyaslandığında daha düşük miktarda ithal malı üretimine yol açmaktadır. Öyleyse korumacı lobi daha büyük koruma ister. Bu çaba sonunda başlangıçtaki tarife düzeyi artar. Böylece gelire yönelik faaliyet, başlangıç tarife düzeyini içsel yapar.

b. İkinci Kategori DUP Faaliyetleri

DUP faaliyetinin ortaya çıktığı başlangıç durumunda çarpıklık mevcuttur. Fakat bu faaliyet sonucunda çarpıklıklar ortadan kalkmıştır. Bu durumda iki etki bulunmaktadır:

- a. Kaynakların üretken alandan çekilerek DUP'a tahsisinin refah etkisi (çarpıklığın değişmediği durumda)
- b. DUP faaliyeti sonrasında çarpıklığın giderilmesinin refah etkisi.

Kaynakların DUP'a tahsisinin etkisi pozitif ya da negatif olabilir. Nihai durumdaki çarpıklığın giderilmesi ise mutlaka pozitif etki yaratır. Net sonuç, pozitif ya da negatif olabilir.

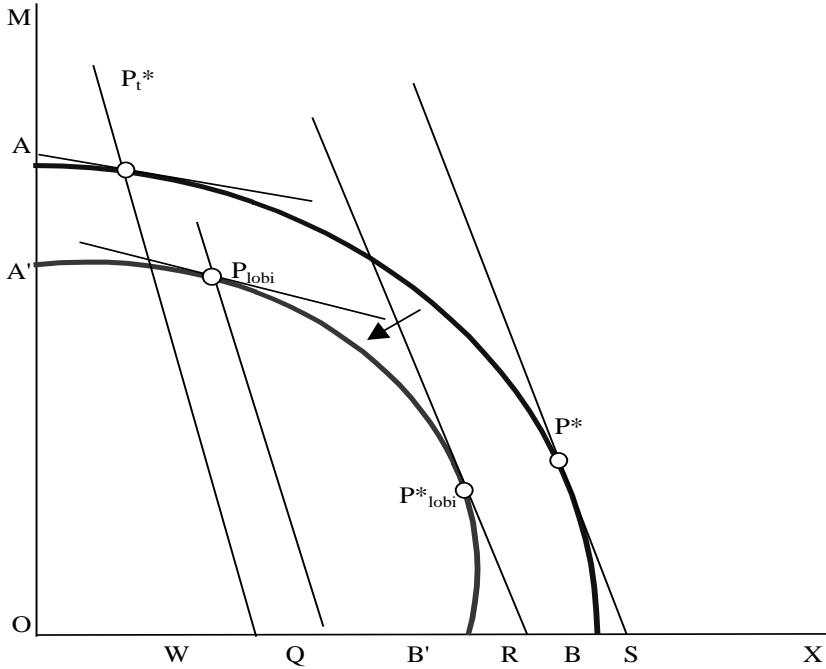
---

¹⁰ Metzler paradoksu teorisine göre, ticaret hadlerini etkileme gücü olan büyük bir ülke için, tarife; uluslararası ticaret hadlerinde iyileşmeye yolaçarak, ithal mallarının tarifeli yerli fiyatlarını düşürür ve çelişkili bir şekilde ithal malları korumasız kalır.

c. Üçüncü Kategori DUP Faaliyetleri

Başlangıç durumunda çarpıklık yoksa, DUP faaliyetinin refah artırması paradoksu söz konusu olmaz. Bu tip DUP faaliyetlerine lobi yaparak tekel gücü elde etme ve lobi yaparak tarifeye koruma elde etme örnek verilebilir. Söz konusu DUP faaliyetlerinin ortaya çıkardığı sosyal maliyeti ise iki kısımda inceleyebiliriz: 1) DUP faaliyetinin çarpıklık yaratmaması durumunda kaynakların DUP faaliyetine tahsisinin negatif etkisi; 2) DUP faaliyeti sonucunda yaratılan çarpıklığın refah azaltıcı etkisi. Bu kategoride, I ve II. Kategori DUP faaliyetlerinde olduğu gibi refah artışı olasılığı yoktur (Bhagwati ve Srinivasan, 1983). Tarifeye yönelik DUP faaliyetinin etkisi Şekil 11'de gösterilmiştir.

Şekil 11: Üçüncü Kategori DUP Faaliyetlerinin Refah Etkisi (Bhagwati ve Srinivasan, 1983)

Korumaya yönelik lobinin faaliyeti öncesinde serbest ticaret üretim düzeyi P^* noktasındadır. Lobi faaliyeti sonucu üretken kaynaklar bu faaliyete tahsis edildiğinden üretim olanakları eğrisi AB den $A'B'$ ye kayar. X malı cinsinden ölçülen kayıp RS ile gösterilmektedir. Başarılı lobi faaliyeti sonucunda uygulamaya konulan tarife üretimi azaltarak P^*_{lobi} ile gösterilen noktaya getirir. X malı cinsinden bu durum QR kadarlık daha kayıp anlamına gelmektedir. Dolayısıyla toplam kayıp QS 'dir.

d. Dördüncü Kategori DUP Faaliyetleri

Bu kategori, DUP faaliyeti öncesi ve sonrası çarpıklıkların olmadığı durumları kapsar. Burada tarifeye yönelik bir lobinin faaliyeti, karşı lobi tarafından ortadan kaldırılmaktadır. Serbest ticaret etkilenmemektedir. Bu kategorideki DUP faaliyetlerinin etkileri, hırsızlığın etkilerine benzemektedir. Zira hırsızlık da yasal olmayan mahiyetteki kârarayıcı bir DUP faaliyetidir. Hırsızlıkta hem alırken hem de kaçırırken üretken kaynaklar kullanılmaktadır, fakat çarpık etki ortaya çıkmamaktadır. Bu etkiyi Şekil 11'i farklı şekilde yorumlayarak gösterebiliriz. DUP faaliyeti sonunda, kaynaklar verimsiz bir alana tahsis edildiği için AB üretim olanakları eğrisi A'B' durumuna gelir. Üretim dengesi P^*_{lobi} dedir ve kayıp X malı cinsinden RS dir. Birinci en iyi durum değişmemiştir. Görüldüğü gibi bu kategorideki DUP faaliyetleri refah azaltıcı olmaktadır.

Netice itibariyle DUP faaliyetleri doğrudan üretken olmayan yasal ve yasa dışı faaliyetlerdir. Yasal olmayan DUP faaliyetleri aynı zamanda karaparanın konusunu teşkil etmektedir. Ayrıca bu faaliyetlerin aklama aşamasında kullanılması da söz konusudur.¹¹

DUP faaliyetlerinin 1973 yılına kadar refah artırıcı mahiyet taşıdıkları yaygın bir kanı olmuştur. Ancak Bhagwati ve Hansen (1973), DUP faaliyetlerinin refah azaltıcı olduğunu göstermişlerdir. Daha sonra Sheikh (1974), DUP faaliyetlerinden kaçakçılığın çarpık bir durumda refah artırıcı da olabileceğini ortaya atmıştır. Pitt modelinde ise, yasal ihracat kaçakçılığı kamufle etmek için yapılmaktadır.

Doğrudan verimsiz DUP faaliyetleri, üretime direk katkıda bulunmamaktadır. DUP faaliyetleri üretken kaynaklar kullanılarak yürütülmektedir. Analiz bu şekilde ve dış ticaretle birlikte ekonominin tamamını kapsayacak şekilde genişletildiğinde, DUP faaliyetleriyle ilgili yasal ve yasal olmayan ekonomik faaliyetler ayırımını yapmak mümkün olmaktadır. Böylece DUP faaliyetinden yasal olmayanlar arasında karapara (ve aklama) faaliyetleri de bulunmaktadır.

DUP faaliyetleri doğrudan üretken olmayan ve dolayısıyla ara ve nihai mal üretimine doğrudan katkıda bulunmayan yani katma değeri olmayan faaliyetlerdir. Karaparanın konusunu teşkil den DUP faaliyetlerinin refah artırıcı değil üretken kaynakları kullanmaları nedeniyle refah azaltıcı oldukları yaygın olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bu faaliyetler dolayısıyla ekonomik, sosyal ve siyasal açılardan bir kayıp ortaya çıkmaktadır.

---

¹¹ Karaparanın yasallaştırılması sürecinde yaklaşık olarak % 30'u aklama maliyeti olarak sarfedilmektedir.

Öte yandan bazı DUP faaliyetlerinin dolaylı olarak üretken olmaları da mümkündür. Bu durumda söz konusu faaliyetlerin refah artırıcı oldukları sonucuna varılmaktadır. Bu faaliyetler de üretken kaynaklar kullanılarak yürütülmektedir. Yasa dışı olan bir kısım karapara faaliyetleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu faaliyetler de aynı DUP faaliyetleri gibi doğrudan üretime katkıda bulunmazlar. Ancak dolaylı olarak üretken olmaları da mümkündür. Esasen doğrudan verimsiz ve dolaylı üretken olarak isimlendirilen faaliyetler arasındaki temel ayırım ikinci grup faaliyetlerin birinci grup faaliyetlerinin aksine refah artırıcı olabilme özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Buna karşın bu faaliyetler neticesinde ortaya çıkan ürünün topluma ve ekonomiye maliyeti, yararıyla karşılaştırılmayacak kadar büyük olmaktadır.

DUP faaliyetlerinin ortak özellikleri; kâramaçlı olmaları, yasal faaliyetler için cari olabilecek kaynakları kullanarak azaltmaları, esas itibarıyla politika uyarımlı olmamaları, üretimine veya ticaretine yasal olarak izin verilmeyen mal ve hizmet üretimiyle ilgili olmaları, yasa dışı olmaları ve refah azaltıcı olmalarıdır. Bu faaliyetler esas olarak aynı zamanda ekonomi ister birinci en iyi, isterse ikinci en iyi durumda olsun refah azaltmaktadırlar. Refah azaltıcı bu özellik sadece üretken kaynakları kullanmalarından değil, aynı zamanda tamamlanmaları durumunda ekonomik, siyasal ve sosyal açılardan önemli maliyetlere yol açmalarından da kaynaklanmaktadır. Öte yandan karaparanın konusunu teşkil eden faaliyetlerden kaçakçılık nedeniyle malların fiyatlarında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Arzı kıt ya da değerli malların yurtdışına yasal olmayan yollarla kaçırılması bu malları ülkede daha da kıtlaştırmakta ve fiyatlarını yükseltmektedir. Kaçırılan ülkelerde de bu malların fiyatları düşmektedir. Örneğin altın ve alüminyum gibi değerli madenlerin bir ülkeden kaçırılarak yasa dışı yollarla başka bir ülkede pazarlanması bu maddelerin dünya fiyatlarını düşürücü etki yapmaktadır. Bu durum ülkelerin ekonomilerini etkilemekte ve böylece kaçakçılık küresel piyasalardaki tek fiyat kanununu da ortadan kaldırmaktadır.

Sheikh (1974) dışında iktisadi yazın genel olarak kaçakçılığı Hecksher-Ohlin-Samuelson (HOS) modelleri altında ulusal kaynak kullanmayan DUP faaliyetleri olarak ele almıştır (Lovely ve Nelson, 1995). HOS modeli sermaye ve emek gibi iki faktörün kullanıldığı ve göreceli faktör donatılarının farklı olduğu, uzun dönemde uluslararası ticaretin niye yapıldığını açıklamayı amaçlayan ticaret modelidir.

Bhagwati ve Hansen (1974) kaçakçılığı ve naylon faturalamayı refah analizi ve gümrük tarifeleri açısından ele almıştır. Pitt (1981) ise ampirik olarak Endonezya'yı ele alarak kaçakçılık hakkında çeşitli sonuçlara ulaşmıştır. Bunlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir;

- 1) Kaçakçılık, kaçakçılığın olmadığı durumlara karşılaştırıldığında eşit derecede refah artırıcı olabilir.
- 2) Eğer müsadere ve para cezaları kaçakçılığın maliyetine eşitse ve öte yandan para cezaları ve gümrük tarifeleri birbirine eşit değilse, kaçakçılık net bir biçimde refah artırıcıdır.
- 3) Kaçakçılığın bastırılması otorite açısından maliyetsiz olsa bile (örneğin mevcut kaynaklar kullanılıyor ise), devletin vergi gelirlerinin maksimize edilmesi için kaçakçılığın var olması gerekebilir.

Yukarıdaki sonuçlara göre, Pitt'in söz konusu modeli Endonezya'nın yerel fiyatları ve ticaret geliri üzerinde kaçakçılığın büyük etkisi olduğunu kanıtlamıştır. Bu modelin Bhagwati ile Hansen'den temel farkı, yasal ticaretin kaçakçılığı gizlemesi ve yasal ticaret arttıkça kaçakçılık maliyetinin düşmesidir.

Lovely ve Nelson (1995) yaptıkları çalışmada HOS modeli yerine bir Ricardo-Viner ekonomisinde kaçakçılık ve sosyal refah ilişkisini temel almıştır. HOS modelinden farklı olarak, Ricardo-Viner ekonomisi kısa dönemi konu alan, üretimde sermaye ve toprağın sabit fakat işgücünün değişken olduğu bir modeldir. Gümrük tarifelerinin bulunduğu bir ekonomide kaçakçılığın ulusal kaynakları yasal sektörlerden çekerek bir DUP faaliyetinde kullansa bile sosyal refah azalmayabilir. Sosyal refahın azalabilmesi için gereken koşul, kaçakçılığın yerine geçtiği üretken faaliyetten elde edilen değerin, kaçakçılık sonucu düşen yerel fiyat sonucu edilen faydadan daha fazla olmasıdır. Bir başka ulaşılan sonuç ise gümrük tarifelerinin her zaman refahı azaltmadığı gibi kaçakçılık karşıtı aktivitelerin de her zaman refahı arttırmadığıdır. Dış ticaret payları, ithalat gibi değişkenler bu açıdan önem taşımaktadır (Lovely ve Nelson, 1995).

Diğer taraftan yasa dışı faaliyetlerin önlenmesi ve ulusal ve uluslararası düzlemdeki olumsuz etkilerinin giderilmesi ve karapara ve aklama karşıtı mücadele sürecinde devlet kaynaklarından yapılan yüksek miktarlara varan harcamalar da refah azaltıcı unsurlar arasında yer almaktadır. DUP faaliyetlerine sonuçları itibariyle topluca aşığıdaki gibi bir tablo ile bakılabilir (Tablo 7).

**Tablo 7: Doğrudan Üretken Olmayan Faaliyetler ve Sonuçları
(Bhagwati, 1982)**

	<u>DUP FAALİYETLERİNİN ÇEŞİTLERİ</u>			
	<u>I. Başlangıçta ve Sonuçta Çarpık Durumlar</u>		<u>II. Başlangıçta Çarpık Fakat Sonuçta Çarpık Olmayan Durumlar</u>	
	<i>Yasal (1)</i>	<i>Yasa dışı (2)</i>	<i>Yasal (3)</i>	<i>Yasa dışı (4)</i>
<i>Bu Faaliyetlere Örnekler</i>	Ranta Yönelik: Krueger (1974); Bhagwati ve Srinivasan (1980)	Vergiden Kaçınma veya Kaçakçılık: Johnson (1972); Bhagwati ve Hansen (1973); Bhagwati ve Srinivasan (1973); Sheikh (1974); Kemp (1976); Ray (1978); Pitt (1981)	Gümrük Tarife ve Vergilerinin Kaldırılmasına Yönelik Lobi Faaliyetleri: Findlay ve Wellisz (1982)	Rüşvet Yoluyla Gümrük Tarife ve Vergilerinin Kaldırılmasına Yönelik Lobi Faaliyetleri
<i>Bu Faaliyetlerin Sonuçları</i>	İkinci en iyi analizi geçerlidir, böylece faydalı sonuç paradoksu oluşma ihtimali vardır (saf miktar çarpıklığı durumları hariç: Bhagwati ve Srinivasan (1981) ve Anam(1982)).		İkinci en iyi analizi geçerlidir, böylece faydalı sonuç paradoksu oluşma ihtimali vardır. (saf miktar çarpıklığı durumları hariç: Bhagwati ve Srinivasan (1981) ve Anam(1982))	
	<u>III. Başlangıçta Çarpık Olmayan Fakat Sonuçta Çarpık Durumlar</u>		<u>IV. Başlangıçta ve Sonuçta Çarpık Olmayan Durumlar</u>	
	<i>Yasal (5)</i>	<i>Yasa dışı (6)</i>	<i>Yasal (7)</i>	<i>Yasa dışı (8)</i>
<i>Bu Faaliyetlere Örnekler</i>	Lobiyle Tekel Güç Elde Etmeye Yönelik: Posner (1975)	Optimum Vergi Durumunda Gümrük Vergisinden Kaçınma	Sıfır Vergi Amaçlı Lobicilik: Tullock (1967); Findlay ve Wellisz (1982)	Hırsızlık: Tullock (1967)
<i>Bu Faaliyetlerin Sonuçları</i>	Nihai çıktı yoksullaştırıcıdır. Bununla birlikte, tamamlayıcı paradoks ortaya çıkacaktır: DUP faaliyetleri olmadan ortaya çıkan çarpıklık, DUP faaliyetlerinin mevcut olduğu duruma göre daha az refah üretebilir.		Nihai çıktı yoksullaştırıcıdır. Paradoks yoktur.	

V. Aklamaya İlişkin Ekonomi Teorisi¹²

1. Genel Olarak

Karapara yasa dışı faaliyetlerden elde edilmektedir. Hukuken öncül suç şeklinde tanımlanan, Ülkemiz Ceza Kanunu'nda belirtilen ve uluslararası en iyi uygulamalarda en az altı ay hapis cezasına tabi olan bu yasa dışı faaliyetler ekonomi teorisi çerçevesinde doğrudan üretken olmayan faaliyetler (DUP) olarak sınıflandırılmaktadırlar. Doğrudan üretken olmayan yasa dışı faaliyetlerden elde edilen karaparanın meşrulaştırılarak ekonomik sistem içine sokulması anlamına gelen ve kendisi de ayrı bir suç teşkil eden *aklamaya ise ekonomi teorisi bağlamında özgün, organize ve multidisipliner bir şekilde yaklaşmak gerekmektedir* (Becker, 1968), (Masciandaro, 1999), (Masciandaro ve diğerleri, 2007). Oysa belli bir alana ait hele karapara, aklama gibi karmaşık konularda yapılan çalışmalarda, çok sayıda disipline özgü araç ve tekniklerin kullanılması, uygulamada sorunları da beraberinde getirmektedir (Masciandaro ve diğerleri, 2007). Aslında, basit Becker modeli (Becker, 1968) bu tür çalışmalar için başlangıç noktası olarak alınabilir. 20. yüzyılda suç oranlarının artması sebebiyle, sosyologlar, psikologlar, davranış bilimciler ve pek çok bilim insanı bu alanda çalışmalar yapmaya başlamıştır. İktisat teorisine dayalı bir yaklaşım ise ilk kez 1968 yılında Gary Becker tarafından geliştirilmiştir. Modelin temel aldığı olgular; tercihler ve sosyal refahtır. Becker'a göre, suçlu davranışları aslında bir optimizasyondan ibarettir. Modelin aradığı yanıtlar, suçlulara ceza verilip/verilmemesi kriterleri, ceza verilecekse ne kadar ceza verileceği, benzer suçlar için ceza kriterlerinin ne olacağı, cezaların parasal olgulara dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği gibi sorulara aittir. Bu sorulara cevap aranırken sosyal refahı maksimize etme, zararları ise minimize etme amacı taşınmıştır.

Öte yandan Becker'a göre cezanın optimal değerleri bazı değişkenlere bağlıdır: suçluları yakalama ve ceza vermenin maliyeti, cezaların doğası (parasal olarak ifade edilip edilemeyecekleri gibi), suçluların alabilecekleri cezalara tepkileri vb. Becker "suç piyasası"nın bir çeşit endüstri olduğunu ve aslında iktisadi olarak da önemli olduğunu düşünmektedir. Suçu önlemek için hem kamu kesimi hem de özel kesim çeşitli harcamalar yapar ve yine Becker'a göre bu harcamalar gerçeğe oranla daha düşük şekilde ölçülürler.

---

¹² Bu kısım için esas itibariyle Nobel ödülü alan Becker'ın 1968 yılında yayımlanan "Crime and Punishment: An Economic Approach" eseri ile bu eseri temel alan Donato Masciandaro'nun "Economics of Money Laundering: A Primer" (2007) makalesi, aynı yazar ile birlikte Elöd Takats ve Brigitte Unger tarafından yazılmış "Black Finance: The Economics of Money Laundering" (2007) kitabında öne sürülen modeller baz alınmıştır. Matematiksel altyapı için aynı zamanda Alpha Chiang'ın "Fundamental Methods of Mathematical Economics" kitabındaki ilgili bölümlerden ve açıklamalardan faydalanılmıştır.

Suç “arz”ını bireylerin suç işlemenin sonucunda alabilecekleri maksimum fayda belirler. Becker bunu aşağıdaki şekilde ifade etmiştir (Becker, 1968):

$$EU_j = p_j U_j(YJ - f_j) + (1 - p) U_j(Y_j)$$

Burada Y_j suçtan elde edilecek parasal ve manevi geliri, U_j fayda fonksiyonunu, p_j yakalanma ve hüküm giyme olasılığını, f_j ise cezanın parasal değerini ifade eder. J kişinin işleyeceği suçtan elde edeceği beklenen faydası; aynı kaynak ve zamanı kullanarak yapabileceği başka bir yasal aktiviteninkinden daha yüksek ise, kişi suç işlemeyi tercih eder.

O zaman “suç” arzı, bu birey için şu fonksiyon ile ifade edilebilir:

$$O_j = O_j(p_j, f_j, u_j)$$

p_j ve/veya f_j 'deki bir artış, beklendiği üzere suç işlemeye dair isteği azaltır. Bu değişkenlerin değişimlerinin ise ne derece etki yaratacağı suçluların risk tercihleri ile ilgilidir. Genel olarak bakıldığında suçluların risk almayı tercih edenlerden olduğu ve hüküm giyme olasılığındaki değişimin cezanın boyutundaki değişime oranla daha büyük etkiye sahip olduğu gözlenmiştir.

Cezaların da bir sosyal maliyeti vardır ve Becker bu maliyeti net olarak, suçlulara olan maliyet ve suçun toplumun kalanına maliyeti arasındaki fark olarak belirtmiştir. Suçluya olan maliyet olası maaş kaybı, tüketim kaybı gibi maliyetlerdir.

Ne var ki, suçlular suçlarından da bir gelir elde eder ve toplum bundan zarar görür. Aradaki net fark ise, toplumun sosyal refah kaybıdır. Sosyal politikanın amacı bu kaybı en aza indirmek olmalıdır. Burada kontrol edilebilecek değişkenler p ve f 'tir.

Becker modelinde suç işleyen veya işlemeyen bireyler, suç işleyip işlememe arasında kayıtsızdırlar (Glaeser, 1999). Buna göre suçla iştigal eden tüm bireyler, suçtan finansal ve potansiyel anlamda fiziki bir fayda beklerler (fayda fonksiyonu). Aynı zamanda suç işlemenin onlara olan maliyetlerini (kısıt fonksiyonu) de dikkate alırlar. Neticede suç işleyip işlememeye karar verirken eylemin tüm fayda ve maliyetlerini hesaba katarlar. Bu bakımdan suçlu davranışı aslında normal bireyin iktisadi kararlarını alırkenki davranışla benzer. Ancak yasa dışı faaliyetlerin riskleri ve bu risklerin gerçekleşmesi halinde parasal maliyetleri vardır. Bu maliyetler de bir tür vergilemedir (Skogh, 1973).

Aklama, yasa dışı her türlü faaliyet sonucunda elde edilen gelire ilgili ve fakat sonraki bir aşamayı içermektedir. Bir başka deyimle aklama türev, sonraki bir suçtur. Öte yandan, yasa dışı gelirlerin aklanması bir maliyeti de

gerektirmekte ve ayrıca rizikolar da içermektedir (Masciandaro, 1999) (Masciandaro ve diğerleri, 2007). Bu rizikolar da gerçekteştiğinde şüphesiz maliyet anlamına gelmektedir. Karaparanın ekonomiye sokulması ve meşru amaçlar için kullanılması süreci olan aklama daha önce bahsedildiği üzere beş aşamadan oluşmaktadır; Şeklini Değiştirme, Plasman, Ayrıştırma, Birleştirme ve Sisteme Dahil Etme (Yasallaştırma, Yatırım) (Yetim, 2000).

Bu aşamalar ayrı ayrı olabileceği gibi tüm aşamalar aynı anda kullanılarak da aklama yapılabilmektedir. Bu aşamaların tamamında veya bir kısmında yukarıda bahsedilen maliyetler söz konusu olabilmektedir. Örneğin karapara, operasyon maliyetine gerek kalmadan aklanabilir veya bu maliyet ödenmeden aklama mümkün olmayabilir. Ancak aklama sonrasında yakalanma ve ceza alma riski ihtimali mevcuttur. Esasen hem yasa dışı faaliyetler hem de aklama fiili kanunlarda farklı cezai müeyyideye tabidirler, yani iki ayrı; Őuç (öncül suç ve aklama suç) ve ceza (öncül suçun ve aklama suçunun cezaları) söz konusudur.

Başarılı bir aklama faaliyetinin sonucunda, işlem maliyeti veriyken, karapara ile bu paranın konusunu teşkil eden yasa dışı faaliyet arasındaki bağlantı koparıldığından, rizikoların gerçekteşmesi halinde ortaya çıkan maliyetler sıfırdır. Neden? Çünkü aklama operasyonunun başarılı olması artık farkedil(e)meyeceği anlamına gelmektedir. Yani tam anlamıyla kamufle olmuştur. Aslında potansiyel servet formundaki atıl karapara, aklama ile aktif satın alma gücüne dönüşmüştür.

Masciandaro tarafından yapılan analizlerde modelleme; talep, arz ve uluslar arası iktisat açısından ele alınmıştır (Masciandaro, 2007). Buna göre aklamanın mikro ve makro iktisadi teorileri talep tarafında yer almaktadır. Finansal iktisat özellikle 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırısına kadar sadece yasal finansal işlemler üzerine odaklanıyordu ve iktisat teorisi finansal suçlara pek ilgi göstermiyordu. Ancak terör uluslararası bir tehdit haline geldikten sonra terör ve terör finansmanı konularında ciddi akademik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Öte yandan özellikle 2000 yılından sonra, Nobel ödülüne layık görülen Gary Becker tarafından 1968 yılında kaleme alınan ve "Crime and Punishment: An Economic Approach" makalesini temel alarak terör, terörizmin finansmanı ve aklama konularında multidisipliner yaklaşım benimseyen çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Masciandaro'nun 1999 ve 2007 tarihli çalışmaları Becker temelli çalışmaların başlıcalarından ikisini teşkil etmektedir.

Finansal suçlar veya yasa dışı gelir elde edenlerin temel amacı bu gelirlerle anılan gelirlerin yasa dışı faaliyetler arasındaki bağı koparmak suretiyle karaparayı meşrulaştırmaktır (Yetim, 2000) (Masciandaro, 1999 ve 2007).

Masciandaro'nun çalışmalarında aklama ile ilgili iktisadi modeller makro, mikro ve uluslararası düzlemde aklama olgusunu açıklamaya çalışmışlardır. Mikroiktisadi düzlemde aklamaya ilgili modeller iki şeyi modellemeyi amaçlamaktadır (Masciandaro, 1999 ve 2007):

- 1- Davranışlar
- 2- Aklama Süreci.

Bu modelleme doğal olarak multidisipliner bir yaklaşım benimseyerek; iktisat, hukuk, kriminoloji, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, muhasebe, matematiksel iktisat ve finans gibi alanlara ait araçları kullanmıştır. Mikro modelde üç unsur vardır: Öncül suç, rasyonel davranan suçlu veya örgüt, suçtan elde edilen karapara. Örgüt yasa dışı yollarla elde ettiği gelirden maksimum faydayı sağlamak istemektedir. Beklenen fayda ortalama getiriyle doğru, aklamanın maliyetleriyle de ters orantılıdır. Aklamanın maliyetleri ise; yakalanma ve yakalanma halinde alınacak cezanın şiddeti (Masciandaro, 1999 ve 2007) ile aklamanın operasyon maliyetidir (Yetim, 2000). Ceza alındığında hapis cezası dışında para cezası, bu para ödenmezse hapis cezası, suç gelirlerinin müsadere edilmesi hatta suçluların tüm varlıklarına el konulması, yasa dışı faaliyetlerinin sona erdirilmesi, şirketler hakkında güvenlik tedbirlerine başvurulması veya bu şirketlerin kapatılması gibi cezalar da söz konusudur.

Aklamaya ilişkin Masciandaro'nun makro modellemesinde mikro modeldeki suçlu ve onun davranışı yerine suç sektörü ve bu sektörün davranışı geçmekte, aklamanın çarpan (multiplier) modeliyle açıklanması üzerinde durulmaktadır (Masciandaro, 2007). Eğer örgütün elinde öncül suçlardan elde edilen bir karapara varsa bunun bir kısmını veya tamamını aklamak istemektedir. Aklama maliyeti sonrası kalan tutar aklanmış paradır. Bu paranın bir kısmı yasal bir kısmı yasa dışı sektöre yatırılır. Ne kadarının yasal ne kadarının da yasa dışı sektöre yatırılacağını ilgili sektörlerin getirileri belirler. Zaten başlangıçtaki karaparanın bir kısmı illegal sektörde kullanıldığından ilave bir aklamaya ihtiyaç duyulur. Böylece aklama çarpan mekanizmasını tetikler ve çarpan mekanizması işlemeye başlar. Bu, daha çok aklama, daha çok yasa dışı faaliyet demektir. Masciandaro (2007) tarafından çarpan mekanizması tetiklendikten sonra izleyen dört yılda %4-6 civarında bir ilave aklama yapılacağı tahmin edilmiştir.

Mali sektör veya bankalar para aklamada aklayıcılar için her zaman tercih edilen bir sektör olmuşlardır. Masciandaro'nun 2007 yılında yayımladığı kitabında aklamanın arz tarafında; aklamaya mücadele eden denetleyici, düzenleyici kurumlar ve mali istihbarat birimleri (FIU) ile dürüst/kurallara uyan veyahut dürüst olmayan/kurallara uymayan mali kurumlar yer alır. Bu piyasada asimetric bilgi ve "principal agent problem" olarak bilinen vekalet sorunu ortaya çıkar. Asimetric bilgi yanlış seçime de yol açabilir. Aslında kamu otoritesi ile aklayıcı arasında bir tür oyun teorisi

çalışmaktadır. Aklama ve terör finansmanı karşıtı hükümet politikaları dört şeyi dikkate alır (Masciandaro ve diğerleri, 2007):

- 1- Denetleyici kurum ile bankanın sahip olduğu bilginin kaynakları arasındaki fark
- 2- Bankanın düzenlemelere uyup uymadığına ilişkin çabalarının teyit edilmesi – denetim
- 3- Bankanın düzenlemelere uyum maliyeti
- 4- Bankanın düzenlemelere uyma çabasının düzenlemenin başarısı üzerine etkisi.

Böylece arz yanına ilişkin modelde iki aktör vardır: Otorite ve banka. Bir durumda banka uyumlu, diğerinde ise banka uyumsuzdur. Uymaz ise yakalanma ve cezalandırılma riski vardır. Mali İstihbarat Birimi, optimum düzenleme yapmaya çalışmaktadır. Uzman ve tecrübeli bir otorite, karapara aklamaya karşı etkin sonuç alacaktır.

Masciandaro tarafından yapılan çalışmalarda aklamaya uluslararası iktisat açısından bakınca Newton tarafından geliştirilen Çekim Yasası'nın (The Gravity Model) devreye girdiği görülmektedir (Masciandaro ve diğerleri, 2007). Buna göre aklayıcılar yine rasyonel davranarak gelişmiş, banka ve müşteri sırlarıyla ilgili düzenlemelere sahip, yatırım getirisi yüksek, mafyokratik değil demokratik ve güvenli olan özellikle batılı ülkeleri tercih ederler.

Newton'un çekim yasağı şöyle formüle edilmiştir:

$$F = \text{İki cismin arasındaki çekim kuvveti} = G \cdot (m_1 + m_2) / X^2$$

Burada F iki cisim arasındaki çekim kuvvetini, m1 birinci kütleyi ve m2 ise 2. kütleyi, X ise iki cisim arasındaki mesafeyi temsil etmekte iken, G çekim sabitini göstermektedir. Yani iki cismin kütesinin toplamı, iki cisim arasındaki mesafenin karesine bölündüğünde, iki cisim arasındaki çekim kuvvetini elde ederiz. Bu fizik yasağı Timbergen tarafından 1960'larda ekonomiye uyarlanmıştır (Masciandaro ve diğerleri, 2007). Buna göre aklama açısından konuşursak, uluslararası yasa dışı fon hareketleri; ülkelerin milli gelirleri ve yasa dışı faaliyetleri ile bu faaliyetlerden elde edilen gelirlere bağlı olacaktır. Yani iki cismin kütlesi yerine, ülkenin milli geliri ve öncül suç ile karapara alınmaktadır. Çekim ise, aklayıcıları aklamaya yönelten bir takım göstergeler ile ülkeler arasındaki kültürel ve ekonomik farklılıklara bağlı olarak değişecektir. Çekim faktörleri aklayıcıların davranışları ile ilgili varsayımlardır. Yine Becker tarzı optimizasyon çözümü söz konusudur (Becker 1968, Chiang 2005). Aklayıcılar gelişmiş ülkeleri tercih ederler, finansal, siyasi ve ekonomik güvenliğe önem verirler, finansal gelişmişliğe, yatırımların getirisine, kişi başına milli gelirin yüksekliğine,

banka sır ve gizlilik düzenlemelerinin varlığına, coğrafi uzaklık, dil ve kültürel farklılığa ve ticaretin gelişmişliğine bakarlar. Buna göre, mikroekonomik yaklaşımda, aklayıcı davranışı optimizasyon teorisi çerçevesinde açıklanmaktadır. Aklamanın; işlem maliyetleri, yakalanma ve hüküm giyme olasılığı tarafından şekillenen diğer maliyetleri şeklinde üç tür maliyeti vardır. Bu işlem maliyetlerinden aklama için gereken operasyonel maliyeti hariç tuttuğumuzda **başarılı bir aklama** faaliyetinin varlığında diğer iki maliyet sifıra eşittir. Bu açıdan bakıldığında, aklamanın şahsına münhasır bir yasa dışı parasal fonksiyonun ifasından ibaret olduğu söylenebilir. Öyleyse aklama arz ve talebinin karşılaştığı yasa dışı bir piyasa da vardır. Bu piyasanın özellikleri şunlardır; Öncelikle aklama, yasa dışı faaliyetler sonucu elde edilen karaparanın yasallaştırılması ile ilgili bir süreçtir. Yani ilk amaç parayı yasallaştırmak, sisteme dahil etmektir. İkinci olarak da, aklama faaliyetinin amacı karaparanın yasa dışı kaynaklarını gizlemek suretiyle bu faaliyete özgü yakalanma ve ceza alma maliyetlerini azaltmaktır. Masciandaro'ya göre Becker modelindeki yaklaşım doğrultusunda asıl mesele; bir aklayıcının yasa dışı faaliyetten elde ettiği bir geliri aklayıp aklamama ve/veyahut aklayacaksa ne kadarını aklayacağına dair karar vermesi hakkında olup, suçlunun yasa dışı bir faaliyetten gelir akımı sağladığı varsayılmaktadır. Öte yandan aklama akım değişkendir. Model, basitçe suçlunun suç işleyip işlememe ikilemiyle karşı karşıya olduğunu söylemektedir (Glaeser, 1999).

Aklanmış suç geliri, fiili satın alma gücü anlamına gelmektedir. Aklama işleminin tamamlanmasından sonra meşrulaştırılan ve sisteme sokulan aklanmış miktarın doğrudan kullanımı örneğin yatırım alanlarına plase edilmesi, aklayıcı tarafından işlenen suçların fark edilme olasılığını da arttıracaktır. Örneğin karaparanın bankaya mevduat yapılması, şirket alımında kullanılması, para transferine konu olması belki şüpheli bulunarak banka görevlisinin dikkatini çekecek, banka uyum görevlisi işlemi şüpheli işlem bildirim şeklinde Mali İstihbarat Birimine (FIU: Financial Intelligence Unit) gönderecek, işlem aklama soruşturmasına tabi tutulacak ve konu neticede kamu otoritesinin dikkatini çekecektir. Genel olarak, "aklanmış" bir para, suçlu için "kirli" bir paradan daha fazla değer taşır. Neden? Çünkü, aklanmış para yasallaşmıştır. Aklayıcı bu parayı tüketime ve/veya yatırıma kanalize edebilir. Yatırım, yasal ve/veya yasa dışı sektörlere yapılabilir. Öte yandan, aklanmış bir paranın kamu otoritesince tespit edilme olasılığı da henüz aklanmamışinkine oranla daha azdır. Aklanmış para, esasen tespit edilene kadar meşru olma, sistemde yer almaya devam etme anlamına gelmektedir: Temizdir. Sonuç olarak, aklayıcı karaparasını maruz olduğu getiri ve riskleri değerlendirerek, aklayıp aklamayacağına karar vermek zorundadır.

Aklayıcının faydası; **suçun fark edilme olasılığı** ve **cezanın ağırlığı** ile ters, aklanan para sonucunda beklenen ortalama getiri ile de doğru orantılıdır. Aklamanın optimal seviyesi; para aklamanın artık bir avantajının

kalmadığı sınırı temsil etmektedir. Bu noktadan sonra suçun fark edilmesi ve ceza alma sonucu ortaya çıkan zarar o kadar büyüktür ki beklenen fayda sıfırın altına düşer. Bu kritik sınır **aklama eğilimi** olarak da tanımlanabilir. Etkin karapara aklama karşıtı hükümet politikaları bu aklama eğilimini düşürür; aklanan paranın getirisinin yüksekliği ve aklama faaliyetinin maliyetlerinin düşük olması ise bu eğilimi artırır (Masciandaro, 2007).

Aklama ile ilgili mikroiktisadi bir temel oluşturulması, yasa dışı piyasalar ile aklama faaliyeti arasındaki makroiktisadi bağlantıyı da kurabilmeyi sağlamaktadır.

İktisat teorisindeki geleneksel çarpan yaklaşımı ile de aklamanın makroiktisadi analizi yapılabilir (Masciandaro, 1999), (Masciandaro ve diğerleri, 2007). Aklayıcının faaliyetine konu olan değere bağlı olarak aklamanın **çarpan** etkisi değişmektedir. Aklama eylemine konu ilk yasa dışı faaliyetten sonra meşrulaştırılan karaparanın aklama maliyeti düştükten sonraki kısmının yasal ve/veya yasa dışı sektörler'e yatırılması ve/veya tüketimde kullanılması mümkündür. Yasa dışı sektörde kullanılacak olan kısmı ise daha fazla karapara üretecek, buna uygun şekilde daha fazla aklama faaliyeti olacak, karapara aklama döngüsü başlayacak ve her adım, süreçte bir kesinti olmadığı sürece, aklayıcıların ekonomik ve finansal gücünü arttıracaktır. Kirli para üzerinden sağlanan getiri de kullanıma sokulacaktır. Bu durum iktisat teorisindeki çarpan etkisine tekabül etmektedir. Çarpan ne kadar büyükse yasal sistemi kirletme o kadar fazladır. Aklamanın mevduat kabulüyle iştiğal eden mali kurumlar üzerinden yapılması ekonomik sistemdeki mekanizmaları daha fazla aşındırarak ve hızlandıracaktır (Masciandaro, 2007). Bir başka deyimle aklama ekonominin diğer sektörlerine oranla kaydı para yaratma gücü olan bankalar üzerinden yapıldığında ekonominin diğer kesimlerine oranla kirletme etkisi daha bozucu olacaktır.

Karapara aklamanın makroiktisadi seviyedeki kirletme etkisi şüphesiz mikroiktisadi etkilerine kıyasla daha fazladır (Masciandaro, 2007).

2000 sonrası terör olaylarının ciddi boyutlarda artışı ve giderek uluslararası bir mahiyet arz etmesi, terörün finanse edilmesi olgusunu gündemin ilk sıralarına çıkartmıştır. Artık, ülkeleri coğrafî sınırlarından çıkararak terör küresel bir tehdit haline gelmiştir. Daha önce FATF (Financial Action Task Force: Uluslararası Mali Eylem Gücü) gibi kuruluşların temel görev alanı olan aklamanın öncül suçu olarak yer alan terörizmin finansmanı suçu artık Karaparanın Aklanması kavramıyla yanyana ve hatta ondan daha fazla vurgulanmaktadır. Terörün finansmanında yasal ya da yasa dışı kaynaklar terörist eylemlerin finansmanında kullanılmaktadır. Karapara aklama faaliyetinde olduğu gibi, terör; finanse edildiğinde bu finansman işlemleri terör suçunun fark edilme olasılığını ve hüküm giyme olasılığını yükseltebilir. Aklama ve terörizmin finansmanı arasındaki temel fark, paranın

kaynağıdır. Aklamada yasa dışı faaliyetlerden elde edilen para ile bu faaliyet arasındaki bağ kopartılırken sadece yasal olmayan bir para söz konusudur, oysa terörizmin finansmanında hem yasal hem yasa dışı kaynaklar terör eylemlerinin finansmanı amacıyla kullanılabilir. Dahası çok az bir kaynakla çok ciddi terör eylemleri yapılabilir. Örneğin, 11 Eylül 2001 saldırısının terör grubuna finansman maliyeti 600.000 dolar iken 5.000 kişi yaşamını yitirmiş, binlerce insan yaralanmış, 80 milyar dolar ekonomik zarar oluşmuştur. Yine, 2005 Londra bombalı saldırısının maliyeti 18.000 dolar olup 56 kişi yaşamını yitirmiş, 700 kişi yaralanmış ve 3 milyar dolar zarar ortaya çıkmıştır. Bali ve Madrid saldırılarının sırasıyla; maliyetleri 60.000 dolar ile 12.000 dolar olup ortaya çıkan kayıplar; 202 ölü, 209 yaralı ve 2 milyar dolar zarar ile 191 ölü, 2050 yaralı ve 50 milyar dolar zarardır. Görüldüğü üzere düşük bir kaynakla terör grupları çok ciddi zararlar verebilmektedirler. Bununla birlikte terör grupları çok ciddi mali güce sahiptirler.

Uygulamaya bakıldığında, aklamada diğer yasa dışı faaliyetlerden farklı olarak suçtan elde edilen varlığın ekonomik sisteme sokularak tüketim ve/veya yatırımda ve/veya yeniden suç sektöründe kullanıldığını görüyoruz. Bir başka deyimle yılanan para ekonominin yasal ve/veya yasal olmayan kesimlerinde dolaşıma girebilir. Böylece potansiyel bir satın alma gücü olan karapara, aklama ile ekonomik kullanımda fiili bir satın alma gücüne dönüşmektedir. Karapara bir kez ekonomik sisteme girdikten sonra olumsuz etkileri artık tıpkı bir kanser gibi artarak devam edecektir.

Aklamayı konu alan akademik çalışmalarda ve bu arada Masciandaro'nun çalışmalarında benimsediği modelinde de yer alan unsurlar uygulamayla paraleldir: yasa dışı bir faaliyet, bu faaliyet sonucunda elde edilen gelir, bu yasa dışı faaliyeti yapan bir suçlu ve aklamaya konu meblağ. Aklayıcı karaparasını isterse yasa dışı sektörler, isterse yasal sektörler veya her ikisine aktarabilir. Bu açıdan ilk göze çarpan unsur aktör (Becker modeli anlamında ekonomik bir birim), yani suçu işleyen kişi veya örgüttür. Suç örgütünden yasa dışı ürün ve hizmetlerin üretimini ve/veya ticaretini yapanlar ile yasa dışı menşeli veya yasa dışı yollarla elde edilen mal ve hizmetlerin üretim ve/veya ticaretini yapan bireyler veya gruplar anlaşılmaktadır. Suç örgütü, kaynaklarını yasa dışı piyasalardaki faaliyetleri ile elde eder. Fakat elde ettiği anda, bir aklama problemi ortaya çıkar. Karapara aklamadan amaç, suç veya yasa dışı faaliyetler sonucu elde edilen "kirlili" ve fakat atıl varlığın "temiz" ve fakat aktif varlığa dönüştürülmesi, tüketime harcanması, tasarruf veya yatırım için yasal sektörlerde ya da yeniden yasa dışı sektörlerde kullanılmasıdır. Yasal alanlara yatırım ve/veya illegal sektöre aktarma sonucundaki yasa dışı birikim, modeli tamamlamaktadır.

Genel olarak Becker'in klasik yaklaşımına göre, bir aklayıcının kaynaklarını yasa dışı faaliyetlere yatırmaması, yani bir suçlu olması, iki

büyükölüğe bağlıdır: beklenen getiri belliyken yakalanma olasılığı ve suçlu bulunursa alacağı ceza. Organize suçların analizi de kuşkusuz aynı yaklaşım ile yapılabilir. Bu itibarla, bireylerin rasyonel davranışa sahip iktisadi birimler olduğunu varsayan Rasyonelite çerçevesinde suç örgütlerinin analiz edilmesi de mümkündür (Becker, 1968) (Masciandaro, 1999 ve 2007). Suçlular kendilerine özgü belirli mantık kalıpları dahilinde hareket ederler. Modern suç örgütlerinde diğer her şey veriyken iktisadi hedeflerin bu örgütleri asıl karakterize eden başlıca özellik olduğu unutulmamalıdır. Buna göre, yasa dışı faaliyet sonucunda elde edilen likiditeyi elinde tutan örgüt, yakalanma olasılığı ve aklama suçunun cezası ile aklayacağı paradan beklediği getiriyi karşılaştırarak optimum aklamaya **rasyonel olarak** karar verecektir.

Örgütün seçimi, işlenecek suçun, suç sonucunda ortaya çıkan servetin ve buna ilişkin üretim fonksiyonunun sözkonusu olabilecek diğer suç çeşitlerine kıyasla otonom olmasını gerekli kılar. Dahası, suç örgütleri aklama faaliyetine karar verirken, suç sektörünün büyümesini ve kârlılığını da dikkate alırlar.

Aklama suçunun faydasını ifade eden parasal fayda fonksiyonu aşağıdakilerden oluşur (Masciandaro, 2007):

1. Yakalanma olasılığının sıfır veya bir başka deyimle aklamanın başarılı olacağı varsayımıyla, yasa dışı faaliyetlerden elde edilen gelirin fiili satın alma gücüne dönüşmesi sonucu ortaya çıkan ekonomik değer (aklanmış tutar).
2. Yasa dışı yollarla elde edilen karaparanın ekonominin yasal sektörlerinde meşrulaştırılarak ekonomiye sokulması olasılığının artışı (yatırım).
3. Aklayıcıların ekonomik sistem içerisinde kamufle olma olasılıklarının, yani suçla para arasındaki bağın koparılması olasılığının artışı (kamuflej).

Aşağıda esas itibariyle Becker (1968) temelli Masciandaro (2007) tarafından oluşturulan multidisipliner analiz çerçevesinde aklamanın mikro ve makro ekonomik teorisi matematiksel iktisadın temel yöntemleri ve farklı disiplinlere ait araçlar kullanılarak açıklanmaya çalışılacaktır.

2. Aklamanın Mikroekonomik Teorisi

2.1. Hipotez

Aklayıcı en yüksek (iyi) aklama düzeyini veren bileşimi bulmak amacıyla, belli kısıtlar altında yasa dışı faaliyetlerden elde ettiği karaparayı aklarken bir optimizasyon problemi ile karşı karşıyadır. Bu anlamda, yasal ekonomide faaliyet gösteren iktisadi karar alıcılara benzer şekilde aklayıcı kısıt altında faydasını maksimize etmeye çalışmakta, tüm değişkenler veriyken, kendisine en yüksek faydayı sağlayan optimum aklama düzeyini aramaktadır (Masciandaro, 2007).

2.1. Modelin Varsayımları ve Yapısı

Modelin değişkenleri şunlardır;

W=Karapara

U(W)= Fayda fonksiyonu

Y=Karaparadan aklanan kısım

Y*=Optimum aklama miktarı

T=Aklama suçunun cezasından ortaya çıkacak zarar

p=Yakalanma olasılığı

B=Aklamanın toplam faydası

C=Aklamanın işlem maliyeti

r=Aklanan paranın getiri oranı

t=Aklama suçunun cezasının şiddeti

c=Aklama maliyet oranı

m=(1+r) yani aklamanın anapara ve getirisinin toplamı

E=Beklenen fayda

E=Amaç fonksiyonu + λ (Kısıt Fonksiyonu=0)

Modelin varsayımları şunlardır (Masciandaro, 2007):

- Kanunların cezaya tabi tuttuğu yasa dışı bir faaliyet vardır. Bu faaliyet öncül suç olarak adlandırılırlar.
- Bu yasa dışı faaliyette bulunan bir suç örgütü vardır.
- Örgüt, yasa dışı faaliyetten bir gelir elde etmektedir: **W**. Bu gelir hemen harcanamaz, çünkü otoritenin dikkatini çeker yani suçun fark edilmesi olasılığı artar. Ancak “aktif temiz” para “atıl kirl” paradan daha değerlidir. Bu durumda **W**, aslında fiili değil potansiyel bir değeri veya satın alma gücünü temsil etmektedir. Aklanmadıkça örgütün gözünde daha az değerli bir paradır. Örgüt,

yakalanma ve ceza olasılıklarını, aklanmış paranın aklanmamış paradan daha değerli olması hususunu, aklanmış paranın yaratacağı getiri şeklindeki gelecekteki nakit akımlarını ve bunların yeniden yatırılmasını dikkate alarak karaparayı aklayıp aklamamaya karar vermeye çalışmaktadır. Ayrıca, işlem maliyetleri de aklanın tutarın başlangıçtaki karaparadan daha düşük olmasına yolaçacaktır. Bu nedenle karaparanın yani aklanmayan paranın beklenen değerinin aklanmış paraya kıyasla sıfır olduğu varsayılmaktadır. Aslında kullanılmayan yani tedavülde olmayan bir karapara, bugün için sadece potansiyel bir anlam taşımaktadır.

- Suç örgütünün fayda fonksiyonu **U** ile temsil edilirse, aklanmamış paranın beklenen faydası da sıfır olduğundan

- $U(W)=0$ 'dır. (1)

- **Y**, örgütün karaparadan aklamaya konu edeceği miktarı temsil etmektedir. Örgüt aklama yaparken işlem masrafları (rüşvet, taşıma, karartma maliyeti vs) yapmamışsa $Y=W$ 'dir.
- Yakalanırsa **T** cezasına tabidir ve yakalanma olasılığı **p** tarafından temsil edilmektedir. Örgüt şöyle bir ikilem ile karşı karşıyadır; aklama başarılı olursa aklama maliyeti sonrası kalan tutar ile bunun yatırılması halinde getirisi ve bunun yeniden yatırılması durumunda birikimli getirisi vardır. Yakalanırsa karaparayı kaybedecek ve çeşitli cezalara tabi olacaktır; Bunun sonucunda, aklayıcı; müsadere, para cezaları ve hapis cezası gibi müeyyidelerle karşı karşıyadır.
- Aklanın parasal faydası **B**'dir.
- Aklamanın parasal işlem maliyeti **C**'dir.
- Aklama suçunun cezasından kaynaklanan zarar **T**'dir.
- Aklanın her dolar sıkıntı olmadan ve kâr ile yeniden yatırıma yönlendirilebilir.
- Aklanın para yatırıma kanalize edildiğinde **Y**'nin **m** kadar bir parasal oransal getirisi vardır;

- $B=(1+r)Y=mY$ (2)

- Burada **r** aklanmış tutar olan **Y**'nin getirisini ifade etmektedir. Para yasal ya da yasa dışı sektörde aklandığına bakılmaksızın **r** getirisini elde etmektedir.
- Para aklama işleminin maliyeti, aklanın miktar ile doğru orantılıdır. Öyleyse,

- $C=cY$ (3)

- Suç fark edildiğinde ceza **T**, parasal terimlerle ifade edilirse, *en azından*, aklamaya konu edilen karaparaya eşit olacaktır. Bununla birlikte aklama davalarında aklanın tutarın ötesinde bir mal

varlığına el konulmakta, kişi ya da örgütler parasal cezalar da almakta ve tüm mal varlıkları müsadere edilebilmekte, hatta güvenlik tedbirleri uygulanarak şirketleri de kapatılabilmektedir. Bu nedenle ceza miktarı,

$$\bullet \quad T = tY^2 \quad (4)$$

şeklinde **üssel** olarak ifade edilmektedir.

- Burada **t** katsayısı cezanın şiddetini temsil etmektedir.

Suç örgütü, iktisadi bir birim olarak artık aklama yapıp yapmayacağına ve yapacaksa ne kadar yapacağına ilişkin bir seçimle karşı karşıyadır. Suç örgütünün beklediği fayda **E**'dir. Buna göre suç örgütünün fayda fonksiyonu doğrusal olup, örgüt risk açısından kayıtsızdır. Örgütün fayda fonksiyonu aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Masciandaro, 2007).

$$\begin{aligned} E &= u[(1 - p)(B - C) + p(-C - T)] \\ E &= u[(1 - p)(my - cy) + p(-cy - ty^2)] \end{aligned} \quad (5)$$

Suç örgütünün fayda fonksiyonu ekonomi teorisindeki özelliklerle uyumludur. Aslında,

$$\frac{\partial E}{\partial p} = -uy(ty + m) < 0 \quad (6.1)$$

Yukarıda verilen aklayıcının fayda fonksiyonunun aklama suçunun farkedilmesi olasılığına göre türevini gösteren **(6.1)**; suç örgütünün beklenen faydasının; aklama suçunun farkedilmesi olasılığıyla ve tabi olduğu cezanın şiddeti ile ters orantılı olduğunu ifade etmektedir (Masciandaro, 2007).

$$\frac{\partial E}{\partial t} = -upy^2 < 0 \quad (6.2)$$

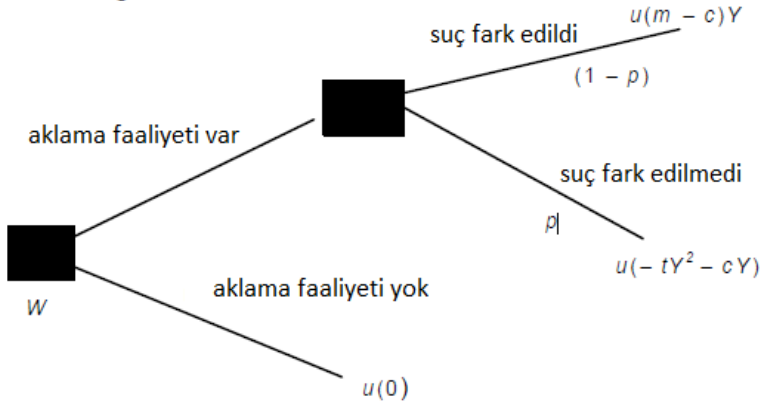
Yakalanma olasılığı yüksekse ve ceza ağırsa, beklenen fayda azdır **(6.2)**. Bu durumda aklayıcı belki de aklama eylemine girmeyebilecektir (Masciandaro, 2007).

$$\frac{\partial E}{\partial m} = uy(1 - p) > 0 \quad (6.3)$$

Elde edilmiş karaparanın aklama sonrasında yasal ve/veya illegal sektörlere yatırılması sonucundaki beklenen getirileri ifade eden **(m)** arttıkça da örgütün beklenen faydası artacaktır. Bu durumda da örgüt faydalar ağır bastığından belki de aklama yapabilecektir **(6.3)**. Sonuç olarak, toplam beklenen fayda ile toplam beklenen maliyeti karşılaştırılarak aklayıcı aklama işlemine girip girmeme kararını verecektir.

Suç örgütünün karşı karşıya kaldığı alternatiflerle ilgili yukarıdaki sonuçlar aşağıdaki şekil yardımıyla da daha net bir şekilde özetlenebilir;

Şekil 12: Suç Örgütünün Aklamaya İlgili Karşı Karşıya Kaldığı Alternatifler (Masciandaro, 2007)

Suç örgütünün aklamaya tabi tutabileceği maksimum miktardaki karapara W , aklayacağı optimum aklama tutarı Y^* 'dir. Optimum aklamayı verecek gerekli ve yeterli koşulları sağlamak için optimizasyon kuralları gereği (5) no.lu eşitliğin iki defa türevini alırsak aşağıdaki eşitliği elde ederiz (Masciandaro, 2007).

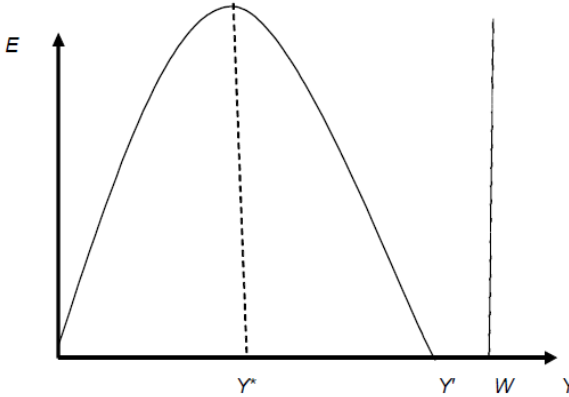
$$\begin{aligned} \frac{dE}{dY} &= -u[2pty + c - m(1-p)] \\ \frac{d^2E}{dY^2} &= -2upt \end{aligned} \quad (7)$$

Fonksiyon optimum aklama seviyesine aşağıdaki eşitlik gerçekleştiğinde ulaşacaktır (Masciandaro, 2007);

$$Y^* = \frac{m(1-p)-c}{2pt} \quad (8)$$

Öyleyse, suç örgütünün beklenen faydası aklanacak paranın büyüklüğüne bağlıdır. Yani ne kadar çok karapara aklanırsa, toplam fayda da doğal olarak o kadar artacaktır.

Şekil 13: Suç Örgütünün Beklenen Faydası (Masciandaro, 2007)

Suç örgütünün beklenen faydasının değeri, aklanın tutar 0 ile Y' arasında olduğu sürece ve düzeylerde pozitiftir. Bu durum aşağıdaki denklem ile ifade edilebilir (Masciandaro, 2007):

$$Y' = \frac{m(1-p)-c}{pt} \quad (9)$$

Y' eşik değeri, suç örgütünün aklama yapmayacağı üst sınırı ifade eder. Belli bir miktarın üzerinde aklamanın tespit edilme ve ceza riskinden kaynaklanan zarar o kadar yüksektir ki beklenen fayda negatiftir.

Y' kritik değeri, W ile gösterdiğimiz karapara miktarıyla karşılaştırılmalıdır.

$Y' < W$ ise (Şekil 13'teki gibi), $(W-Y')$ miktarı aklama yapmak için yetersiz bir miktardır.

$Y' > W$ ise, karaparanın tamamını aklamak mantıklıdır.

Eşik değer Y' veya Y'/W veya aklama eğilimi; modelin yapısal parametrelerine bağlı olacaktır. Aslında (Masciandaro, 2007),

$$\begin{aligned} \frac{dY'}{dp} &= \frac{(c-m)}{p^2t} \frac{dY'}{dt} = \frac{-m(1-p)+c}{pt^2} \\ \frac{dY'}{dm} &= \frac{1-p}{pt}, \quad \frac{dY'}{dc} = -\frac{1}{pt} \end{aligned} \quad (10)$$

Aklama eğilimini, yakalanma olasılığı ve cezanın şiddetiyle karşılaştırarak aklanın her lira getirisinin bu lira için yapılan aklama maliyetinden yüksek olduğunu varsayabiliriz. Bu durumda daha etkili

hükümet politikaları (p artışı) ve/veya daha ağır ceza (t yüksekliği) aklama eğilimini azaltır.

Öte yandan yatırım aşamasında temiz para gerektiren ekonomik faaliyet hacmindeki bir artış (m artışı) aklama eğilimini artırır. Son olarak, aklama maliyetindeki düşme (c azalışı) aklama eğilimini artırır (Masciandaro, 2007).

Aklama operasyonunu yapmaya karar veren suç örgütünün kararında etkili olan değerlerin çerçevesini tanımladıktan sonra (1.7)'de verilen eşitlikteki tercihle alakalı Y^* 'nin optimum seviyesini bulmalıyız (Masciandaro, 2007).

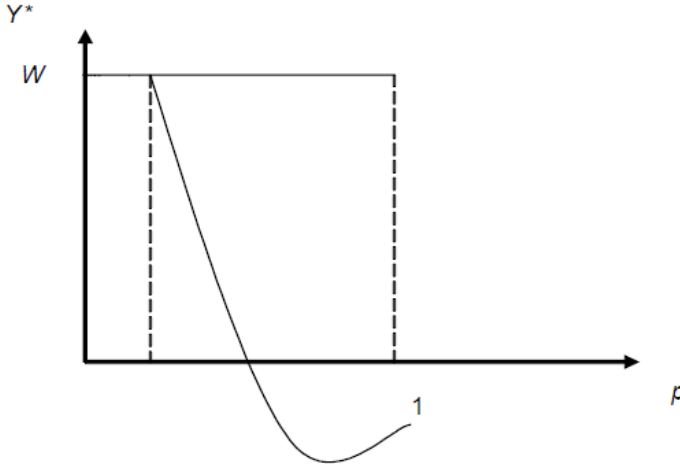
$$Y^* = \frac{m(1-p)-c}{2pt} \quad (11)$$

Öyleyse yukarıda verilen Y^* , işlem maliyetleri nedeniyle daima karapara miktarından küçük olacaktır (Masciandaro, 2007).

$$Y^* < W \quad (12)$$

Potansiyel aklama eğilimine gelince, modelin yapısal verilerine kıyasen aklamanın optimal seviyesini bulmak zorundayız. İlk olarak aklanacak tutar aklama suçunun fark edilmesi olasılığıyla ters orantıya sahiptir (Şekil 14).

Şekil 14: Optimal Aklama Seviyesiyle Aklama Suçunun Fark Edilme Olasılığı Arasındaki İlişki (Masciandaro, 2007)

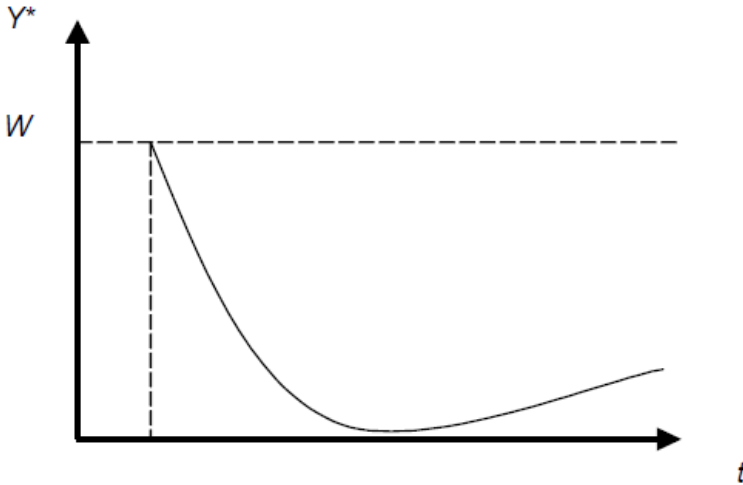
Beklendiği üzere, aklama suçunun tespit edilme olasılığı örneğin daha etkin Hükümet politikaları arttıkça, aklama faaliyetleri azalır. Hüküm giyme olasılığının yüksek olduğu ($p = (m-c)/m$) fakat maksimum ($p=1$) olmadığı

durumda, aklanacak para miktarı sıfırdır. Bunun anlamı şudur: Aklamanın bir ekonomik maliyeti vardır ve bu maliyet hüküm giyme riski ve müsadere gibi ilgili diğer maliyetlerle birleştiğinde hüküm giyme riski maksimum olmasa bile aklamayı mutlak anlamda avantajlı olmaktan çıkarır. Aslında aklamanın hiçbir maliyeti olmasaydı ($c = 0$), $p=1$ koşullarında aklama faaliyeti olmayacaktı (Masciandaro, 2007).

Karapara miktarı veriyken fark edilme olasılığının ($p=((m-c)/(m+2tw))$) minimum değerini elde edebiliriz; daha düşük olasılık değerlerinin ise aklama seviyesi üzerinde etkisi yoktur (Masciandaro, 2007).

İkinci olarak, aklama faaliyeti verilen cezanın şiddetinden etkilenir: aklama suçunun cezası ne kadar ağırsa, karaparayı aklamaya çalışmak avantajını o derece kaybeder. Yasa dışı faaliyetlerden elde edilen karapara miktarı veriyken, farklı aklama suçlarına verilecek cezanın şiddeti için minimum bir seviye vardır ($t = [m(1-p) - c]/(2pW)$). Sonuç olarak, hüküm giymenin maliyeti önemlidir. Çünkü alınan cezanın ağır parasal sonuçları vardır (Masciandaro, 2007).

Şekil 15: Aklama Miktarının Optimum Seviyesiyle Aklama Suçunun Cezası Arasındaki İlişki (Masciandaro, 2007)

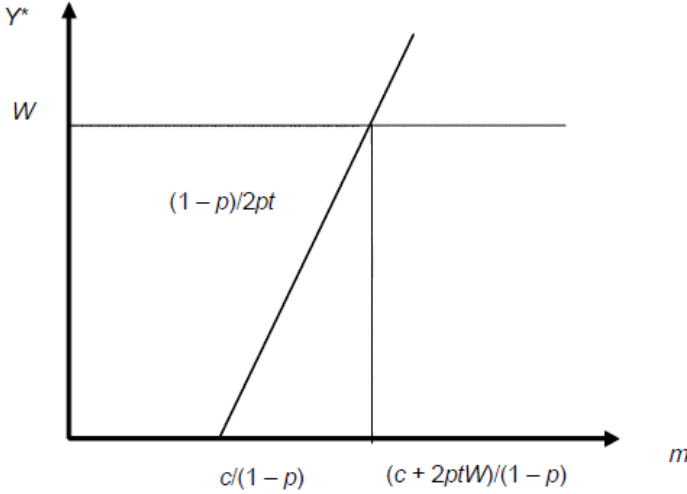

Aklama faaliyeti aynı zamanda aklanmış paranın yatırım aşamasındaki kârlılığına da bağlıdır (Şekil 16). Suç örgütü kirli paraya kıyasla temiz paranın kârlılığına bakarak aklama faaliyetine karar vermektedir. Bu kârlılık arttıkça, aklama daha avantajlı hale gelecektir. Diğer açıdan, temiz paranın kârlılığı düştükçe – yani hüküm giyme riski olmadan kirli para tüketim ve yatırım için kullanılabilirdiğinde – aklama faaliyetine olan eğilim düşer. Spesifik olarak, aşağıdaki durumda aklama faaliyeti sıfır olur (Masciandaro, 2007):

$$m = (1 + r) \leq \frac{c}{(1-p)} \quad (13)$$

Yasa dışı yollardan elde edilen karapara miktarı veriyken, aklanmış paranın kârlılığının maksimum değeri ise, $(m = (c+2ptW)/(1-p))$ olarak bulunur.

şekil 16: Aklamanın Optimum Seviyesiyle Aklamanın Getirisi Arasındaki İlişki (Masciandro, 2007)

Aklama işleminin maliyeti ile aklanacak karapara miktarı arasında bir ilişki vardır. Bir başka deyimle aklama talebini aklama maliyeti belirleyecektir. Bu ilişki şekil 17'de gsterilmiştir.

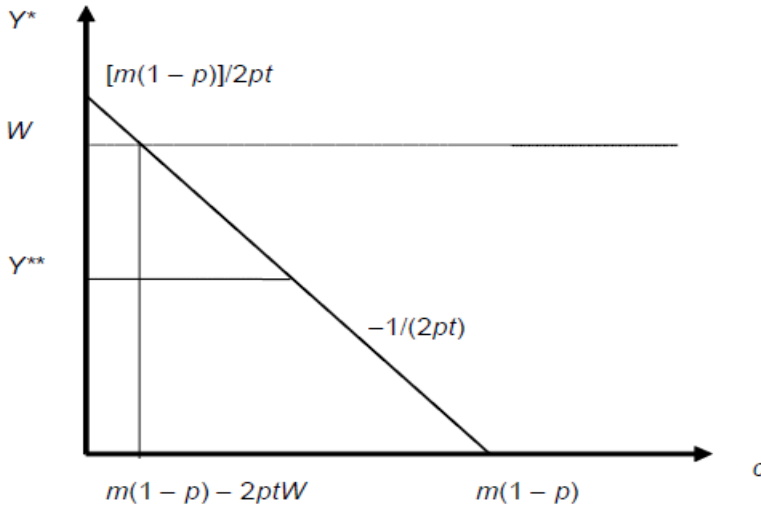
Fiyat-miktar ilişkisi, tahmin edilebileceği gibi, ters ynlüdür ve aklama hizmetlerinin talep fiyat esnekliği aşağıdaki denklemden gsterilmiştir (Masciandro, 2007):

$$\eta_{Y^*c} = \frac{c}{2ptY^*} \quad (14)$$

Para aklamaya ynelik talebin esnekliği, maliyet arttıkça (sıfırdan sonsuza doğru) değişen bir eğri üzerinde hareket eder ve $Y^{**} = c/(2pt)$ noktasında 1'e eşittir. $c = m(1-p)$ fiyatında para aklama sıfırdır ve fakat bunun tersine 0 fiyatında para aklamanın optimum seviyesi $Y^* = [m(1-p)/(2pt)]$ olacaktır. Aslında, karapara miktarının veri olduğu dikkate alınmalıdır ve bu sınıra dayanıldığında, fiyatın minimum seviyesi sıfır değil fakat $c=m(1-p)-2ptW$ 'dir.

Şekil 17: Optimum Aklama Miktarı ile Aklama İşleminin Parasal Maliyeti Arasındaki İlişki (Masciandaro, 2007)

Konuya esneklikler açısından baktığımızda, karapara talep eğrisinin pozisyonu modelin yapısal parametreleri değiştiğçe değişir. Aklanan paranın kârlılığındaki bir artış, eğriyi yukarıya hareket ettirir. Aklama suçunun yakalanma olasılığı ile cezanın şiddetinde bir artış ise eğriyi aşağı hareket ettirir (Masciandaro, 2007).

Netice itibariyle, suç örgütünün karaparayı aklayıp aklamayacağına ilişkin seçimi bir dizi değişken tarafından belli yönlerde etkilenir. Bu değişkenler aşağıdaki Tablo'da ilgili değişkene olan esneklikleriyle beraber verilmiştir.

Tablo 8 : Aklamayı Belirleyen Değişkenler (Masciandaro, 2007)

Anahtar Değişkenler	Esneklik
W = yasa dışı faaliyetlerden elde edilen karapara miktarı	$\eta_{Y^*,W} = \frac{W}{Y^*} > 0$
p = aklama suçunun fark edilme olasılığı	$\eta_{Y^*,p} = -\frac{(m-c)}{2ptY^*} < 0$
T = aklama suçunun cezasının şiddeti	$\eta_{Y^*,t} = \frac{-(1-p)m+c}{2ptY^*} < 0$
M = aklanmamış karaparanın getirisine kıyasla aklanmış karaparanın getirisi	$\eta_{Y^*,m} = \frac{(1-p)m}{2ptY^*} > 0$
c = karapara aklama işleminin maliyeti	$\eta_{Y^*,c} = -\frac{c}{2ptY^*} < 0$

Sonuç olarak yukarıda verilen Tablo'dan da kolayca görülebileceği üzere, aklama miktarı; karapara miktarı ile doğru, aklama suçunun farkedilme olasılığıyla ters, cezanın şiddeti ile ters, aklanmış paranın getirisiyle doğru ve işlem maliyetiyle ters orantılıdır. Aklama suçunun farkedilme olasılığını artıran unsur ise, aklama karşıtı düzenlemelerin optimuma meyletmesi, daha etkin ve sıkı bir mücadele çerçevesinin getirilmesidir.

2.3. Modelin İmplikasyonları

Aklayıcı, iktisadi birimlerin davranış kalıplarına benzer bir davranışa sahiptir. Suç sektöründe elde ettiği parayı aklayıp aklamamaya veya ne kadar aklayacağına karar vermek zorundadır. Aslında karaparasını aklamak isteyen aklayıcı bir optimizasyon (Chiang, 2005) problemi ile karşı karşıyadır. Aklamadan beklediği faydayı belli kısıtlar altında maksimize etmeye çalışmaktadır. Aklama, bir işlem maliyeti gerektirmektedir. Bunun dışında aklama işlemi riskli bir faaliyettir. Riskler, aklama suçunun fark edilme olasılığı ve yakalanırsa ceza alma olasılığından kaynaklanmaktadır. Bunların sonucunda ciddi parasal maliyetler söz konusudur. Suçluların veya suç örgütlerinin tüm mal varlıklarına el konacak, kişiler hürriyeti bağlayıcı ve parasal cezalar alacaklar ve firmalar da haklarında güvenlik tedbirlerine başvurulmak suretiyle kapatılabilecektir. Eğer aklama işlemi başarılı olursa, aklamanın işlem maliyeti düşükten sonraki net kısım legal ve/veya illegal sektörlere yatırılabilir, legal sektöre yapılan yatırımların getirileri olacak, bunlar tekrar yatırılacak, illegal sektöre aktarılan aklanmış tutarlar da buralarda birikmeye devam edecektir. Netice itibarıyla,

Aklayıcının Getirisi (Fayda Fonksiyonu) = f (yakalanma olasılığı, cezanın şiddeti veya ceza olasılığı).

Aklayıcı elindeki tüm bilgileri ve kısıtları kullanarak optimizasyon analizi çerçevesinde iktisadi bir birim olarak seçim menüsündeki alternatifleri değerlendirerek kendince rasyonel bir karar verecektir. Aklayıcının aklama eğilimi şartlara, olasılıklara ve kısıtlara bağlı olarak değişecektir. Öyleyse,

Aklama eğilimi = f (aklama ve terörizmin finansmanı karşıtı ekonomik politikaların etkinliği, aklanacak paranın getirisi, aklama maliyeti)

Aklama eğilimi; etkin politikalarla ve maliyetlerle ters, aklanan paranın beklenen yatırım getirileriyle doğru orantılıdır. Getiri ve maliyetler veriyken, etkin bir politika aklama eğilimini azaltacaktır. Öte yandan aklanan paranın kirlenme etkisi vardır. Sonuç: Kirli para temiz parayı kovar (Grasham Kanunu) (Yetim, 2000). Kirlenmenin derecesi; aklama maliyeti azaldıkça, aklanan tutardan yasa dışı sektöre yatırımlar arttıkça, yasal ve yasa dışı sektörlerin beklenen getirileri arasındaki fark büyüdükçe, aklanacak karapara miktarı

arttıkça, yasa dışı sektöre aktarılan aklanmış para yatırımlarını temiz parayla da finanse etmek ihtiyacı arttıkça, artacaktır (Masciandaro, 1999).

Becker yaklaşımı, suçluları rasyonel bireyler olarak kabul etmektedir. Bu bireyler refahlarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar, fakat normal vatandaşların aksine, buna ulaşmak için yasal olmayan yolları da kullanmaktadırlar. Suçlular suç işlemek veya işlememek arasındaki tercihlerini optimizasyon koşulları altında kullanmaktadırlar. Sonuç olarak aklama faaliyetiyle iştiğal eden suçlu bireyler riskleri minimize, refahı maksimize etmeye çalışmakta, davranışları da Becker modelindeki suçlu davranışına benzemektedir.

3. Aklamanın Makroekonomik Teorisi

3.1. Hipotez

Aklanan para, yasal ve/veya yasal olmayan alanlara yatırılır. Aklamanın aynı bir mal veya hizmet gibi talep ve arz piyasası vardır. Suç sektörünün davranışı da mikro modeldeki suçlu davranışına benzemektedir. Aklama işlemi aklama hizmetleri talep ve arzının kesiştiği denge fiyatta (aklamanın işlem maliyeti) gerçekleşir. Aklamanın çarpan etkisi vardır (Masciandaro, 2007).

3.2. Modelin Varsayımları ve Yapısı

Modelin Değişkenleri şunlardır;

ACI: Karapara

cR: Aklama maliyeti

c: Aklama maliyeti oranı

(1-c)yACI: Yasal ve/veya yasa dışı yatırıma giden aklanmış para

d: Aklanan paradan tüketime giden oran

f: Aklanan paradan yasal yatırıma giden oran

q: Aklanan paradan yasa dışı yatırıma giden oran

q (r, s): Aklanmış paranın suç sektörüne yeniden yatırımı

r: Yasal ve yasa dışı sektörlerdeki yatırımın beklenen getirileri arasındaki fark

s: Yasal ve yasa dışı sektörlerdeki görel risk

y Parametresi: Aklanmış paradan yasa dışı sektöre aktarılan kısımdan bu sektörde biriken kısım

AFI: Aklamanın yarattığı finansal akımlar

m: Çarpan

ARL: Yasal sektöre aktarılan yatırımlar

r₁ ortalama getiri haddi

Modelin varsayımları şunlardır (Masciandaro, 2007);

- Birikim(**karapara**)-**aklama**-yatırım süreçlerinden oluşan makro modeli tanımlamak için yasa dışı faaliyetlerden gelir elde eden suç örgütü bazı varsayımlar altında bu geliri yatırıma kanalize etmektedir. Suçlunun yerini suç sektörü almıştır.
- Aklanın tutarın ekonomide çarpan etkisi bulunmaktadır.
- Veri bir ekonomide suç sektörü, yasa dışı faaliyetlerden **ACI** ile temsil edilen bir karapara elde etmektedir. Suç örgütü bu paradan aklama yapıp yapmama seçimiyle karşı karşıyadır. Bu seçim, mikro iktisat teorisi bağlamında optimizasyon koşulları altında yapılacaktır. Karaparanın yasa dışı kaynağından koparılması gerekmektedir. Aklama olmadan karaparanın değeri yoktur, sadece potansiyel bir servet anlamına gelmektedir. Bu nedenle aklama elzemdir.
- Aklama hizmetlerine talep vardır ve bu hizmetleri arz edenler de bulunmaktadır. Bu anlamda aklamaya ilişkin talep ve arz fonksiyonundan söz edebiliriz. Bir başka deyimle aklama hizmetleri piyasası mevcuttur.
- Aklama işlemi tamamlayıncaya kadarki tüm aşamaların aklayıcı açısından bir maliyeti vardır. Bu maliyet, aklanacak tutarın belli bir oranıyla temsil edilir. Öyleyse maliyet **cR**'dir.

$$cR = cACI \quad (15)$$

Eğer ilk aklama teşebbüsü başarılı olursa, bu hizmeti talep eden suç örgütü **c** kadar bir maliyete katlanacak, kalan fonları yani **(1-c)yACI**; yasal alanlara (yatırım) ve/veya yasa dışı alanlara (yeniden birikim) aktaracaktır. Örgüt, aklanın tutarın **d** kadarını tüketim mallarına harcayacak, **f** kadarını yasal yatırıma tahsis edecek, **q** kadarını da yasa dışı sektörlere aktaracaktır.

Öyleyse, **d+f+q=1** olacaktır.

Burada aklanın tutar **1**'e eşittir. Karapara **ACI**'dir.

- Suç örgütü, klasik portföy teorisi prensiplerine göre yani risk ve getiri prensiplerini gözeterek yatırım tercihini yapıyorsa;

q (r, s) aklanmış paranın suç sektörüne yeniden yatırımını,

r yasa dışı sektörde yeniden biriken aklanmış paranın fiili beklenen getirisi ile yasal sektördeki yatırımın beklenen getirisi arasındaki farkı,

s yasal ve yasa dışı sektörlere aktarılan yatırımların görece riskini

ifade etmektedir. Görelî risk, Hükümet politikalarının etkinliğine bağlıdır. Yasal ve yasa dışı yatırımlar arasındaki farkın pozitif olduğu düşünülmektedir. Yasal sektördeki yatırımın getirisi de vergilenmektedir.

- Yasa dışı sektördeki birikmiş fonların kısmen amlandığı varsayılmaktadır. Neden? Pozitif y parametresi, aklanmış paradan yasa dışı sektöre aktarılan kısımdan bu sektörde biriken kısmı temsil etmektedir.
- Örgüt parayı yeniden yatırır ve yeni bir illegal para akımı oluşur. Yasa dışı gelirler yine parasal maliyetler ile yakalanma ve ceza rizikolarının yol açacağı diğer maliyetlerle karşı karşıyadır. Yeni nakit akımları, yeni bir aklama talebi yaratacak bu talep de kendi arzını doğuracaktır. Yeni aşamada, aklama işlemi yasa dışı sektöre plase edilen yeni yatırımın toplam getirisi ile ilgilidir (a 'ya eşit bir aklanmış parayla finanse edilsin veya $(1-a)$ kadar aklanmamış karaparayla finanse edilsin).

$$(1+r)(1-c)^2 qy^2 ACI \quad (16)$$

Buradaki can alıcı varsayım şudur; yasal sektöre yatırım veya yasa dışı sektördeki birikim, aklanmış parayla finansman gerektirir. Öte yandan aklama hizmeti talep edenlerle yani aklayıcılarla aklama hizmeti sunanlar, optimum karar vererek, riski minimize, karı ise maksimize etmeye çalışacaklardır (Masciandaro, 2007).

Böylece aklama hizmetlerinin talep ve arzını sonsuz sayıda varsayarsak, **AFI** ile temsil edilen Aklama Faaliyetleri Tarafından Yaratılan Finansal Akımların Toplam Miktarı aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Masciandaro, 2007).

$$AFI = \frac{yACI(1-c)}{1-yq(1-c)(1+r)} = mACI \quad (17)$$

AFI=mACI olur. Burada c , q , y sıfır ile bir arasındadır.

AFI aklamanın toplam nakit akımlarını göstermektedir. m çarpandır. Öyleyse, aklama miktarı, aklama hizmetlerinin fiyatı azalırken artmaktadır (Masciandaro, 2007).

$$\frac{\partial AFI}{\partial c} = -\frac{ACI_y}{[1-yq(1-c)(1+r)]^2} < 0 \quad (18)$$

İllegal sektördeki aklanmış paradan oluşan birikmiş tutar arttıkça **AFI** artmakta, bu da risk getiri açısından beklenen karları düşürmektedir (Masciandaro, 2007):

$$\frac{\partial AFI}{\partial q} = -\frac{(1-c)^2(1+r)ACI^2}{[1-xy(1-c)(1+r)]^2} > 0 \quad (19)$$

Yasa dışı sektöre aktarılan aklanmış paradan biriken tutarın beklenen getirisi ile yasal sektöre yapılan yatırımın getirisi arasındaki fark aşağıdaki gibi gösterilebilir (Masciandaro, 2007):

$$\frac{\partial AFI}{\partial r} = -\frac{(1-c)^2ACIxy^2}{[1-xy(1-c)(1+r)]^2} > 0 \quad (20)$$

Aşağıdaki durumda yasa dışı yollardan elde edilen başlangıçtaki gelirler artar (Masciandaro, 2007):

$$\frac{\partial AFI}{\partial ACI} = -\frac{y(1-c)}{[1-xy(1-c)(1+r)]} > 0 \quad (21)$$

Aklama gerektiren başlangıçtaki karapara miktarından optimum kısmın artışını aşağıdaki gibi gösterebiliriz (Masciandaro, 2007):

$$\frac{\partial AFI}{\partial y} = -\frac{(1-c)ACI}{[1-xy(1+r)(1-c)]^2} > 0 \quad (22)$$

Suç ne olursa olsun, aklama teşebbüsü başarısız olursa rizikolar belirir. Başarılı bir aklama işleminden sonra temiz para, yasal ve/veya yasa dışı sektörlere aktarılır.

Şimdi yasal sektördeki yatırım hacmine bakalım. Yasal yatırım da daha etkin bir aklama işlemi büyütebilir. Aklama, ekonomik sistem içinde suç örgütünün kamufle olmasına yardım eder. **ARL** yasal sektöre aktarılan yatırım akımını, **r** ortalama getiri haddini ifade ederse (Masciandaro, 2007)

$$ARL = \frac{f(1-c)(1+r)yACI}{1-yq(1-c)(1+r)} \quad (23)$$

Öyleyse aklama yoluyla, yasal ve yasa dışı sektörlerdeki yatırım akımlarının toplamı aşağıdakiğe eşit olur (Masciandaro, 2007):

$$ART = ARI + ARL = \frac{(1-c)[q+f(1+r)]yACI}{1-yq(1-c)(1+r)} \quad (24)$$

Burada,

$$ARI = \frac{q(1-c)yACI}{1-yq(1-c)(1+r)} \quad (25)$$

(1.24) eşitliği, aklamanın suç sektöründeki hasılatın büyümesindeki rolünü göstermektedir. Aklama işlemi neticesinde, aklayıcılar sadece tüketim ve harcama yapmamakta, aynı zamanda ekonominin legal ve illegal sektörlerine üretim faktörlerinden sermaye girdisini arz etmektedirler. Başarılı ve kârlı aklama tutarı arttıkça, suç sektörü büyüyecek böylece ekonomi bir bütün olarak daha da kirlenecektir (Masciandaro, 2007).

(1.17) eşitliğine dönersek, para çarpanı sabitken, suç sektöründe biriken karapara miktarındaki değişimler, aklanacak miktarı da oransal olarak daha fazla değiştirecektir. Maksimum çarpan etkisi; ancak maliyetler sıfır ($c=0$) iken ve tüm karapara aklandığında ($y=1$) elde edilir. Bu durumda, **AFI** ile ifade edilen aklama faaliyetindeki hacim artışının derecesi aşağıdaki eşitlikle gösterilebilir (Masciandaro, 2007).

$$AFI_{max} = \frac{ACI}{1-q(1+r)} \quad (26)$$

3.3. Modelin İmplikasyonları

Karaparanın aklanması suretiyle meşrulaştırılan para tüketime ve/veya ekonominin yasal ve yasal olmayan sektörlerine yatırım şeklinde kanalize edilir. Aklama yasa dışı ekonomiyi büyütücü etki yapmaktadır. Aklayıcılar, ekonominin tüm sektörlerine üretim faktörlerinden sermaye girdisi sunarlar. Karapara ne kadar çoksa, her şey sabitken, aklanın tutar da paralel bir şekilde artacaktır. Ayrıca aklamanın çarpan etkisi bulunmaktadır. Aklama sonucunda yasal ekonomi kirlenmektedir. Çarpan katsayısına bağlı olarak karaparadan aklama arttıkça aklamanın kirlenme etkisi daha fazla olacaktır.

VI. Özet ve Sonuç

Günümüz ekonomileri kayıtdışı ve kayıtlı ekonomi diye ikiye ayrılmaktadır. Her ikisi de piyasa ve piyasa dışı faaliyetlerden oluşmaktadır. Karapara, ceza kanunlarında öncül suç olarak tanımlanan yasa dışı yollardan elde edilen her türlü para ve aktif değerdir. Bu paranın türlü yollarla yasallaştırılması ise aklama olarak tanımlanmaktadır. Karapara ve aklama, kayıtdışı ekonominin suç sektörüne ilişkindir. Kayıtdışı ekonomi içinde başka sektörler de vardır. Yasal kaynaklardan veya karaparadan, terörizmin finansmanı mümkündür. Aklama sadece yasa dışı kaynaklardan yapılır, oysa terörizmin finansmanı hem karaparadan hem de yasal paradan yapılabilir. Terörizm artık hem yerel hem de küresel ve ciddi bir sorundur. Çözümü de hem terörle hem de terör finansmanı ile ve ancak küresel çabayla etkin ve etkili bir şekilde mücadele etmek suretiyle mümkündür.

Global bazda karaparanın dünya gayri safi milli hasılasının %3.6'sına, aklamanın ise dünya gayri safi milli hasılasının en az % 2.7'sine tekabül ettiği tahmin edilmektedir (FATF, 2016). Aklama, dünyadaki en önemli ve yüksek ciroya sahip ikinci iş olarak tanımlanmaktadır. Birinci iş ise karaparanın elde edilmesidir.

Özellikle uyuşturucu üretimi ve dağıtımının yüksek olduğu bazı ülkelerde Mafyokrazi adı verilen yeni bir ekonomik ve sosyal düzen ortaya çıkmıştır. Artık Gayri Safi Kriminal Hasıla (GSKH) olarak bilinen yeni bir kavramdan bahsedilmektedir. Hatta bazı ülkelerde GSMH, GSKH'ya eşittir. Terör ve terör finansmanı ise artık küresel bir sorun haline gelmiştir.

Ulusal ve uluslararası düzlemde aklanan karapara ve aklama ekonomik, siyasi, sosyal, ahlaki ve güvenlik açılarından; bireyi, toplumu, işletmeleri, piyasaları, ekonomiyi, hükümeti, uluslararası sistemi, ulusal güvenliği, demokratik kurumları ve ekonomik ve sosyal sistemi etkilemektedir. Bir ülkede elde edilen karapara o ülkede ve/veya diğer ülkelerde aklanabilir. Karaparanın elde edildiği ülkede aklanmasıyla başka ülkede aklanmasının etki ve sonuçları farklıdır. Ulusal aklamada ülkede yasa dışı yollardan elde karapara, ülke dışına çıkarılmayarak ülke içinde bırakılmakta ve yasallaştırılmaktadır. Ülke içinde yaratılan karaparadan yine ülkede yapılan aklamanın makro anlamda direk ve dolaylı olarak gözlenen etkileri ve sonuçları bulunmaktadır. Karaparanın aklama yoluyla ülkeye ihracının sonuçları, ulusal aklamadan farklılaşabilmektedir.

Karaparanın konusunu teşkil eden yasa dışı faaliyetler, Doğrudan Üretken Olmayan (DUP-Directly Unproductive) Faaliyetler kapsamında yer almaktadır. Kâramaçlı söz konusu DUP faaliyetleri, sosyal fayda fonksiyonuna giren malların üretiminde kullanılan temel üretim faktörlerini kullanarak refahı azaltmakta, üretime doğrudan herhangi bir katkıda

bulunmamakta ve bu faaliyetlerde dönen cironun da üzerinde maliyetlere yol açmaktadır. DUP faaliyetleri; tarifeler açısından; -Kaçakçılık, -Korumacılığa Yönelik DUP Faaliyeti ve -Gelire Yönelik Lobi Faaliyeti olarak üçe ayrılmaktadır. Söz konusu faaliyetler tarife yerine miktar kısıtlamaları esas alındığında da; -Kaçakçılık, -Miktar Kısıtlamaları Lehinde Lobi Faaliyeti ve -Ranta Yönelik Lobi Faaliyeti olmak üzere yine üç grupta sınıflandırılmaktadır. DUP faaliyetleri öte yandan -yasal ve -yasal olmayanlar şeklinde de ikiye ayrılmaktadır. Diğer bir kategoride ise, -Politika Değişikliği Yönündeki DUP Faaliyetleri ve -Mevcut Politikanın sonuçlarından Yararlanmaya Yönelik DUP Faaliyetleri ayrımı bulunmaktadır. DUP faaliyetleri -üretimi ve ticareti yasal olan mal ve hizmetler üzerinden yapılabileceği gibi, -üretimi ve ticareti yasal olmayan mal ve hizmetler üzerinden de yapılabilmektedir. Ayrıca DUP faaliyetleri -doğrudan verimsiz olabileceği gibi -dolaylı üretken de olabilir. Ekonomide çarpıklıkların örneğin tarife şeklinde engellerin olduğu bir durumda, DUP faaliyeti refah artırıcı olabilir. DUP faaliyetleri; kâramaçlı, doğrudan üretken faaliyette bulunmayan, sosyal fayda fonksiyonunda yeralan mal ve hizmetlerin üretimine doğrudan katkısı olmayan, bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan reel kaynakları tüketen ve hatta ulusal geliri ve refahı azaltan faaliyetlerdir.

Karaparanın aklanması ve terör finansmanı ülkeleri coğrafi alan olmaktan çıkardığından ve global bir karakter kazandığından, ülkelerin bunun etkilerini ve sonuçlarını dikkate almaları gerekmektedir. Yasa dışı faaliyetleri tespit etmek ve boyutlarını ölçmek zor olduğundan, karapara ve aklama ekonomik ve finansal göstergeleri çarpıtmakta, ekonomik politikaları hedeflerinden sapırmaktadır. Karapara faaliyetleri, aklama faaliyetleri ile terörizm ve terör finansmanı artık ulusal ve uluslararası ekonomik güvenlik konusu haline gelmiştir. Bu faaliyetlerin ekonomi teorisini oluşturmak da hem bu faaliyetlerin yasa dışı ve karmaşık doğaları hem de multidisipliner bir yaklaşım gerektirmeleri dolayısıyla, hakettiklerinden daha az çalışmaya konu olmalarına yol açmaktadır. Bu çalışmanın amacı da, bu bağlamda karapara ve aklamanın ekonomi teorisinin temellerini analiz etmektir.

Karapara ve aklama faaliyetleri yasa dışı faaliyetlerdir. Suçtan elde edilen gelir aklanarak tüketim ve yatırıma gitmektedir. Yatırım, yasal ve yasa dışı yatırımlardan oluşmaktadır. Yasa dışı faaliyetler; yasal ekonomiye girebilecek üretim faktörlerini;

- a) Kullanabilirler: Burada refah artabilir veya azalabilir.
- b) Kullanmazlar: Burada refah artabilir veya azalabilir.

Ekonomi teorisini, karapara faaliyetlerini doğrudan üretken olmayan faaliyetler olarak sınıflandırmaktadır. DUP faaliyetleri doğrudan üretken olmayan yasal ve yasa dışı faaliyetlerdir. Yasa dışı olan DUP faaliyetleri karaparanın konusunu oluşturmaktadır. DUP faaliyetlerinin 1970'lere kadar refah artırıcı oldukları düşünülürken, Bhagwati ve Hansen (1973), DUP

faaliyetlerinin refah azaltıcı da olabileceğini göstermişlerdir. Akabinde Sheikh (1974) de, DUP faaliyetlerinden kaçakçılığın çarpık bir durumda refah artırıcı da olabileceğini ileri sürmüştür. Pitt modelinde ise, yasal ihracat kaçakçılığı kamufle etmek amacıyla yapılmaktadır.

Aslında üretken olmayan faaliyet aklama faaliyeti ise mikroekonomi ve makroekonomi teorileri açısından incelendiğinde ilginç sonuçlarla karşılaşmaktadır. Becker modelini baz alan özellikle Masciandaro tarafından kurgulanan aklamaya ilişkin modellerde, konuya talep, arz ve uluslar arası açıdan yaklaşılmaktadır. Buna göre, talep tarafında aklamaya, yine Becker temelinde, mikro ve makro ekonomik teoriler açısından ve multidisiplinli bir düzlemde yaklaşılmaktadır. Arz tarafında ise, aklamaya mücadele eden otorite olan mali istihbarat birimleri (FIU) ile dürüst/kurallara uyan veyahut dürüst olmayan/kurallara uymayan mali kurumlar yer alır. Bu piyasada asimetrik bilgi ve “principal agent problem” olarak bilinen vekalet problemi vardır. Aslında kamu otoritesi ile aklayıcı arasında bir tür oyun teorisi çalışmaktadır. Böylece arz yanına ilişkin modeldeki iki aktörün davranışları şöyle formüle edilebilir. Bir durumda banka uyumlu, diğerinde ise banka uyumsuzdur. Uymaz ise yakalanma ve cezalandırılma riski vardır. Mali İstihbarat Birimi, optimum düzenleme yapmaya çalışmaktadır. Yetkin bir otorite, karapara aklamaya karşı etkin sonuç elde edecektir. Masciandaro tarafından yapılan çalışmalarda aklamaya uluslararası iktisat açısından bakınca Newton tarafından geliştirilen Çekim Yasası'nın (The Gravity Model) devreye girdiği görülmektedir. Buna göre aklayıcılar yine rasyonel davranarak gelişmiş, banka ve müşteri sırlarıyla ilgili düzenlemelere sahip, yatırım getirisi yüksek, mafyokratik değil demokratik ve güvenli olan özellikle batılı ülkeleri tercih ederler. Belki karaparadan bir ülkede elde edilip de, başka ülkede yapılacak aklamadan pay almak için uluslar arası platformda özellikle gelişmiş ülkeler arasında bir rekabet bile olabilir. Bu durumda bu tür ülkelerin ve aklayıcıların tercihlerinin örtüştüğünden bahsedebiliriz.

Masciandaro'nun mikroekonomik yaklaşımında, aklamanın yasa dışı parasal fonksiyonları ortaya konulmakta, aklama piyasasının toplam talebine, arz tarafının nasıl cevap verdiği analiz edilmekte, bu hususlar yasa dışı faaliyetler sonucu gelir elde ederek bunları aklayan bireyler ve gruplar (suç örgütü) açısından anlatılmaktadır. Buna göre aklayıcı aynı olağan ekonomideki rasyonel davranan birimler gibi optimizasyon arayışındaki iktisadi bir birimdir. Aklama da aynı bir mal veya hizmet gibi belli bir fiyat düzeyinde arz ve talebi olan ve fakat yasa dışı bir faaliyettir. Yasal ve yasa dışı sektörlerden oluşan bir ekonomide, aklayıcılar tarafından ekonomik sisteme aklama amaçlı tüketim ve legal ve/veya illegal yatırım kanallarıyla para sokulduğunda, iktisat teorisindeki çarpan etkisi de ortaya çıkmaktadır. Çarpan mekanizması aklanmış paranın kirlenme etkisini daha da ve üssel olarak artırmaktadır. Kaydı para yaratan kurumlar üzerinden aklama yapıldığında bu etki daha da fazla olacaktır.

Masciandaro tarafından yapılan analizlerde gelir getiren her türlü yasa dışı faaliyetten elde edilen paranın aklanmasında çeşitli maliyetler vardır; aklama işlem maliyeti (Uygulamada yüzde otuz olarak tahmin edilmektedir (Yetim 2000).), yakalanma ve hüküm giyme sonucu ortaya çıkan maliyetler (müsadere, hapis cezası gibi). Bu açıdan bakıldığında, aklama münhasır bir yasa dışı parasal fonksiyondur. Aklama, temel ekonomik fonksiyonu yasa dışı faaliyetlerden elde edilen gelirin veya satın alma gücünün, tüketim ve/veya yatırım amaçlı fiili satın alma gücüne dönüştürülmesi anlamına gelen otonom karakterli yasa dışı bir iktisadi faaliyet anlamına gelmektedir (Masciandaro, 2007). Bu bağlamda aklama, Becker (1968) modeli ile uyumlu suçlu davranışının mikroiktisadi analizi kapsamında incelenebilir. Becker modelindeki yaklaşım benimsenirse asıl mesele iktisadi bir birim kabul edilen suçlunun (aklayıcının) yasa dışı faaliyetten elde ettiği bir geliri aklayıp aklamama, aklayacaksa ne kadarını aklayacağına dair karar vermesi hakkındadır ve suçlunun yasa dışı bir faaliyetten gelir akımı sağladığı varsayılmaktadır. Model basitçe suçlunun suç işleyip işlememe ikilemiyle karşı karşıya olduğunu ifade etmektedir (Glaeser, 1999). Aklanmış suç geliri, atıl karaparadan akifleştirilmiş fiili satın alma gücü anlamına gelmektedir. Aklayıcı karaparasını, maruz olduğu riskleri değerlendirerek aklayıp aklamayacağına karar vermek zorundadır. Aklayıcı aslında maliyet kısıtları altında (kısıt fonksiyonu) aklamanın getirilerini maksimize etmeye çalışan (amaç fonksiyonu) iktisadi bir birim olarak bu analizlerde ele alınmaktadır. Amaç fonksiyonu ve kısıt fonksiyonu veriyken optimum aklama miktarını veren tek bir nokta vardır. Aklayıcının faydası; operasyon maliyeti veriyken, suçun farkedilme olasılığı ve cezanın ağırlığı ile ters, aklanan para sonucunda beklenen ortalama getiri ile de doğru orantılıdır. Yani suçlu aklanacak paranın optimal seviyesini belirlemeli ve bunu yaparken elindeki kaynakların (bilginin) tamamını kullanmalıdır. Aklamanın optimal seviyesi; para aklamanın artık bir avantajının kalmadığı sınırı temsil etmektedir. Bu noktadan sonra suçun fark edilmesi ve ceza alma sonucu ortaya çıkan zarar o kadar büyüktür ki beklenen fayda sıfırın altına düşer. Bu kritik sınır aklama eğilimi olarak da tanımlanabilir. Öyleyse etkin aklama karşıtı hükümet politikaları bu aklama eğilimini düşürür; aklanan paranın yasal ve/veya yasa dışı piyasalardaki getirisinin yüksekliği ve aklama faaliyetinin maliyetlerinin düşük olması bu eğilimi artırır. Mikroiktisadi bir temel oluşturulması, yasa dışı piyasalar ile aklama faaliyeti arasındaki makroiktisadi bağlantıyı kurma konusunda ipuçları vermektedir. Mikro modeldeki suçlu ve davranışı yerine, makro modelde suç sektörü ve bu sektörün aklama ve karaparayı yatırım davranışı almaktadır. Geleneksel çarpan yaklaşımı ve analitik bir çerçeve ile makroiktisadi analiz de yapılabilir. Aklayıcının ekonomik sisteme soktuğu para miktarına bağlı olarak aklamanın çarpan etkisi değişmektedir. Aklama eylemine konu ilk yasa dışı faaliyetten sonra meşrulaştırılan karaparanın aklama operasyon maliyeti (rüşvet, taşıma ve karartma maliyeti vs) düştükten sonraki kısmının yasal ve/veya yasa dışı sektörler'e yatırılması ve/veya tüketimde kullanılması mümkündür. Yasa dışı sektörde kullanılacak olan kısmı ise daha fazla karapara üretecek, buna uygun şekilde daha fazla

potansiyel aklama faaliyeti olabilecek, karapara aklama döngüsü başlayacak ve her adım aklayıcıların ekonomik ve finansal gücünü arttıracaktır. Kirli para üzerinden sağlanan getiriler de aynı anapara gibi ekonomik dolaşıma girecektir. Bu durum iktisat teorisindeki çarpan etkisine tekabül etmektedir. Aklamanın para yaratan mali kurumlar üzerinden yapılması ekonomik sistemdeki mekanizmaları daha fazla bozacaktır. Netice itibariyle hem aklama hem de çarpan etkisiyle orantılı olarak buradan türeyen kısım ekonomiyi kirletecek ve de temiz parayı kovucu etki yaratabilecektir.

Kaynakça

- Akar, Y. (1997). Karaparanın Aklanması. Ankara, SPK Yayın (90).
- Anam, M. (1982). Distortion-triggered lobbying and welfare: A contribution to the theory of directly-unproductive profit-seeking activities. *Journal of International Economics*, 13(1-2), 15-32.
- Barone, R., ve Masciandaro, D. (2011). Organized crime, money laundering and legal economy: theory and simulations. *European journal of law and economics*, 32(1), 115-142.
- Becker, G. S., (1968), Crime and Punishment: An Economic Approach, *Journal of Political Economy*, 76, <http://EconPapers.repec.org/RePEc:ucp:jpolec:v:76:y:1968:p:169>.
- Becker, G. S. (1974). Crime and punishment: An economic approach. *Essays in the Economics of Crime and Punishment* (pp. 1-54): NBER.
- Bhagwati, J. (1982) Directly Unproductive, Profit-seeking (DUP) Activities. *Journal of Political Economy*, 90(5), 988-1002.
- Bhagwati, J. (1987). *International Trade-: Selected Readings* (Vol. 1): the MIT Press.
- Bhagwati, J. (1989). Is free trade passé after all? *Review of World Economics*, 125(1), 17-44.
- Bhagwati, J., ve Hansen, B. (1973). A theoretical analysis of smuggling. *The Quarterly Journal of Economics*, 172-187.
- Bhagwati, J., ve Srinivasan, T. *Lectures on International Trade*, 1983: MIT Press Cambridge, Mass.
- Bhagwati, J. ve Srinivasan, T. (1973). Smuggling and trade policy. *Journal of Public Economics*, 2(4), 377-389.
- Bhagwati, J. N., Brecher, R. A., ve Srinivasan, T. (1984). DUP activities and economic theory. *European Economic Review*, 24(3), 291-307.
- Bhagwati, J. N. ve Srinivasan, T. N. (1980). Revenue seeking: A generalization of the theory of tariffs. *The Journal of Political Economy*, 1069-1087.
- Brock, W. A. ve Magee, S. P. (1978). The economics of special interest politics: The case of the tariff. *The American economic review*, 68(2), 246-250.
- Chiang, A. C. ve Wainwright, K. (2005). *Fundamental methods of mathematical economics*. *McGraw-Hill, New York*.
- FATF. (2016). Money Laundering – FATF. FATF-GAFI. 14 Nisan 2016 tarihinde <http://www.fatf-gafi.org/faq/moneylaundering> adresinden erişildi.
- Feenstra, R. C. ve Bhagwati, J. N. (1982). Tariff seeking and the efficient tariff Import competition and response (pp. 245-262): University of Chicago Press.
- Findlay, R. ve Wellisz, S. (1982) *Endogenous Tariffs: The Political Economy of Trade Restrictions and Welfare*. *Import Competition and Response*, edited by Jagdish N. Bhagwati. Chicago: Univ. Chicago Press (Nat. Bur. Econ. Res.)

- Glaeser, E. L. (1999). An overview of crime and punishment. Washington: World Bank. Mimeographed.
- Johnson, H. G. (1967). The possibility of income losses from increased efficiency or factor accumulation in the presence of tariffs. *The Economic Journal*, 77(305), 151-154.
- Kemp, M. C. (1976). Smuggling and optimal commercial policy. *Journal of Public Economics*, 5(3), 381-384.
- Krueger, A. O. (1974). The political economy of the rent-seeking society. *The American economic review*, 64(3), 291-303.
- Lovely, M. E., ve Nelson, D. (1995). Smuggling and welfare in a Ricardo-Viner economy. *Journal of Economic Studies*, 22(6), 26-45.
- Masciandaro, D. (1999). Money laundering: the economics of regulation. *European Journal of Law and Economics*, 7(3), 225-240.
- Masciandaro, D., Unger, B. ve Takats, E. (2007). *Black finance: the economics of money laundering*. Edward Elgar Publishing.
- Masciandaro, D. (2007). Economics of money laundering: A primer. Paolo Baffi Centre Bocconi University Working Paper(171).
- Pitt, M. M. (1979). A Theory of Smuggling with Application to Indonesia. 15 Nisan 2016 tarihinde, <http://www.econ.umn.edu/library/mnpapers/1979-109.pdf> adresinden erişildi.
- Pitt, M. M. (1981). Smuggling and price disparity. *Journal of International Economics*, 11(4), 447-458.
- Posner, R. A. (1974). Social costs of monopoly and regulation: National Bureau of Economic Research Cambridge, Mass., USA.
- Ray, A. (1978). Smuggling, import objectives, and optimum tax structure. *The Quarterly Journal of Economics*, 92(3), 509-514.
- Samuelson, P. A. (1954). The transfer problem and transport costs, II: Analysis of effects of trade impediments. *The Economic Journal*, 64(254), 264-289.
- Sheikh, M. A. (1974). Smuggling, production and welfare. *Journal of International Economics*, 4(4), 355-364.
- Skogh, G. (1973). A Note on Gary Becker's "Crime and Punishment: An Economic Approach". *The Swedish Journal of Economics*, 75(3), 305-311.
- Temel, A. Ş., Ayşegül, Yazıcı, Kuddusi. (1994). Kayıtdışı Ekonominin tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Tollison, R. D. (1982). Rent seeking: A survey. *Kyklos*, 35(4), 575-602.
- Tullock, G. (1967). The welfare costs of tariffs, monopolies, and theft. *Economic Inquiry*, 5(3), 224-232.
- Quirk, P. J. (1997). Macroeconomic implications of money laundering. *Trends in Organized Crime*, 2(3), 10-14.
- Yetim, S. (1999). Türkiye'de vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonomi: Türkiye Bankalar Birliği.
- Yetim, S. (2000). Karaparanın Aklanması, Boyutları ve Mafyokrasi. Nesil Matbaacılık, Mayıs, İstanbul, ISBN, 975-96531.